ISSN 2520-2294

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 4 (24) / 2019

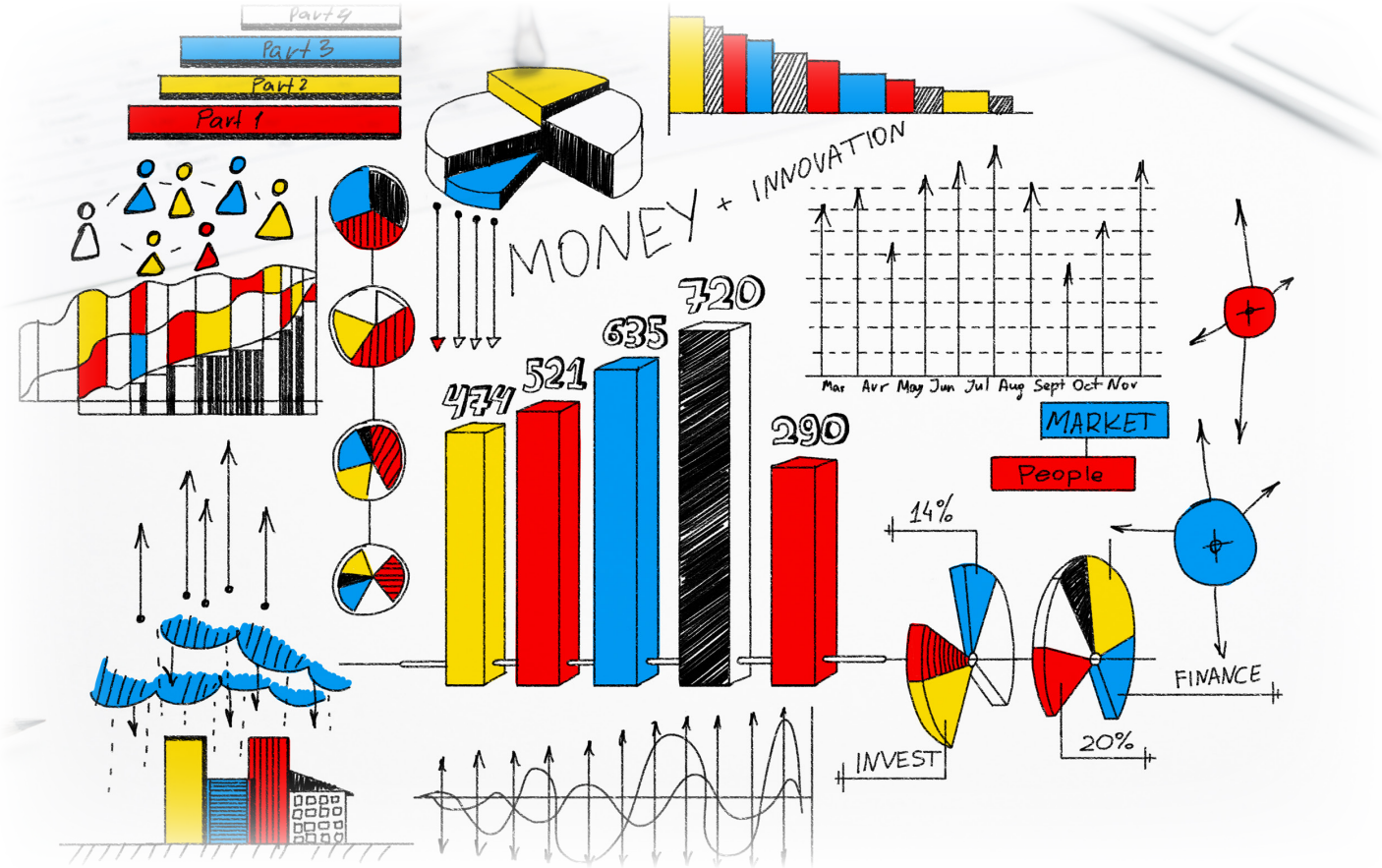

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р

№ 4 (24)

Київ 2019

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України**.

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2019

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seriâ: Èkonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Èkonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна —** доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Секретар: **Колодіч Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна —** доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бєлялов Талят Енверович —** кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дудко Павло Миколайович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerov**á — University of South Bohemia in ČeskéBudějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna TÖrő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

№ 4 (24) 2019 квітень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Денисенко Вікторія Олександрівна
ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ 9

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Воробйов Руслан Борисович
ОСНОВНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАЛІЗОРУДНОГО ПІДПРИЄМСТВА 15

Гладкова Ольга Вячеславна, Свинаренко Тетяна Іванівна
ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА 22

Корнієнко Тетяна Олександрівна
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 30

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Косарчин Марія Володимирівна
ПРОБЛЕМИ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ 35

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Безверхий Костянтин Вікторович
ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕЯКИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ КРЕДИТУВАННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ 42

Безчасний Олексій Увіналійович, Ярмоліцька Ольга Василівна
ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО СТРОКУ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ 48

Назаренко Олександр Володимирович
ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ГРУПУВАННЯ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО СЕГМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА..... 56

Ярова Любов Григорівна
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РЕМОНТІВ ТА ПОЛІПШЕНЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ 65

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дробот Сергій Анатолійович
ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК АТОМНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ 73

Кононова Ірина Володимирівна
НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ВНУТРІШНІМИ ТА ЗОВНІШНІМИ ПАРАМЕТРАМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ 80

Курило Людмила Ізидорівна
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ 89

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Кофанова Олена Сергіївна
БЮРО КОНТРОЛЮ ЗА АЛКОГОЛЬНИМИ НАПОЯМИ, ТЮТЮНОВИМИ ВИРОБАМИ, ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ І ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ (ATF) США: ГЕНЕЗИС 95

Мірошниченко Тетяна Миколаївна
ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ І ПРІОРИТЕТИ КИТАЙСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО ПОЯСУ ШОВКОВОГО ШЛЯХУ І МОРСЬКОГО ШОВКОВОГО ШЛЯХУ XXI СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ 101

Плющ Діана Станіславівна
ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС 107

Сидоренко Катерина Вікторівна, Панасюк Ірина Віталіївна
МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ЦЕНТРИ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНІЙ ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ 114

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Фалюта Андрій Володимирович, Пась Ярина Іванівна
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ 121

Федина Віта Віталіївна
МІСЦЕ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ... 130

ІНШЕ

Якубенко Валерій Дем'янович
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ К.Е.Н., ДОЦЕНТА КОЛОМІЄЦЬ В.М. «РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД» ... 137

CONTENTS

ECONOMICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND NATURE MANAGEMENT

Denysenko Viktoriya
MAIN OBSTACLES FOR THE DEVELOPMENT OF BIOENERGY IN UKRAINE 9

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Vorobiov Ruslan
BASIC PRINCIPLES FOR DEFINITION AND EVALUATION OF INNOVATIVE POTENTIAL OF IRON ORE ENTERPRISES 15

Gladkova Olga, Svinarenko Tatiana
OPTIMIZATION OF THE FINANCIAL RESOURCES STRUCTURE OF ENTERPRISE SUBJECTS..... 22

Korniienko Tetiana
CONCEPTUAL BASES FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF THE PROCESS FOR FORMING THE STATUS OF ECONOMIC SECURITY IN AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 30

ECONOMIC THEORY

Kosarchyn Mariya
PROBLEMS OF EMPLOYMENT SPHERE BALANCE IN ECONOMY OF UKRAINE 35

ACCOUNTING AND TAXATION

Bezverkhyi Kostiantyn
FEATURES OF ACCOUNTING OF SOME FINANCIAL INSTRUMENTS OF LENDING ENTERPRISES 42

Bezchasnyi Oleksii, Yarmolitska Olha
INSTALLATION THE OPTIMAL TERM OF USING FIXED ASSETS 48

Nazarenko Oleksandr
ACCOUNTING AND ANALYTICAL ASPECTS OF GROUPING THE COSTS OF OPERATING ACTIVITIES OF THE LOGISTICS SEGMENT OF THE ENTERPRISE..... 56

Iarova Liubov
ACCOUNTING FEATURES OF REPAIRS AND IMPROVEMENT OF FIXED ASSETS 65

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

Drobot Sergiy
APPROACH TO ASSESSMENT OF THE ENVIRONMENTAL IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF ATOMIC INDUSTRIAL COMPLEX 73

Kononova Iryna
NATIONAL ECONOMY: RELATIONS BETWEEN INTERNAL AND EXTERNAL PARAMETERS OF FUNCTIONING 80

Kurylo Liudmyla
INTELLECTUAL CAPITAL: SECTORAL PECULIARITIES OF FORMATION 89

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Kofanova Olena
BUREAU OF ALCOHOL, TOBACCO, FIREARMS AND EXPLOSIVES, (ATF) USA: GENESIS 95

Miroshnychenko Tetiana
ECONOMIC TRENDS AND PRIORITIES OF THE SILK ROAD ECONOMIC BELT AND THE21ST-CENTRY MARITIME SILK ROAD IN TERMS OF REGIONAL INTEGRATION 101

Pliushch Diana
ECONOMIC EFFECTS OF CREATING A FREE TRADE ZONE OF UKRAINE WITH THE EU 107

Sydorenko Kateryna, Panasiuk Iryna
INTERNATIONAL FINANCIAL CENTRES AND THEIR ROLE IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD ECONOMY 114

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Faliuta Andrii, Pas Yaryna
FORMING STRATEGY OF BANKING BUSINESS DEVELOPMENT MANAGEMENT 121

Fedyna Vita
THE PLACE OF PENSION SUPPLY IN THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION 130

OTHER

Якубенко Валерій Дем'янович
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ К.Е.Н., ДОЦЕНТА КОЛОМІЄЦЬ В.М. «РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД» ... 137

УДК 339.13.013.024.9

Денисенко Вікторія Олександрівна
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Денисенко Виктория Александровна
кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры экономики и
международных экономических отношений
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого
Denysenko Viktoriya
Candidate of Economic Sciences (PhD),
Senior Lecturer of Department of Economics and International Economic Relations
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID: 0000-0002-1029-1871

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4908

ОСНОВНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ БІОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

ОСНОВНЫЕ ПРЕПЯТСТВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ БИОЭНЕРГЕТИКИ В УКРАИНЕ

MAIN OBSTACLES FOR THE DEVELOPMENT OF BIOENERGY IN UKRAINE

Анотація. *В статті розглядається необхідність розвитку біоенергетики в Україні, котра займає на сьогодні провідне місце серед інших напрямків відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Звертається увага на такі переваги біоенергетики в порівнянні з використанням невідновлюваних джерел енергії (НВДЕ): невичерпність сезонно накопичуючих енергію джерел, завдяки їх щорічному самовідновленню, принципова можливість (при необхідності) нарощування виробництва біопалива аж до повного задоволення людських потреб, незначне порушення природного балансу екосистеми в порівнянні з НВДЕ, можливість досягнення низької ціни виробленої енергії переважно за рахунок реалізації локального енерговиробництва. Представлено питання поточного стану, існуючих бар'єрів (некоректне визначення у Законі України «Про електроенергетику» визначення терміна «біомаса»; вимога до «місцевої складової» проектів, що претендують на отримання «зеленого» тарифу (ЗТ), є необґрунтовано високою, а коефіцієнти ЗТ на електроенергію з біомаси та біогазу є недостатніми для динамічного розвитку галузі; об'єкти біоенергетики віднесені до V категорії складності на рівні з об'єктами атомної енергетики та хімічної промисловості, що призводить до значного ускладнення і подорожчання процедури проектування і будівництва, підвищення вимог до розташування відповідних об'єктів) і перспектив розвитку біоенергетики в Україні. Показані можливість, важливість і актуальність використання біомаси як палива. Оцінено можливості нарощування виробництва біоенергетики в країні. Встановлено, що належне використання наявного потенціалу країни і новітніх технологій переробки відходів сприятимуть успішному вирішенню продовольчої проблеми, нарощенню до оптимальних обсягів виробництва біопалива та допоможуть у вирішенні проблеми забезпечення енергетичної безпеки. Запропоновано реалістичні цілі для розвитку сектора біоенергетики в країні. Доведено, що біоенергетика в перспективі може сприяти досягненню економічних, екологічних та соціальних цілей суспільства.*

Ключові слова: *біомаса, біоенергетика, відновлювані джерела енергії.*

Аннотация. *В статье рассматривается необходимость развития биоэнергетики в Украине, которая занимает сегодня ведущее место среди других направлений возобновляемых источников энергии (ВИЭ). Обращается внимание на следующие преимущества биоэнергетике по сравнению с использованием невозобновляемых источников энергии (НВИЭ): неисчерпаемость сезонно накапливаемых энергию источников, благодаря их ежегодному самовосстановлению, принципиальная возможность (при необходимости) наращивания производства биотоплива до полного удовлетворения человеческих потребностей, незначительное нарушение природного баланса экосистемы по сравнению с НВИЭ, возможность достижения низкой цены производимой энергии в основном за счет реализации локального энергопроизводства. Представлены вопросы текущего состояния, существующих барьеров (некорректное определение в Законе Украины «Об электроэнергетике» определение термина «биомасса»; требования к «местной составляющей» проектов, претендующих на получение «зеленого» тарифа (ЗТ), являются необоснованно высокими, а коэффициенты ЗТ на электроэнергию из биомассы и биогаза недостаточны для динамичного развития отрасли; объекты биоэнергетики отнесены к V категории сложности наравне с объектами атомной энергетики и химической промышленности, что приводит к значительному усложнению и удорожанию процедуры проектирования и строительства, повышение требований к расположению соответствующих объектов) и перспектив развития биоэнергетики в Украине. Показаны возможность, важность и актуальность использования биомассы в качестве топлива. Оценены возможности наращивания производства биоэнергетики в стране. Установлено, что надлежащее использование имеющегося потенциала страны и новейших технологий переработки отходов будут способствовать успешному решению продовольственной проблемы, наращиванию оптимальных объемов производства биотоплива и помогут в решении проблемы обеспечения энергетической безопасности. Предложено реалистичные цели для развития сектора биоэнергетики в стране. Доказано, что биоэнергетика в перспективе может способствовать достижению экономических, экологических и социальных целей общества.*

Ключевые слова: *биомасса, биоэнергетика, возобновляемые источники энергии.*

Summary. *In the paper we consider the need for the development of bioenergy in Ukraine, which today occupies a leading place among other areas of renewable energy sources (RES). Attention is drawn to the following advantages in bioenergy compared to the use of non-renewable energy sources (NRES): the inexhaustibility of seasonally accumulated energy sources, due to their annual self-healing, the fundamental possibility (if necessary) of increasing biofuel production to fully meet human needs, a slight disruption of the natural balance of the ecosystem compared to NRES, the possibility of achieving low energy prices mainly due to the realization of local energy production. We present the issues of the current state, existing barriers (incorrect definition of the term «biomass» in the Law of Ukraine «On Electric Power Industry»; requirements for the «local component» of projects claiming to receive a green tariff (GT) are unreasonably high, and GT coefficients on electricity from biomass and biogas are insufficient for the dynamic development of the industry; objects of bioenergetics are classified into category V of complexity along with the objects of atomic energy and chemical industry, which leads to a significant complication and an increase in the design and construction costs, the increased requirements for the location of the relevant facilities) and the prospects for the development of bioenergy in Ukraine. The possibility, importance and urgency of using biomass as a fuel are shown. The possibilities of increasing bioenergy production in the country are estimated. It has been established that the proper use of the existing potential of the country and the latest technologies of waste treatment will contribute to the successful solution of the food problem, to increase the optimum amount of biofuel production and help to solve the problem of ensuring energy security. We propose the realistic goals for the development of the bioenergy sector in the country. It has been proven that, in the long term, bioenergy can contribute to the achievement of the economic, environmental and social goals of society.*

Key words: *biomass, bioenergy, renewable energy sources.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблема пошуку і використання альтернативних видів енергії є надзвичайно актуальною. Всупереч уявленням про великий потенціал сонячної та вітрової енергії, найбільший ринок в сфері альтернативної енергетики сформувався у світі навколо виробництва біопалива — 95,2 млрд. дол., проти 80 і 74 млрд. дол. ринку сонячної і вітрової енергетики відповідно [1, с. 63]. З економічної точки зору розвиток біоенергетичних технологій зробить країну більш технологічно розвиненою, що сприятиме подоланню статусу «сировинної держави». Застосування значних запасів невикористаної біомаси, що зараз не використовується в Україні, призведе не тільки до значної фінансової економії, а й матиме колосальний екологічний ефект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку біоенергетики в Україні займаються такі вітчизняні вчені, як: О. П. Скорук [2], Г. Г. Гелетуха [3], Т. А. Желєзна [3], А. І. Баштовий [3], С. О. Заїка [4], І. В. Гончарук [5] та інші. Проте на сьогодні слабо дослідженими залишаються бар'єри розвитку біоенергетики в нашій державі.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є оцінка стану розвитку біоенергетичного сектору, а також визначення основних перешкод розвитку біоенергетики в Україні.

Виклад основного матеріалу. На даний час в багатьох країнах світу спостерігається підвищення інтересу до відновлюваних джерел енергії. Це пов'язано з постійним зменшенням запасів викопних енергоносіїв, погіршенням екології, пов'язаним з газовими викидами, що приводять до парникового ефекту, а також бажанням багатьох країн зменшити політичні впливи на енергетичні джерела.

Згідно з прогнозами Світової енергетичної комісії про перспективи використання відновлюваних джерел енергії основна роль належить саме біомасі. До перспективних поновлюваних джерел енергії слід віднести також гідроенергію, енергію вітру і сонця (табл. 1).

Вважається, що біомаса, котра є джерелом отримання біопалива, стане основним відновлюваним джерелом енергії в майбутньому, адже вже сьогодні вона дає 14% всієї споживаної енергії в світі. Варто зазначити, що для 3/4 світового населення, котре живе в країнах, що розвиваються, біомаса також є найважливішим джерелом енергії. Очікується, що в зв'язку зі збільшенням чисельності населення і виснаженням викопних ресурсів попит на біомасу в країнах, що розвиваються значно збільшиться. В середньому, в країнах, що розвиваються біомаса становить більше 30% від усіх джерел первинної енергії. Ці цифри свідчать про те, що біоенергетика вже зараз має велике значення, а в майбутньому буде розвиватися ще більш інтенсивно [7].

Відновлювана енергетика є важливою складовою енергетичного сектору України, яка кожного року збільшує свій внесок до енергозабезпечення країни і підвищення енергетичної безпеки. Частка відновлюваних джерел енергії у загальному кінцевому споживанні енергії в Україні протягом 2010–2017 рр. значно зросла.

Згідно даних Енергетичного балансу України, частка відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у загальному постачанні первинної енергії у 2017 р. склала 4,4% (у 2016 р. було 3,8%). Такий темп зростання відповідає європейським показникам річного росту сектору ВДЕ [8].

Як і в попередньому році, у структурі виробництва енергії з відновлюваних джерел у 2017 р. найвагомішу частку займали біопаливо та відходи — 80% (рис. 1).

Наведені дані показують черговий значний крок у розвитку сектору біоенергетики України. Так, обсяг «виробництва біопалив та відходів» становив 3618 тис.т.н.е. у 2017 р. (проти 3348 тис. т н.е. у 2016 р.), а обсяг «загального постачання первинної енергії з біопалив та відходів» — 3046 тис. т н.е. у 2017 р. (проти 2832 тис. т н.е. у 2016 р.). Різниця між зазначеними показниками відповідає експорту біопалив — 542 тис. т н.е. у 2017 р. (554 тис. т н.е. у 2016 р.).

Постачання первинної енергії з біопалив та відходів в обсязі 3046 тис. т н.е. еквівалентно заміщенню близько 3,8 млрд. м^3 природного газу у 2017 р.

Для України біоенергетика є одним із стратегічних напрямків розвитку сектора відновлюваних джерел енергії, з огляду на високу залежність країни від імпортних енергоносіїв, в першу чергу, природного газу, і великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. На жаль, темпи розвитку біоенергетики в Україні до сих пір істотно відстають від європейських. На сьогоднішній день частка біомаси в загальному постачанні первинної енергії в країні становить лише 1,2%, а у валовому кінцевому енергоспоживанні — 1,78% [3, с. 71].

Щорічно в Україні для виробництва енергії використовується близько 2 млн. т у.т./рік біомаси різних видів. При цьому основний внесок належить деревині — її частка в структурі річного споживання біомаси складає майже 80%. На деревину припадає і найвищий відсоток використання економічно

Таблиця 1

Оцінка можливої частки відновлюваних джерел енергії в світі

Ресурси відновлюваних джерел енергії	2020 р. (min)		2020 р. (max)	
	млн. т у.т.	% до всього	млн. т у.т.	% до всього
Біомаса	350	47	800	43
Сонячна енергія	150	20	510	28
Вітрова енергія	120	16	310	17
Геотермальна енергія	60	8	130	7
Малі та міні-ГЕС	70	9	100	5
Всього	750	100	1850	100

Джерело: складено автором на основі [6]

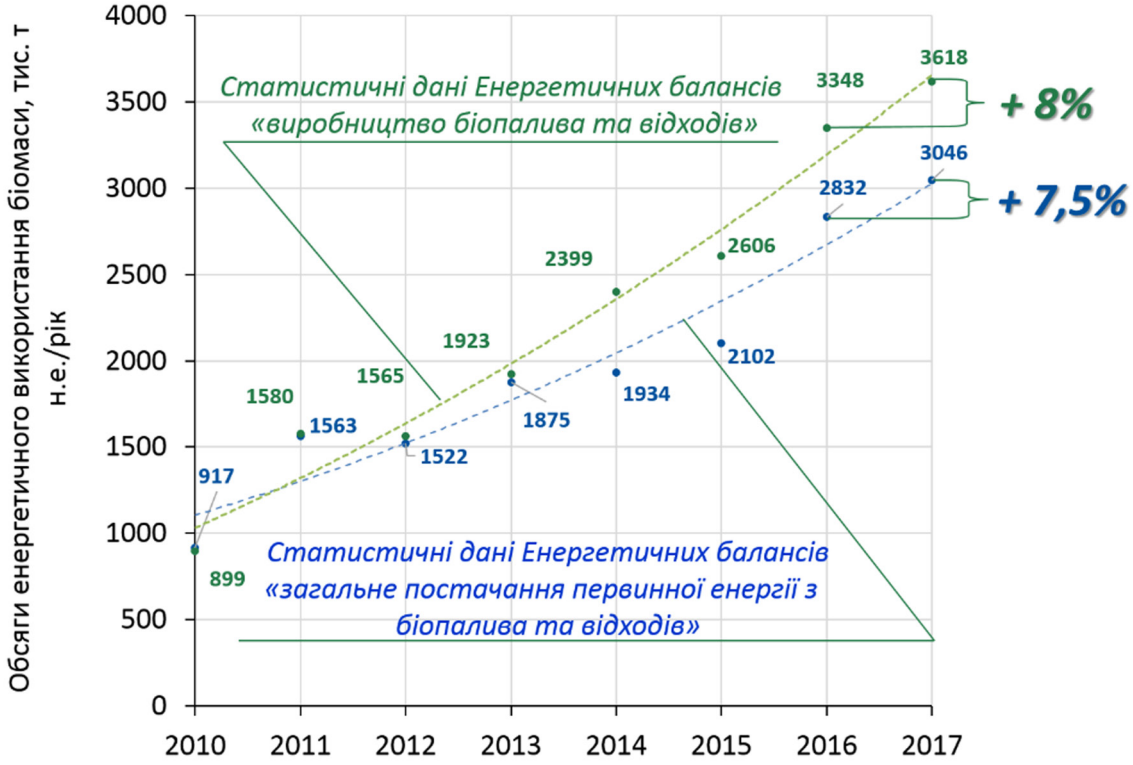

Рис. 1. Зростання виробництва енергії з біопалив в Україні протягом 2010–2017 рр. [8]

доцільного потенціалу — 80%, тоді як для інших видів біомаси (за винятком лушпиння соняшника) цей показник на порядок нижче.

При цьому використовується майже весь потенціал, що існує за поточного рівня заготівлі ліквідної деревини у лісах України. Це пояснюється тим, що до складових ліквідної деревини входять дрова для опалення, а обсяг заготівлі впливає на об'єм утворення порубкових решток, частина яких має використовуватися для виробництва паливної тріски [9, с. 65].

Найменш активно (на рівні 1%) реалізується енергетичний потенціал соломи зернових культур і ріпаку. Необхідно суттєво підвищити рівень залучення біомаси аграрного походження і енергетичних культур до забезпечення енергетичних потреб країни. Згідно Енергетичної стратегії, обсяг постачання первинної енергії з біомаси, біопалив та відходів у 2035 р. має становити 11 млн. т н.е., що майже у чотири рази перевищує показник, досягнутий у 2016 р. (2,8 млн. т н.е.) [9, с. 66].

Найбільший внесок біомаса традиційно робить у виробництво теплової енергії — до 90% загального обсягу постачання первинної енергії з біомаси в Україні. Цьому сприяє уведений у 2017 р. стимулюючий тариф на ТЕ, вироблену з альтернативних джерел енергії для потреб населення та бюджетних установ. Він складає 90% діючого для суб'єкта господарювання тарифу на ТЕ з природного газу для відповідної категорії споживачів, а у разі його відсутності — 90% середньозваженого тарифу на ТЕ з природного газу, визначеного для кожної області України. За даними Держенергоефективності, станом на 2018 р. середньозважений тариф на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб населення, установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, складає (грн./Гкал без ПДВ) від 977,4 (населення, Чернівецька обл.) і 1087,8 (бюджетні установи, Чернівецька обл.) до 1353,6 (населення, Харківська обл.) і 1672,3 (бюджетні установи, Тернопільська обл.) [8].

Електроенергія з біомаси виробляється на ТЕЦ, ТЕС та біогазових установках. За даними НКРЕКП, станом на 01.01.2018 «зелений» тариф на електроенергію встановлено шести виробникам електроенергії з біомаси (4 ТЕЦ, 2 ТЕС) і тринадцяти виробникам електроенергії з біогазу (деякі компанії виробники мають кілька об'єктів генерації). Величина «зеленого» тарифу складає 550,21 коп./кВт·год без ПДВ [10; 11].

Динаміка розвитку сектору ВДЕ визначається наявністю механізмів його стимулювання. На сьогодні одним з небагатьох дієвих інструментів підтримки відновлюваної енергетики в країні є «зелений» тариф на електроенергію, вироблену з ВДЕ,

в тому числі з біомаси. Проте існуючих бар'єрів для розвитку біоенергетики в Україні, на жаль, на багато більше чим стимулів розвитку. На нашу думку, головною перешкодою на шляху розвитку біоенергетіки в Україні є наступне.

У Законі України «Про електроенергетику» [12] міститься некоректне визначення терміна «біомаса», згідно з яким біомасою вважаються тільки відходи сільського господарства, лісового господарства та технологічно пов'язаних з ними галузей промисловості, а продукти до біомаси, згідно даного визначення не входять. При такому визначенні до біомаси не можуть бути віднесені найбільш поширені на практиці її види, зокрема дрова, гранули, брикети, деревна тріска і енергетична верба як паливо для ТЕЦ/ТЕС на біомасі, а також силос кукурудзи в якості сировини для біогазових установок. Всі ці види біомаси не зможуть бути кваліфіковані як «відходи».

Крім того, вимога до «місцевої складової» проектів, що претендують на отримання «зеленого» тарифу, є необґрунтовано високою, а коефіцієнти ЗТ на електроенергію з біомаси та біогазу є недостатніми для динамічного розвитку галузі [13].

У 2013 році з'явився додатковий бар'єр для розвитку біоенергетичних технологій в Україні. З вересня 2013 року об'єкти біоенергетики (котельні і ТЕЦ на біомасі, біогазові установки) віднесені до V категорії складності на рівні з об'єктами атомної енергетики та хімічної промисловості. Це, в свою чергу, призводить до значного ускладнення і подорожчання процедури проектування і будівництва, до підвищення вимог до розташування відповідних об'єктів, необхідності проведення проектних і будівельних робіт тільки організаціями, що мають відповідні ліцензії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна стверджувати, що в Україні протягом останніх років темпи розвитку біоенергетики дещо покращились, проте вони значно менші за темпи розвитку в розвинених країнах. Ми вважаємо, що біоенергетика в перспективі може стати основною складовою енергетики як в міжгалузевому, так і в регіональному розрізі, і може сприяти досягненню економічних (драйвер розвитку економіки регіону, поява вигідного і доступного джерела енергії), екологічних (переробка відходів, зменшення видобутку невідновлювальних ресурсів) та соціальних (забезпечення регіонів якісним і доступним паливом) цілей.

Література

1. Шаталова О. Растим горючее / О. Шаталова // Бизнес журнал. — 2017, С. 62–67.

2. Скорук О.П. Перспективи розвитку відновлювальної енергетики в Україні / О.П. Скорук // Економіка АПК. — 2013. № 5. — 63–67.

3. Гелетуха Г.Г. Перспективи використання біомаси від обрізки та видалення багаторічних сільськогосподарських насаджень для виробництва енергії в Україні / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Желєзна, С.В. Драгнєв, А.І. Баштовий // Промислова теплотехніка. — 2018. — Т. 40, № 1. — С. 68–74.

4. Заїка С.О. Інституційні засади розвитку біоенергетики в Україні / С.О. Заїка // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. — 2014. № 1. — 189–194.

5. Гончарук І.В. Інституційні аспекти розвитку підприємницької діяльності на ринку біопалива / І.В. Гончарук // Економіка АПК. — 2013. — № 8. — С. 133.

6. Потенциал и использование биомассы в РБ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.inforse. org/Europe/

7. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Схвалено Розпорядженням КМУ від 18.08.2017 № 605-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/ control/uk/cardnpd?docid=250250456

8. Біоенергетична асоціація України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uabio.org/infographics

9. Гелетуха Г.Г. Аналіз можливостей заготівлі деревного палива в лісах України / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Желєзна, С.В. Драгнєв, А.І. Баштовий // Промислова теплотехніка. — 2018. — Т. 40, № 1. — С. 61–67.

10. Статистична інформація щодо об'єктів альтернативної електроенергетики, яким встановлено «зелений» тариф. Дані НКРЕКП [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nerc.gov.ua/?id=26436

11. Постанова НКРЕКП «Про встановлення «зелених» тарифів на електричну енергію та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва для суб'єктів господарювання» № 1617 від 29.12.2017 (із змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nerc.gov.ua/?id=30123

12. Закон України «Про електроенергетику» (№ 575/97-ВР від 16.10.1997, остання редакція від 01.01.2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80

13. Гелетуха Г. Розвиток біоенергетики в Україні. Презентація на семінарі «Енергетичні культури від вирощування до використання. Зарубіжний і вітчизняний досвід», 21.02.2018, Київ / Гелетуха Г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uabio.org/uabio-news/3509-forbio-seminar-kiev-2018-materials

References

1. Shatalova O. Rastym ghorjuchee / O. Shatalova // Byznes zhurnal. — 2017, S. 62–67.

2. Skoruk O. P. Perspektyvy rozvytku vidnovljuvaljnoji energhetyky v Ukrajini / O. P. Skoruk // Ekonomika APK. — 2013. № 5. — 63–67.

3. Gheletukha Gh. Gh. Perspektyvy vykorystannja biomasy vid obrizky ta vydalennja baghatorichnykh siljsjkoghospodarsjkykh nasadzhenj dlja vyrobnyctva energhiji v Ukrajini / Gh. Gh. Gheletukha, T. A. Zheljezna, S. V. Draghnjev, A. I. Bashtovyj // Promyslova teplotekhnika. — 2018. — T. 40, № 1. — S. 68–74.

4. Zajika S. O. Instytucijni zasady rozvytku bioenerghetyky v Ukrajini / S. O. Zajika // Naukovyj visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Ghzhycjkogho. — 2014. № 1. — 189–194.

5. Ghoncharuk I. V. Instytucijni aspekty rozvytku pidpryjemnycjkoji dijaljnosti na rynku biopalyva / I. V. Ghoncharuk // Ekonomika APK. — 2013. — № 8. — S.133.

6. Potencyal y yspoljzovanye byomassы v RB [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.inforse. org/Europe/

7. Energhetychna strateghija Ukrajiny na period do 2035 roku «Bezpeka, energhoefektyvnistj, konkurentospromozhnistj». Skhvaleno Rozporjadzhennjam KMU vid 18.08.2017 № 605-r [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/ control/uk/cardnpd?docid=250250456

8. Bioenerghetychna asociacija Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.uabio.org/infographics

9. Gheletukha Gh. Gh. Analiz mozhlyvostej zaghotivli derevnogho palyva v lisakh Ukrajiny / Gh. Gh. Gheletukha, T. A. Zheljezna, S. V. Draghnjev, A. I. Bashtovyj // Promyslova teplotekhnika. — 2018. — T. 40, № 1. — S. 61–67.

10. Statystychna informacija shhodo ob'jektiv aljternatyvnoji elektroenerghetyky, jakym vstanovleno «zelenyj» taryf. Dani NKREKP [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.nerc.gov.ua/?id=26436

11. Postanova NKREKP «Pro vstanovlennja «zelenykh» taryfiv na elektrychnu energhiju ta nadbavky do «zelenykh» taryfiv za dotrymannja rivnja vykorystannja obladnannja ukrajinsjkogho vyrobnyctva dlja sub'jektiv ghospodarjuvannja» № 1617 vid 29.12.2017 (iz zminamy) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.nerc.gov.ua/?id=30123

12. Zakon Ukrajiny «Pro elektroenerghetyku» (№ 575/97-VR vid 16.10.1997, ostannja redakcija vid 01.01.2019 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80

13. Gheletukha Gh. Rozvytok bioenerghetyky v Ukrajini. Prezentacija na seminari «Energhetychni kuljtury vid vyroshhuvannja do vykorystannja. Zarubizhnyj i vitchyznjanyj dosvid», 21.02.2018, Kyjiv / Gheletukha Gh. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://uabio.org/uabio-news/3509-forbio-seminar-kiev-2018-materials

УДК 330.341.1:338.12.015

Воробйов Руслан Борисович
здобувач кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізького національного університету
Воробьёв Руслан Борисович
соискатель кафедры экономики, организации и управления предприятиями
Криворожского национального университета
Vorobiov Ruslan
Applicant of the
Department of Economics, Organization and Management of Enterprises
Kryvyi Rih National University
ORCID: 0000-0002-0558-0003

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4909

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАЛІЗОРУДНОГО ПІДПРИЄМСТВА

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ОЦЕНКИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ЖЕЛЕЗОРУДНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

BASIC PRINCIPLES FOR DEFINITION AND EVALUATION OF INNOVATIVE POTENTIAL OF IRON ORE ENTERPRISES

Анотація. *Сучасні кризові умови, які негативно відображаються на багатьох сировинних риках і в тому числі на ринку залізорудної сировини, обумовлюють потребу формування механізму інноваційного розвитку зокрема залізорудних підприємств, який є неможливим без ґрунтовного та виваженого підходу до визначення та оцінювання їх інноваційного потенціалу. Серед великої кількості наукових праць та робіт практиків відсутні єдино визнані трактування відповідної термінології та основні підходи щодо оцінювання безпосередньо інноваційного потенціалу з урахуванням сучасних змін в інноваційному кліматі та взагалі в економіці країни.*

В роботі проведено детальне дослідження існуючих підходів до визначення економічної категорії «інноваційний потенціал підприємства» та наведені основні напрями теорії інноваційного підприємства. Серед багатьох підходів щодо визначення категорії «інноваційний потенціал підприємства» обрано найбільш повне, комплексне та охоплююче всі грані діяльності залізорудного підприємства визначення.

Наведено типи інноваційного потенціалу підприємства, їх характеристика та джерела фінансування. Визначено, що обов'язково слід враховувати той факт, що розкриття інноваційного потенціалу наштовхується на подолання зовнішніх бар'єрів, які можна охарактеризувати як інноваційний клімат. Інноваційний клімат можна розглядати як сукупність факторів зовнішнього середовища, що впливають на інноваційний потенціал підприємства.

Також зауважено, що крім інноваційного клімату суттєвий вплив на підприємство здійснює його інноваційна культура, за участю якої можна реально досягти прискорення й підвищення ефективності впровадження нових технологій і винаходів, реальної протидії бюрократичним тенденціям, сприяння розкриттю інноваційного потенціалу особистості.

Доведено, що інноваційний потенціал будь-якого підприємства, і залізорудного в тому числі, це складна динамічна система генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових тощо результатів в інноваційні продукти на основі здійснення безперервного процесу управління підприємством.

Виділені складові інноваційного потенціалу та наголошені базові аспекти, які необхідно враховувати при його оцінці особливо в розрізі залізорудних підприємств.

Ключові слова: *інноваційний потенціал, залізорудне підприємство, інноваційний розвиток, інноваційна культура, інноваційний клімат.*

Аннотация. *Современные кризисные условия, которые негативно отражаются на многих сырьевых рыках и в том числе на рынке железорудного сырья, обусловливают потребность формирования механизма инновационного развития в частности железорудных предприятий, который невозможно без основательного и взвешенного подхода к определению и оценке их инновационного потенциала. Среди большого количества научных работ и работ практиков отсутствуют единственно признаны трактовка соответствующей терминологии и основные подходы к оценке непосредственно инновационного потенциала с учетом современных изменений в инновационном климате и вообще в экономике страны.*

В работе проведено детальное исследование существующих подходов к определению экономической категории «инновационный потенциал предприятия» и приведены основные направления теории инновационного предприятия. Среди многих подходов к определению категории «инновационный потенциал предприятия» избран наиболее полное, комплексное и охватывающее все грани деятельности железорудного предприятия определение.

Приведены типы инновационного потенциала предприятия, их характеристика и источники финансирования. Определено, что обязательно следует учитывать тот факт, что раскрытие инновационного потенциала наталкивается на преодоление внешних барьеров, которые можно охарактеризовать как инновационный климат. Инновационный климат можно рассматривать как совокупность факторов внешней среды, влияющих на инновационный потенциал предприятия.

Также отмечено, что кроме инновационного климата существенное влияние на предприятие осуществляет его инновационная культура, с участием которой можно реально достичь ускорения и повышения эффективности внедрения новых технологий и изобретений, реального противодействия бюрократическим тенденциям, содействие раскрытию инновационного потенциала личности.

Доказано, что инновационный потенциал любого предприятия, и железорудного в том числе, это сложная динамическая система генерирования, накопления и трансформации научных, управленческих идей и научно-технических, маркетинговых и т.д. результатов в инновационные продукты на основе осуществления непрерывного процесса управления предприятием.

Выделенные составляющие инновационного потенциала и ударные базовые аспекты, которые необходимо учитывать при его оценке особенно в разрезе железорудных предприятий.

Ключевые слова: *инновационный потенциал, железорудное предприятие, инновационное развитие, инновационная культура, инновационный климат.*

Summary. *Modern crisis conditions that have a negative impact on many raw materials, including on the market for iron ore raw materials, necessitate the formation of a mechanism for innovative development of particular iron ore enterprises, which is impossible without a thorough and well-balanced approach to the definition and evaluation of their innovation potential. Among the large number of scientific works and practices, there are no unanimously accepted interpretations of the relevant terminology and the main approaches to assessing directly the innovation potential, taking into account the current changes in the innovation climate and in general in the country's economy.*

In the work, a detailed study of existing approaches to the definition of the economic category "innovative potential of the enterprise" and the main directions of the theory of innovation enterprise are given. Among the many approaches to defining the category of "innovative potential of the enterprise", the most comprehensive, comprehensive and comprehensive range of activities of the iron ore company is defined.

The types of innovative potential of the enterprise, their characteristics and sources of financing are given. It is determined that the fact that the disclosure of innovative potential encounters the overcoming of external barriers, which can be characterized as an innovative climate, must be taken into account. Innovative climate can be considered as a combination of environmental factors that affect the innovative potential of the enterprise.

It is also noted that in addition to the innovative climate, the company's innovation culture has a significant impact on the company, with the participation of which it is possible to achieve acceleration and increase of the efficiency of introduction of new technologies and inventions, real counteraction to bureaucratic tendencies, and promotion of the disclosure of the innovative potential of the individual.

It is proved that the innovative potential of any enterprise, including iron ore, is a complex dynamic system of generation, accumulation and transformation of scientific, managerial ideas and scientific and technical, marketing, etc. results into innovative products based on the implementation of a continuous process of enterprise management.

The components of innovation potential are highlighted and the basic aspects that need to be taken into account when evaluating it especially in the context of iron ore enterprises are emphasized.

Key words: *innovation potential, iron ore enterprise, innovation development, innovative culture, innovative climate.*

Постановка проблеми. Сучасні кризові умови, що ми спостерігаємо останнім часом як на рівні України, так і на світовому рівні, та які негативно відображаються на багатьох сировинних риках і, в тому числі, на ринку залізорудної сировини, обумовлюють потребу формування механізму інноваційного розвитку зокрема залізорудних підприємств, який є неможливим без ґрунтовного та виваженого підходу до визначення та оцінювання їх інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інновацій, рівня інноваційного розвитку підприємств, оцінки, регулювання та управління ним займають важливе місце в роботах українських та зарубіжних вчених. Серед багатьох можна виокремити роботи наступних вчених, що здійснили вагомий внесок у розвиток теорії інновацій та інноваційного розвитку: О. І. Амоша, І. О. Бланк, Ю. З. Драчук, О. А. Зінченко, А. І. Кабанов, В. Я. Нусінов, А. М. Турило та ін. [1–3].

Однак при такому розмаїтті наукових робіт з даного напрямку все ж відсутнє чітке визначення терміну «інноваційний потенціал залізорудного підприємства».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Тому головною метою даної роботи є вибір найбільш ґрунтовного та повного визначення економічної категорії «інноваційний потенціал залізорудного підприємства» та розробка основних засад його оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про механізм забезпечення інноваційного розвитку підприємства не можна не дослідити таку значиму та ємну економічну категорію як «інноваційний потенціал».

Згідно вітчизняного законодавства, а саме Закону України від 08.09.2011 № 3715-VI «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», інноваційний потенціал представляє собою сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничо-соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки [4]. Однак, щодо визначення терміну «інноваційний потенціал підприємства» на сьогодні відсутні чітко виражені та обґрунтовані підходи та методи.

Один з провідних сучасних вчених світу, найвидатніший дослідник інновацій Кристофер Фрімен, що зосереджувався на важливій та значущій ролі інновацій для економічного розвитку як підприємств, так і суспільства в цілому, розглядав інноваційний потенціал як фактор забезпечення росту економічної системи (підприємства) завдяки нововведенням та необхідною передумовою підвищення його добробуту та економічної потужності [5].

Серед вітчизняних науковців та їх іноземних колег більш пізнього, у порівнянні з діяльністю К. Фрімена, періоду існують різні підходи щодо визначення категорії «інноваційний потенціал». Більшість з них інноваційний потенціал прирівнюють до наявності різноманітних ресурсів (в першу чергу наукових, інтелектуальних, творчих тощо) та можливості й умови їх використання.

Лапін Є. В. [6] і Краснокутська Н. С. [7] розглядають його як спроможність створювати нововведення власними силами або придбавати їх зі сторони, а також ефективність впровадження інновацій в практику господарської діяльності. Результатом реалізації інноваційного потенціалу вони вбачають освоєння нової та модернізація продукції, що випускається; розроблення та впровадження у виробництво нових машин, обладнання, інструментів, нових конструкційних матеріалів; розроблення та впровадження у виробництво нових технологій та способів виробництва продукції; удосконалення та розроблення нових методів, засобів та правил організації та управління виробництвом.

Р. А. Фатхутдінов [8] визначає інноваційний потенціал як міру готовності організації виконати завдання, які забезпечать досягнення поставленої інноваційної мети, тобто міра готовності до реалізації інноваційного проекту або програми інноваційних перетворень та впровадження інновації. Автор розглядає розвиток організації як реакцію на зміну зовнішнього середовища і підкреслює її стратегічний характер.

С. М. Ілляшенко [9] під інноваційним потенціалом розглядає деяку критичну масу ресурсів господарюючого суб'єкта (інтелектуальних, науково-дослідних, інформаційних і т.д.), необхідну і достатню для його розвитку на основі постійного пошуку та використання нових сфер і способів реалізації ринкових можливостей, які відкриваються перед ним, що пов'язано з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту. Автор більш детально виділяє такі складові інноваційного потенціалу: ринковий, інтелектуальний, кадровий, технологічний, інформаційний, інтерфейсний та науково-дослідний потенціали.

Л. Балабанова [10] під інноваційним потенціалом розуміє «сукупність окремих видів ресурсів, включаючи матеріальні, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності».

О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олесь вказують, що інноваційний потенціал — сукупні можливості

підприємства щодо генерації, сприйняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей для його системного технічного, організаційного та управлінського оновлення [11].

Незважаючи на досить суперечливі підходи до визначення абсолютно всі вчені сходяться в єдиній думці, що інноваційний потенціал є складовою економічного потенціалу.

З кінця XX сторіччя терміни «інновація» та «інноваційний потенціал» становляться достатньо популярними та органічно поєднуються в теорії інноваційного підприємництва, основні теорії, підходи або концепції, а також їх розробники наведені у Таблиці 1 [11].

В процесі дослідження сутності інноваційного потенціалу підприємства було визначено, що з позицій його комплексності та структурної єдності з усіма елементами економічного потенціалу підприємства, доцільно в його структурі виділяти такі основні складові: інституційну (управлінсько-організаційну), якісну (ресурсну), цільову, інвестиційно-фінансову та результативну [11].

Інституційна (управлінсько-організаційна) визначається авторами як така, що формує умови для зародження та реалізації основних і забезпечувальних інновацій, будучи при цьому частиною останніх (структура управління підприємством, методи та підходи до управління, організаційна структура). Тобто — це інститути, або суб'єкти інноваційної діяльності, які забезпечують: внутрішні процеси інноваційної діяльності (винахід і виробництво нового продукту), безпосереднє впровадження нових технологій, взаємозв'язок об'єкта дослідження (підприємства) як з наукою, яка надає прогресивні ідеї і вже оформлені інноваційні розробки, так і з ринком, який споживає готовий продукт, а також методами, засобами організації управління інноваційним процесом.

Якісна (ресурсна) складова визначається сукупністю матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів і можливостей підприємства. Вона залежить від можливостей використання кожного одиничного господарського ресурсу в інноваційному процесі. Інтенсифікація інноваційної діяльності дає змогу підвищити ефективність використання ресурсної складової, а значить, і інноваційного потенціалу в цілому. Головним принципом виділення ресурсних елементів потенціалу є їх функціональна роль в інноваційному процесі [12].

Таблиця 1

Основні напрями теорії інноваційного підприємства

Найменування теорії, підходу або концепції	Репрезентативна публікація інноваційного напряму теорії	«Портрет» інноваційного підприємства
Неокласична теорія	В. Лазонік, 2000	Виробничо-господарська система, яка попри високі постійні витрати в короткостроковому періоді отримує конкурентні переваги в довгостроковому періоді
Максимізація вартості фірми	Н.Ю. Куркотова, 2007; Дж. Джонсон, 2001; К. Поулес, 2004	Генератор грошових потоків через створення нової ринкової вартості
Процесний підхід	А. Бернштайн, М. Кляйн, Т. Мелон, 1999; Ч. Моллер, 2006	Будь-який бізнес-процес, в якому відбуваються систематичні зміни у підпроцесах
Ресурсний підхід	Дж. Франко, Ф. Файре, С. Негассі, 2002; Xu Qingrui, 2000	Сукупність ключових компетенцій
Концепція динамічних здібностей	В. Лазонік, 2000	Господарська одиниця, яка має значний потенціал в систематичному інтегруванні, створенні та реконфігурації внутрішніх та зовнішніх компетенцій
Еволюційна теорія	А. Робсон, 2006; Д. Фрідман, 1998	Сукупність рутин, унікальність яких дає змогу ефективно конкурувати серед подібних підприємств галузі
Теорія організаційного розвитку	Е. Лам, 2004	Система у двох площинах: психосоціальна система й система технологій, кожна з яких постійно змінюється
Когнітивна теорія	І. Нонака, 2003; Е. Вебстер, 2000; Д. Беннет, 2001	Виробнича система, когнітивна діяльність якої долає ринкову невизначеність й зменшує обмежену раціональність
Теорія адаптивних систем	В. Циганов, 2004;	Господарська одиниця, що характеризується самоорганізацією, навчанням й адаптацією до зовнішнього середовища

Цільова складова містить у собі показники ринкових можливостей підприємства на основі розробленої стратегії і тактики діяльності, а також вектори спрямування наявних та потенційних елементів його потенціалу.

Інвестиційно-фінансова складова — це такий структурний елемент інноваційного потенціалу, який показує і забезпечує зворотний вплив і зв'язок всіх складових інноваційного потенціалу підприємства на формування матеріальних і нематеріальних активів, наближення витрат на інноваційну діяльність до оптимальних показників, результати від інноваційної діяльності та їх граничні величини тощо [13].

Результативна складова — це реальний фактичний інноваційний продукт, отриманий в інноваційному процесі, тобто досягнутий рівень потенціалу [11].

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, вважаємо за необхідне мати чітке та ґрунтовне визначення економічної категорії «інноваційний потенціал підприємства». Серед багатьох підходів щодо визначення цієї категорії вважаємо найбільш повним, комплексним та охоплюючим всі грані діяльності промислового підприємства визначення Кавтиш О. П., Круш Н. П.: інноваційний потенціал — це складна динамічна система генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових тощо результатів в інноваційні продукти на основі здійснення безперервного процесу управління підприємством. Тобто це основа цілісної системи потенціалу підприємства, в якій він взаємодіє з іншими складовими потенціалу підприємства (кадровим, науково-технічним, технологічним тощо) як їх комплексна характеристика і джерело розвитку [11].

Аналізуючи діяльність промислових підприємств, в першу чергу залізорудних, можна зауважити, що існують різні типи інноваційного потенціалу (табл. 2).

Необхідно також обов'язково враховувати той факт, що розкриття інноваційного потенціалу наштовхується на подолання зовнішніх бар'єрів, які можна охарактеризувати як інноваційний клімат. Інноваційний клімат можна розглядати як сукупність факторів зовнішнього середовища, що впливають на інноваційний потенціал підприємства, а саме [14, с. 138]:

- можливості для виробництва нових або поліпшених видів продукції або послуг;
- можливості для зміни соціальних відносин на підприємстві (кадрові інновації);
- можливості для розробки нових методів управління (управлінські інновації);
- можливості для створення нових механізмів просування продукції на ринок (ринкові інновації);
- можливості придбання ноу-хау, патентів;
- законодавча база, низька ставка рефінансування, пільгове оподатковування;
- взаємодія влади й бізнесу;
- практика комерціалізації технологій [14, с. 138–139].

Крім інноваційного клімату суттєвий вплив на підприємство здійснює його інноваційна культура. Ряд вчених під інноваційною культурою розуміють міру сприйнятливості підприємства до нововведень, досвід впровадження нових проектів, політику менеджменту в області інновацій, відношення персоналу до інновацій. За участю інноваційної культури можна реально досягти прискорення й підвищення ефективності впровадження нових технологій

Таблиця 2

Типи інноваційного потенціалу підприємства

Типи інноваційного потенціалу підприємств	Коротка характеристика	Джерела покриття витрат
Високі інноваційні можливості	Висока забезпеченість власними ресурсами. Реалізацію стратегій інноваційного розвитку підприємство може здійснювати без зовнішніх запозичень.	Власні кошти.
Середні інноваційні можливості	Нормальна фінансова забезпеченість виробництва необхідними ресурсами. Для ефективного залучення нових технологій у виробничий оборот необхідно використання деякого обсягу позикових коштів	Власні кошти. Довгострокові кредити.
Низькі інноваційні можливості	Задовільна фінансова підтримка поточних виробничих запасів і витрат. Для реалізації стратегій інноваційного розвитку потрібне залучення значних фінансових коштів із зовнішніх джерел.	Власні кошти. Довгострокові і короткострокові кредити і позики.
Нульові інноваційні можливості	Дефіцит або відсутність джерел формування витрат	-

Джерело: [14, с. 139]

і винаходів, реальної протидії бюрократичним тенденціям, сприяння розкриттю інноваційного потенціалу особистості [14, с. 139].

Таким чином, інноваційний потенціал будь-якого підприємства, і залізорудного в тому числі, це складна динамічна система генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових тощо результатів в інноваційні продукти на основі здійснення безперервного процесу управління підприємством. Існують декілька типів інноваційного потенціалу, на який здійснюють суттєвий вплив інноваційний клімат та інноваційна культура. Тобто для успішного управління діяльністю підприємства й, зокрема інноваційною діяльністю, керівництво кожного суб'єкта господарювання повинно систематично відслідковувати зміни інноваційного клімату та постійно здійснювати комплексні заходи щодо формування інноваційної культури серед своїх робітників.

Отже, ми підійшли до моменту виявлення впливу людського фактору на рівень інноваційного потенціалу залізорудного підприємства та й взагалі на рівень ефективності його діяльності.

В цьому ракурсі слід зауважити, що інноваційний потенціал має ряд наступних складових:
– матеріально-технічна складова;
– фінансова складова;
– організаційна складова;
– кадрова складова.

В нашому дослідженні ми значну увагу приділяли саме кадровій складовій інноваційного потенціалу, що обумовлено рядом сучасних проблем та складностей при роботі з персоналом. Під кадровою складовою інноваційного розвитку нами пропонується розуміти сукупність кваліфікованих кадрів, які мають здібності, навики та, що особливо важливо, достатньо змотивовані щодо генерування нових ідей, наукових розробок, удосконалень тощо та їх впровадження.

Персонал підприємства з точки зору кадрової складової характеризується наступними параметрами:
– рівень освіти та професійної підготовки;
– здатність та готовність до навчання та підвищення кваліфікації кадрів;
– інноваційність персоналу.

Тому при оцінці саме кадрової складової інноваційного потенціалу залізорудного підприємства слід враховувати ці аспекти. Особливо це є актуальним зараз, в епоху масової трудової міграції найбільш кваліфікованих та освічених кадрів, що складають ядро виробничого процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже інноваційний потенціал залізорудного підприємства є визначеною та дослідженою категорією, що дозволяє на високому науковому рівні проводити оцінку його та його складових з метою подальшого забезпечення успішного інноваційного розвитку.

Література

1. Амоша О. І., Драчук Ю. З., Кабанов А. І. До проблем інституційного забезпечення інноваційного розвитку вугільної галузі // Економіка промисловості. 2015. № 2(70). С. 76–87.

2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. Киев: Эльга; Ника-Центр, 2001. 448 с.

3. Турило А. М., Зінченко О. А., Нусінов В. Я. Економічна оцінка інноватизації залізорудного виробництва: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. 200 с.

4. Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

5. Freeman C., Soete L. The economics of industrial innovation, third edition. London and New York: Routledge. Taylor&Francis Group, 2005. 473 с.

6. Лапін Е. В. Экономический потенциал предприятия: монография / Е. В. Лапін. — Суми: ИТД «Университетская книга», 2002. 335 с.

7. Краснокутська П. Дефініція поняття «потенціал підприємства» в контексті розвитку мікроекономічної теорії / П. Е. Краснокутська // Вісник КНТЕУ. 2008. № 5. С. 54–64.

8. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: Учебник. / Р. А. Фатхутдинов — 2-е изд. — М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. 624 с.

9. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 324 с.

10. Балабанова Л. В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств. / Л. В. Балабанов, В. В. Холод. — К.: ВД Професіонал, 2006. 448 с.

11. Кавтиш О. П., Круш Н. П. Теоретико-методичні підходи до визначення сутності інноваційного потенціалу підприємства. // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» № 74 2011 р. С. 130–141.

12. Іванова К. В. Технологія оцінки гармонійності складових інноваційного потенціалу підприємств [Текст] / К. В. Іванова, Я. А. Громова // Вісник Хмельницького нац. ун. 2009. № 6. Т. 3. С. 233–237.

13. Гарматій Н. М. Сутність інноваційного капіталу та необхідність його застосування в галузі телекомунікацій / Н. М. Гарматій // Галицький економічний вісник. 2009. № 2. С. 42–46.

14. Інноваційний розвиток підприємства. Навчальний посібник / За ред. П. П. Микитюка. — Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.

References

1. Amosha O. I., Drachuk Ju. Z., Kabanov A. I. Do problem instytucijnogho zabezpechennja innovacijnogho rozvytku vughiljnoji ghaluzi // Ekonomika promyslovosti. 2015. # 2(70). S. 76–87.

2. Blank Y. A. Ynvestycyonnыj menedzhment. Kyev: Эljgha; Nyka-Centr, 2001. 448 s.

3. Turylo A. M., Zinchenko O. A., Nusinov V. Ja. Ekonomichna ocinka innovatyzaciji zalizorudnogho vyrobnyctva: monoghrafija. Kryvyj Righ: Vydavnychyj dim, 2006. 200 s.

4. Zakon Ukrajiny vid 08.09.2011 # 3715-VI «Pro priorytetni naprjamy innovacijnoji dijaljnosti v Ukrajini».

5. Freeman C., Soete L. The economics of industrial innovation, third edition. London and New York: Routledge. Taylor&Francis Group, 2005. 473 s.

6. Lapin E. V. Эkonomycheskyj potencyal predpryjatyja: monoghrafyja / E. V. Lapin. — Sumy: YTD «Unyversytetskaja knygha», 2002. 335 s.

7. Krasnokutsjka P. Definicija ponjattja «potencial pidpryjemstva» v konteksti rozvytku mikroekonomichnoji teoriji / P. E. Krasnokutsjka // Visnyk KNTEU. 2008. # 5. S. 54–64.

8. Fatkhutdynov R. A. Ynnovacyonnыj menedzhment: Uchebnyk / R. A. Fatkhutdynov — 2-e yzd. — M.: ZAO Byznesshkola «Yntel-Syntez», 2000. 624 s.

9. Illjashenko S. M. Upravlinnja innovacijnym rozvytkom: navch. posib. Sumy: Universytetsjka knygha, 2005. 324 s.

10. Balabanova L. V. Strateghichne upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryjemstv. / L. V. Balabanov, V. V. Kholod. — K.: VD Profesional, 2006. 448 s.

11. Kavtysh O. P., Krush N. P. Teoretyko-metodychni pidkhody do vyznachennja sutnosti innovacijnogho potencialu pidpryjemstva. // Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu Ukrajiny «Kyjivsjkyj politekhnichnyj instytut» # 74 2011r. s. 130–141.

12. Ivanova K. V. Tekhnologhija ocinky gharmonijnosti skladovykh innovacijnogho potencialu pidpryjemstv [Tekst] / K. V. Ivanova, Ja. A. Ghromova // Visnyk Khmeljnycjkogho nac. un. 2009. # 6. T. 3. S. 233–237.

13. Gharmatij N. M. Sutnistj innovacijnogho kapitalu ta neobkhidnistj jogho zastosuvannja v ghaluzi telekomunikacij / N. M. Gharmatij // Ghalycjkyj ekonomichnyj visnyk. 2009. # 2. S. 42–46.

14. Innovacijnyj rozvytok pidpryjemstva. Navchaljnyj posibnyk / Za red. P. P. Mykytjuka. — Ternopilj: PP «Prynter Inform», 2015. 224 s.

УДК 338.242.2

Гладкова Ольга Вячеславна
кандидат економічних наук, доцент
Національний фармацевтичний університет
Гладкова Ольга Вячеславна
кандидат экономических наук, доцент
Национальный фармацевтический университет
Gladkova Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
National Pharmaceutical University

Свинаренко Тетяна Іванівна
кандидат економічних наук, доцент
Донбаська державна машинобудівна академія
Свинаренко Татьяна Ивановна
кандидат экономических наук, доцент
Донбасская государственная машиностроительная академия
Svinarenko Tatiana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Donbass State Engineering Academy

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4888

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

OPTIMIZATION OF THE FINANCIAL RESOURCES STRUCTURE OF ENTERPRISE SUBJECTS

Анотація. *Стаття присвячена питанням формування оптимальної структури фінансових ресурсів на вітчизняних підприємствах. Теоретичні дослідження сучасних точок зору на поняття «фінансові ресурси» суб'єкта підприємництва дозволили сформувати їх визначення як грошові кошти цільового призначення, які формуються в процесі розподілу та перерозподілу доходів суб'єктів підприємництва, призначені для вирішення відповідних задач їх соціально-економічного розвитку та виконання зобов'язань перед трудовим колективом, фінансово-банківською системою та діловими партнерами. В роботі було проаналізовано структуру фінансових ресурсів трьох провідних фармацевтичних компаній України та зроблено висновок, що вона є не однорідною та не завжди оптимальною. Крім того, в роботі було визначено ряд негативних тенденцій, що виникають в процесі управління фінансовими ресурсами на даних підприємствах, та які мають безпосередній вплив на якість ведення бізнесу, зниження його прибутковості, зростання фінансових та інших втрат. До них були віднесені: розбалансованість фінансової політики, а інколи і її відсутність; зниження показників фондовіддачі, не в повній мірі використання наявних активів; наявність прострочених платежів, зростання боргів; відсутність реальних даних про фінансові результати діяльності компанії; відсутність зворотного зв'язку, неможливість здійснення оперативного управління.*

З метою забезпечення оптимальної структури фінансових ресурсів вітчизняних суб'єктів підприємництва було запропоновано здійснювати ряд дій, спрямованих на оцінку впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на діяльність компаній, встановлення цільових індикаторів відповідно до стратегії їх розвитку, визначення потреби в додаткових фінансових ресурсах та їх залучення з урахуванням цільової структури. Зазначено, що завершується процес

управління структурою фінансових ресурсів оптимізацією розподілу та використання фінансових ресурсів, а також розробкою пропозицій щодо оптимізації управління ризиками.

Ключові слова: *суб'єкт підприємництва, фінансові ресурси, структура фінансових ресурсів, оптимізація структури фінансових ресурсів.*

Аннотация. *Статья посвящена вопросам формирования оптимальной структуры финансовых ресурсов на отечественных предприятиях. Теоретические исследования современных точек зрения на понятие «финансовые ресурсы» субъекта предпринимательства позволили дать им определение как денежным средствам целевого назначения, которые формируются в процессе распределения и перераспределения доходов субъектов предпринимательства, предназначены для решения соответствующих задач их социально-экономического развития и исполнения обязательств перед трудовым коллективом, финансово-банковской системой и деловыми партнерами. В работе была проанализирована структуру финансовых ресурсов трех ведущих фармацевтических компаний Украины и сделан вывод, что она не однородна и не всегда оптимальна. Кроме того, в работе был определены негативные тенденции, возникающих в процессе управления финансовыми ресурсами на данных предприятиях, и которые имеют непосредственное влияние на качество ведения бизнеса, снижение его доходности, рост финансовых и других потерь. К ним были отнесены: разбалансированность финансовой политики, а иногда и ее отсутствие; снижение показателей фондоотдачи, не в полной мере использование имеющихся активов; наличие просроченных платежей, рост долгов; отсутствие реальных данных о финансовых результатах деятельности компании; отсутствие обратной связи, невозможность осуществления оперативного управления.*

С целью обеспечения последнего было предложено осуществлять ряд действий, направленных на оценку влияния факторов внутренней и внешней среды на деятельность компаний, установление целевых индикаторов в соответствии со стратегией их развития, определение потребности в дополнительных финансовых ресурсах и их привлечении с учетом целевой структуры. Отмечено, что завершается процесс управления структурой финансовых ресурсов оптимизацией распределения и использования финансовых ресурсов, а также разработкой предложений по оптимизации управления рисками.

Ключевые слова: *субъект предпринимательства, финансовые ресурсы, структура финансовых ресурсов, оптимизация структуры финансовых ресурсов.*

Summary. *The article is devoted to the formation of the financial resources optimal structure in domestic enterprises. Theoretical studies of modern points of view on the "financial resources" concept a business entity allowed them to be defined as special-purpose funds that are formed in the process of distribution and redistribution of incomes of business entities, designed to solve the relevant tasks of their socio-economic development and fulfillment of obligations to the labor collective, financial and banking system and business partners. We analyzed the financial resources structure of the three leading pharmaceutical companies of Ukraine and concluded that it is not homogeneous and not always optimal. In addition, the work identified negative trends that arise in the process of managing financial resources in these enterprises, and which have a direct impact on the quality of doing business, reducing its profitability, and increasing financial and other losses. These included: the imbalance of financial policy, and sometimes its lack; decline in capital productivity, not full use of existing assets; the presence of overdue payments, debt growth; the lack of real data on the financial performance of the company; lack of feedback, inability to implement operational management.*

In order to ensure the latter, it was proposed to carry out a number of actions aimed at assessing the influence of internal and external factors on companies, setting target indicators in accordance with their development strategy, determining the need for additional financial resources and attracting them, taking into account the target structure. It was noted that the process of managing the financial resources structure is being completed by optimizing the distribution and use of financial resources, as well as the development of proposals for optimizing risk management.

Key words: *enterprise subject, financial resources, structure of financial resources, optimization of the financial resources structure.*

Постановка проблеми. В сучасній економіці важливим завданням для підприємств і організацій є закріплення і розширення своїх позицій на ринку товарів та послуг. У той же час виконання покладених завдань є неможливим без належного фінансового забезпечення господарської діяльності, основу якого складають фінансові ресурси. Раціональна організація фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва досягається при оптимальному виборі їх джерел, поєднанні власних і позикових коштів. Відсутність грамотного управління ними збільшує рівень підприємницьких ризиків, погіршує фінансовий стан підприємств, зменшує можливості залучення додаткового капіталу. Наслідком цього може стати втрата платоспроможності та фінансової незалежності компаній, що знижує інвестування

в економіку країни в цілому, звужує ринки товарів та послуг. Зараз національні товаровиробники змушені приділяти більше уваги проблемам, що пов'язані з формуванням і підвищенням ефективності використання фінансових ресурсів та активізувати пошук шляхів поліпшення свого фінансового стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В роботах вітчизняних та іноземних вчених-економістів, серед яких можна виділити Є. Брігхема [4], А. Поддєрьогіна [5], В. Опаріна [7], О. Посилкіну [1], О. Леось та І. Коваль [2], Л. Лахтіонову [6], Л. Єріс [8], П. Стецюк [9], О. Ґудзь [10], Ю. Петленко [11] та інших, достатньо уваги приділяється теоретичним аспектам управління фінансовими ресурсами підприємництва.

Проте, не достатньо розкритими є питання формування оптимальної структури джерел їх формування та ефективного управління нею.

Часткове вирішення даної проблеми в розрізі фармацевтичних компаній обумовило вибір напрямку представленого дослідження і його науково-практичну спрямованість.

Мета статті полягає у формуванні послідовності оптимізації структури джерел формування фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва, у тому числі і фармацевтичних.

Виклад основного матеріалу. Основною метою формування фінансових ресурсів підприємства є задоволення потреб в поточних активах, що забезпечують його стратегічний розвиток.

Сутність поняття «фінансові ресурси підприємства» можна трактувати по-різному. Його основні визначення наведені в табл. 1.

Проаналізувавши запропоновані трактування поняття «фінансові ресурси», було зроблено висновок, що під ними слід розуміти грошові кошти цільового призначення, які формуються в процесі розподілу та перерозподілу доходів суб'єктів підприємництва, призначені для вирішення відповідних задач їх соціально-економічного розвитку та виконання зобов'язань перед трудовим колективом, фінансово-банківською системою та діловими партнерами.

Порівняльний аналіз структури фінансових ресурсів трьох провідних фармацевтичних компаній України за 2013–2017 рр. (табл. 2) показав, що на ПрАТ «Лекхім-Харків» та ТОВ ФК «Здоров'я» домінують позикові та залучені джерела фінансування.

Таблиця 1

Трактування поняття «фінансові ресурси підприємства»

Автор	Визначення
О. В. Посилкіна, О. В. Гладкова [1]	Сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємств, на основі яких формуються продуктивні доходи. Основу фінансових ресурсів становить капітал.
О. Ю. Леось, І. С. Коваль [2]	Власні та прирівняні до них кошти і фінансові активи, доступні для бізнесу на правах власності, у межах діючого законодавства.
Фінансовий словник [3]	Сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання.
Є. Ф. Брігхем [4]	Сукупність доходів, відрахувань та надходжень, що перебувають у розпорядженні підприємств, організацій та держави і спрямовуються на задоволення суспільних потреб з метою розширення виробництва і зростання матеріального добробуту народу.
А. М. Поддєрьогін [5]	Грошові засоби, які є в розпорядження підприємства, а саме грошові фонди, а також частина грошових засобів в нефондовій формі.
Л. А. Лахтіонова [6]	Грошові кошти у формі грошових фондів (статутний капітал, фонд оплати праці, резервний капітал) та у нефондовій формі (використання грошових коштів для виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом і державними цільовими фондами, банками, страховими компаніями і ін).
В. М. Опарін [7]	Сума коштів, які спрямовані в оборотні і необоротні активи підприємства.
Л. Єріс [8]	Грошові кошти, які створені за рахунок власних, позикових і залучених джерел фінансування і використовуються для формування активів підприємства, виконання фінансових зобов'язань, стимулювання працівників, а також здійснення комплексу інших заходів з метою забезпечення ефективності подальшого розвитку підприємства.
П. Стецюк [9]	Найбільш ліквідні активи, які забезпечують безперервність руху грошових потоків підприємства у процесі реалізації його планів та виконання зобов'язань.
О. Ґудзь [10]	Сукупність високоліквідних активів, які знаходяться в розпорядженні підприємства і призначені для виконання поточних фінансових зобов'язань і розширеного відтворення. Вони характеризують фінансовий потенціал та платоспроможність підприємства.
Ю. Петленко [11]	Грошові кошти, які залучені в господарський оборот підприємства із різних джерел, сформованих під впливом організаційно — правових форм господарювання, призначених для покриття його власних потреб.

Таблиця 2

Оцінка структури фінансових ресурсів фармацевтичних компаній України

Джерела фінансових ресурсів	Роки									
	2013		2014		2015		2016		2017	
	тис. грн	Питома вага, %	тис. грн	Питома вага, %	тис. грн	Питома вага, %	тис. грн	Питома вага, %	тис. грн	Питома вага, %
ПрАТ «Лекхім-Харків»										
Власні	20693	21	34290	27	51606	24	98714	30	155385	44
Позикові	19177	20	22495	17	40180	19	-	-	12905	4
Залучені	57606	59	72298	56	120699	57	231135	70	188029	52
Всього	97476	100	129083	100	212485	100	329849	100	356319	100
ПрАТ ФФ «Дарниця»										
Власні	65413	79	896393	70	1192937	73,6	1691834	76	2096678	76,7
Позикові	5432	7	-	-	6873	0,4	-	-	8291	0,3
Залучені	11934	14	379001	30	430047	26	546089	24	629836	23
Всього	82779	100	1275394	100	1629857	100	2237923	100	2734805	100
ТОВ «ФК Здоров'я»										
Власні	34654	25	47863	28	69230	21	93267	22	173263	33
Позикові	20984	15	32176	18	20190	6	16544	4	43417	8
Залучені	85674	60	95120	54	239671	73	308721	74	310080	59
Всього	141312	100	175159	100	329091	100	418532	100	526760	100

Їх сумарна питома вага складає понад 70% щорічно. У той же час ПрАТ ФФ «Дарниця» вкрай обережно відноситься до використання залученого та запозиченого капіталу, і понад 70% активів компанії фінансується за рахунок власних фінансових ресурсів. Крім того, у 2014–2016 рр. вона практично не використовувала банківські кредити та інші запозичені кошти.

Крім того, проаналізувавши більш детально політику управління фінансовими ресурсами на вітчизняних фармацевтичних компаніях було виявлено ряд негативних тенденцій (табл. 3), які мають безпосередній вплив на якість ведення бізнесу, зниження його прибутковості, зростання фінансових та інших втрат тощо.

З метою подолання означених недоліків пропонуємо здійснювати формування та управління фінансовими ресурсами суб'єктів підприємництва, у тому числі і фармацевтичних компаній, наступним чином (рис. 1).

Перший етап її реалізації полягає у визначенні впливу факторів внутрішнього та зовнішнього

Таблиця 3

Негативні тенденції в політиці управління фінансовими ресурсами українських фармацевтичних компаній

Завдання	Наслідки
Узгодження і проведення фінансової політики	Розбалансована фінансова політика, а інколи і її відсутність
Виявлення активів, що не використовуються	Знижуються показники фондовіддачі, не повною мірою використовуються наявні активи
Моніторинг дебіторської заборгованості	Прострочені платежі, зростання боргів
Постановка та ведення управлінського обліку	Відсутність реальних даних про фінансові результати діяльності компанії
Організація фінансового контролю	Відсутність зворотного зв'язку, неможливості здійснення оперативного управління

Рис. 1. Послідовність управління структурою фінансових ресурсів підприємства

Джерело: складено автором

середовища на процес формування фінансових ресурсів компанії. Їх аналіз дозволяє виявити можливості й загрози, які стоять перед підприємством, і дає підстави для надання рекомендацій щодо використання сильних та нівеляції слабких сторін.

Одним із ключових чинників, що впливає на формування структури фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва є розширення банками кредитної діяльності та зниження процентних ставок по кредитах [12]. Адже без доступу до відносно недорогих кредитних ресурсів фінансовий розвиток буде вкрай обмеженим. Зниження процентних ставок по кредитах є можливістю для всіх підприємств, але переваги ця можливість дає тим із них, в яких розроблений чіткий механізм оцінки й оптимізації структури фінансових ресурсів. Тільки в цьому разі використання кредитних ресурсів буде ефективним.

Не зважаючи на можливе зниження вартості кредитних ресурсів українських банків, ціна їх використання є все ще більш високою, ніж аналогічний показник за кордоном. Тому підприємства, що мають доступ до іноземних кредитних ресурсів, мають переваги перед іншими підприємствами галузі. В основному цю перевагу мають суб'єкти з іноземними інвестиціями. Подвійність віднесення даного чинника до можливості або загрози чітко виявляється під час фінансової кризи. Так, значний відтік іноземних інвестицій є для частини підприємств галузі значною загрозою, оскільки підприємство з іноземним капіталом, оптимізуючи структуру фінансових ресурсів, розраховує на зовнішнє фінансування. І в той же час, для його конкурентів, це може стати можливістю, якщо підприємство створювало умови для фінансового саморозвитку за рахунок власних джерел.

Зазначимо, що фінансова криза та скорочення обсягів банківського кредитування призводять до загострення проблеми ліквідності, що, безумовно, є загрозою для більшості підприємств галузі. Проте і цю загрозу можна перетворити на можливість при застосуванні продуманої стратегії формування власних фінансових ресурсів. Передусім компанія повинна спробувати збільшити обсяги реалізації, або, як мінімум, звести їх зниження до мінімуму. Для тих суб'єктів підприємництва, що сформували потенціал власних фінансових ресурсів, безумовно, проблема ліквідності постає значно менше, ніж для підприємств, які використали в основному кредитні ресурси. Тому, коли частина підприємств буде змушена покинути галузь, їх клієнти повинні бути охоплені увагою більш завбачливих підприємств. Проблема ліквідності змушуватиме суб'єктів ринку до продажу своїх товарних запасів. Це достатньо правильна тактика у момент кризи, проте за вирішенням поточних проблем не можна забувати про стратегічні цілі саморозвитку. Тому зниження товарних запасів повинне проводитися завбачливо та зважено [12].

Доцільним є зниження ставок оренди складських приміщень і скорочення їх площі за рахунок більш ефективного використання. Має бути оптимізована робота транспортної служби, особливо з метою зменшення непродуктивних витрат. З метою підвищення ліквідності особливою увагою буде користуватися робота з дебіторською заборгованістю. Повинна бути проведена ревізія поточної дебіторської заборгованості, виділені ненадійні клієнти, для яких необхідно передбачити роботу тільки з передплатою, та надійні клієнти, для яких варто зменшити терміни відстрочки, пов'язавши їх з термінами відстрочки за розрахунками з кредиторами. Обов'язково повинна бути активізована робота із вже простроченою дебіторською заборгованістю. Використання судових і досудових заходів дозволить не тільки спонукати клієнтів до погашення заборгованості, але й знизити податкові платежі.

На другому етапі управління структурою фінансових ресурсів суб'єкта підприємництва відбувається вибір критерію оптимізації та визначенні цільової структури джерел фінансування. У якості таких критеріїв можуть виступати показники зростання ринкової вартості компанії, або мінімізації середньозваженої ціни капіталу тощо.

На третьому етапі відбувається залучення позикових коштів, після чого їх питома вага досягає певного рівня. Частка позикових джерел фінансування може бути охарактеризована як максимальна для компанії зараз, але знаходитись нижче максимально можливої, наприклад, середньогалузевої. В цьому проявляється дія приватних обмежень. Для компанії існує граничний рівень позикових коштів у загальному обсязі використовуваних фінансових ресурсів.

Важливим є те, що дія приватних і загальних обмежень поширюється також і на власний капітал. Щодо цього виду фінансових ресурсів, дія приватних обмежень полягає в тому, що величина власних коштів, сформованих на етапі створення компанії, розглядається її власниками як гранична сума, яку вони готові інвестувати на даному етапі її розвитку. Подальше інвестування додаткових коштів здійснюється після отримання ними підтверджень успішності роботи і сигналів щодо ліквідності вкладень. У якості подібних підтверджень і сигналів, як показує світовий досвід, виступають динаміка виручки від реалізації, позитивна історія обігу цінних паперів даної компанії на фондовому

ринку, удосконалення механізмів корпоративного управління і деякі інші фактори. Щодо позикових фінансових ресурсів, приватні обмеження діють аналогічним чином, що відбивається на можливості компанії залучати додаткові позикові ресурси до моменту задоволення певних вимог, наприклад, величини активів, наявності застав, позитивного досвіду емісії облігацій тощо.

Компанія, яка отримала позитивну історію розвитку, стає більш привабливою для інвесторів і посилює їх бажання інвестувати в неї додаткові кошти як у вигляді власних, так і у вигляді позикових фінансових ресурсів. В результаті кінцевого числа повторень цих етапів, кожен з яких буде пов'язаний з подоланням одного або декількох приватних обмежень та оцінкою досягнутої структури джерел фінансування, компанія досягне обраного оптимального співвідношення власних і позикових коштів, або зіткнеться із загальними обмеженнями на формування фінансових ресурсів. По досягненню цього процес формування співвідношення джерел фінансування буде завершеним. Після формування оптимальної структури фінансових ресурсів компанії здійснюється оптимізація розподілу та використання фінансових ресурсів та управління ризиками, що супроводжують даний процес.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Фінансові ресурси уявляють собою грошові кошти цільового призначення, які формуються в процесі розподілу та перерозподілу доходів суб'єктів підприємництва, призначені для вирішення відповідних задач їх соціально-економічного розвитку та виконання зобов'язань перед трудовим колективом, фінансово-банківською системою та діловими партнерами.

Оптимізація структури фінансових ресурсів полягає в проведенні послідовних дій, спрямованих на оцінку впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на діяльність компанії, встановлення цільових індикаторів відповідно до стратегії розвитку компанії, визначення потреби в додаткових фінансових ресурсах та їх залучення з урахуванням цільової структури фінансових ресурсів. Оптимальна структура досягається шляхом упорядкованого перебору доступних комбінацій джерел фінансування. Упорядкованість проявляється в тому, що з кожним кроком компанія рухається в напрямку оптимальної структури джерел фінансування, визначеної виходячи з критеріїв оптимальності конкретного підприємства. Завершується процес управління структурою фінансових ресурсів оптимізацією розподілу та використання фінансових ресурсів, а також розробкою пропозицій щодо оптимізації управління ризиками, що супроводжують даний процес. Розробка відповідних рекомендацій є напрямком подальших досліджень.

Література

1. Фінанси (макро- та мікрорівень): навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти, що навчаються за освітньо-професійними програмами «Економіка підприємства» та «Маркетинг». Ч. 1 Фінанси макрорівня / О. В. Посилкіна, О. В. Гладкова. — Х.: Вид-во НФаУ, 2018. — 250 с.

2. Леось О. Ю., Коваль І. С. Механізми формування фінансових ресурсів підприємств / О. Ю. Леось, І. С. Коваль. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

3. Фінансовий термінологічний словник. URL: http://www.ubrr.com.ua

4. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. — Київ: Молодь, 1997. — 1000 с.

5. Фінанси підприємств: Підручник/ Кер. авт. кол. і наук. ред. проф.. А. М. Поддєрьогін. — 4-те вид., перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2009. — 571 с.

6. Лахтіонова Л. А. Економічна категорія «фінансова стійкість» в сучасному фінансовому аналізі підприємницької діяльності / Л. А. Лахтіонова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — 2009. — Вип. 16(2). — С. 327–338.

7. Опарін В. М. Фінанси — інституціональна структура суспільства / В. М. Опарін //Фінанси України. — 2008. — № 8. — С. 24–31.

8. Єріс Л. М. Достатність капіталу банківської системи: методи та інструменти забезпечення / Л. М. Єріс // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2014. — Т. 19, Вип. 1(2). — С. 102–106.

9. Стецюк П. А. Методичні аспекти оцінки ефективності фінансових ресурсів телекомунікаційних підприємств / П. А. Стецюк // Економіка. Менеджмент. Бізнес. — 2017. — № 2. С. 28–31.

10. Гудзь О. Є. Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства / О. Є. Гудзь // Облік і фінанси. — 2015. — № 1. — С. 71–76.

11. Петленко Ю. В. Теоретичні аспекти злиття та поглинання компаній / Ю. В. Петленко, П. О. Керімов // Фінанси України. — 2013. — № 8. — С. 113–121.

12. Вплив інноваційно-інвестиційних процесів на фінансовий саморозвиток торговельних підприємств: монографія / Л. О. Омелянович, О. В. Гладкова. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. — 194 с.

References

1. Finansy (makro- ta mikrorivenj): navch. posib. dlja zdobuvachiv vyshh. osvity, shho navchajutjsja za osvitnjo-profesijnymy proghramamy «Ekonomika pidpryjemstva» ta «Marketyngh». Ch.1 Finansy makrorivnja / O. V. Posylkina, O. V. Ghladkova. — Kh.: Vyd-vo NFaU, 2018. — 250 s.

2. Leosj O. Ju., Kovalj I. S. Mekhanizmy formuvannja finansovykh resursiv pidpryjemstv / O. Ju. Leosj, I. S. Kovalj. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

3. Finansovyj terminologhichnyj slovnyk. URL: http://www.ubrr.com.ua

4. Brighkhem Je. F. Osnovy finansovogho menedzhmentu: Per. z anghl. — Kyjiv: Molodj, 1997. — 1000 s.

5. Finansy pidpryjemstv: Pidruchnyk/ Ker. avt. kol. i nauk. red. prof.. A. M. Poddjerjoghin. — 4-te vyd., pererob. ta dop. — K.: KNEU, 2009. — 571 s.

6. Lakhtionova L. A. Ekonomichna kateghorija «finansova stijkistj» v suchasnomu finansovomu analizi pidpryjemnycjkoji dijaljnosti / L. A. Lakhtionova // Naukovi praci Kirovoghradsjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky. — 2009. — Vyp. 16(2). — S. 327–338.

7. Oparin V. M. Finansy — instytucionaljna struktura suspiljstva / V. M. Oparin // Finansy Ukrajiny. — 2008. — # 8. — C. 24–31

8. Jeris L. M. Dostatnistj kapitalu bankivsjkoji systemy: metody ta instrumenty zabezpechennja / L. M. Jeris // Visnyk Odesjkogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Ekonomika. — 2014. — T. 19, Vyp. 1(2). — S. 102–106.

9. Stecjuk P. A. Metodychni aspekty ocinky efektyvnosti finansovykh resursiv telekomunikacijnykh pidpryjemstv / P. A. Stecjuk // Ekonomika. Menedzhment. Biznes. — 2017. — #2. S. 28–31.

10. Ghudzj O. Je. Diaghnostyka ta upravlinnja finansovym potencialom pidpryjemstva / O. Je. Ghudzj // Oblik i finansy. — 2015. — # 1. — S. 71–76.

11. Petlenko Ju. V. Teoretychni aspekty zlyttja ta poghlynannja kompanij / Ju. V. Petlenko, P. O. Kerimov // Finansy Ukrajiny. — 2013. — #8. — s.113–121.

12. Vplyv innovacijno-investycijnykh procesiv na finansovyj samorozvytok torghoveljnykh pidpryjemstv: monoghrafija / L. O. Omeljanovych, O. V. Ghladkova. — Donecjk: DonNUET, 2012. — 194 s.

УДК 338.246

Корнієнко Тетяна Олександрівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Корниенко Татьяна Александровна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, учета и экономической безопасности
Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины
Korniienko Tetiana
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Department of Finance,
Accounting and Economic Security
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-8020-0771

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4914

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ДЕЙСТВЕННОСТИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

CONCEPTUAL BASES FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF THE PROCESS FOR FORMING THE STATUS OF ECONOMIC SECURITY IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. *В умовах ринкової економіки основним фактором, який визначає стан економічної безпеки, є володіння підприємством стійкими конкурентними перевагами. Ці переваги повинні відповідати його стратегічним цілям. У статті запропоновано, удосконалення процесу формування стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств здійснювати на основі активізації системи прийняття управлінських рішень, що ґрунтується на переході підприємств на позиції стійкого розвитку, функціональному та організаційному вдосконаленні процесу формування стану економічної безпеки, підготовці сценаріїв можливого розвитку підприємств, гнучкому варіюванню регулюючих інструментів і заходів відповідно до дії ризикових факторів, підвищенні кваліфікаційного рівня управління підприємств для успішної участі у програмах державної підтримки.*

Визначено концептуальні засади підвищення економічної безпеки в сільськогосподарських підприємствах на основі переходу до стійкого розвитку, удосконалення механізму управління процесом формування економічної безпеки в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: *формування стану економічної безпеки, сільськогосподарське підприємство, функціональні складові економічної безпеки, концептуальні засади формування економічно безпечного стану, сталий розвиток сільськогосподарського підприємства.*

Аннотация. *В условиях рыночной экономики основным фактором, определяющим состояние экономической безопасности, является владение предприятием устойчивыми конкурентными преимуществами. Эти преимущества должны*

соответствовать его стратегическим целям. В статье предложено, совершенствования процесса формирования состояния экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий осуществлять на основе активизации системы принятия управленческих решений, основанный на переходе предприятий на позиции устойчивого развития, функциональном и организационном совершенствовании процесса формирования состояния экономической безопасности, подготовке сценариев возможного развития предприятий, гибком варьированию регулирующих инструментов и мероприятий в соответствии с действия рисковых факторов, повышении квалификационного уровня управления предприятий для успешного участия в программах государственной поддержки. Определены концептуальные основы повышения экономической безопасности в сельскохозяйственных предприятиях на основе перехода к устойчивому развитию, совершенствованию механизма управления процессом формирования экономической безопасности в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: *формирование состояния экономической безопасности, сельскохозяйственное предприятие, функциональные составляющие экономической безопасности, концептуальные основы формирования экономически безопасного состояния, устойчивое развитие сельскохозяйственного предприятия.*

Summary. *In a market economy, the main factor determining the state of economic security is the possession of an enterprise with sustainable competitive advantages. These benefits should be consistent with its strategic objectives. The article proposes to improve the process of formation of the economic security of agricultural enterprises on the basis of activation of the system of making management decisions, based on the transition of enterprises to the position of sustainable development, functional and organizational improvement of the process of formation of the state of economic security, preparation of scenarios for the possible development of enterprises, flexible regulation of regulators tools and measures in accordance with the action of risk factors, enhancement of qualification tion management enterprises for successful participation in the programs of state support. The conceptual bases of increase of economic safety in agricultural enterprises on the basis of transition to sustainable development, improvement of the mechanism of management of the process of formation of economic security in agricultural enterprises are defined.*

Key words: *the formation of the state of economic security, the agricultural enterprise, the functional components of economic security, the conceptual basis for the formation of an economically safe state, sustainable development of the agricultural enterprise.*

Постановка проблеми. Для забезпечення довгострокового функціонування підприємств важливим є можливість досягнення визначених цілей розвитку, що неможливо здійснити при збитковості результатів господарської діяльності. У зв'язку з цим ключовими напрямами забезпечення стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств є: підвищення конкурентоспроможності підприємства й продукції, що воно виробляє, та підвищення стійкості обсягів виробництва і доходів. При цьому підвищення конкурентоспроможності підприємств досягається за рахунок раціоналізації співвідношення між доходами та витратами, поглиблення маркетингу, підвищення рівня виробництва продукції з вищим рівнем доданої вартості. В ефективній реалізації зазначених та інших напрямів виключна роль належить інноваціям та підвищенню інноваційного рівня виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан розвитку сільськогосподарських підприємств, зміст та значення економічної безпеки й особливості механізму формування її оптимального рівня досліджували такі вчені, як: С. М. Козюменко, Т. В. Волковець [2], Т. О. Корнієнко [4], М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк [5], Л. Ф. Соколенко [6], М. М. Федоров, П. Т Саблук, В. Я. Месель-Веселяк [7], О. М. Шпичак [8], С. О. Юшин [9], та інші.

Проте в умовах постійних змін ринкового та природного середовища процес формування високого рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств потребує подальших досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування концептуальних засад підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови господарювання характеризуються посиленням процесів світової економічної глобалізації, відповідно важливим є підвищення можливостей підприємств у протистоянні в конкурентній боротьбі. При цьому слід зазначити, що мова йде не тільки про внутрішню, але й про зовнішню конкуренцію. Тому важливим є пошук можливостей модернізації виробництва та всіх складових економічної безпеки підприємств: операційної, інвестиційної, фінансової, кадрової, інформаційної та захисної.

Заради об'єктивності слід відзначити, що функціональних складових економічної безпеки в практичній діяльності налічується набагато більше. Але в результаті нашого узагальнення виділено саме цих

шість наведених складових. Це означає необхідність інноваційного оновлення процесів виробництва сільськогосподарської продукції, організаційного порядку залучення та використання інвестицій, фінансового забезпечення господарської діяльності, підвищення рівня професіоналізму кадрів на всіх рівнях функціонування підприємства, розширення можливостей використання інформації та забезпечення ефективного захисту підприємства [4].

Формування та забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств передбачає прийняття і реалізацію комплексу заходів щодо зниження рівня внутрішніх та зовнішніх загроз. З цією метою розроблено заходи зниження дії деструктивних чинників на рівень економічної безпеки аграрного сектора.

Найгострішою проблемою сільського господарства є загальне технічне і технологічне відставання (рис. 1).

Техніко-технологічна модернізація агросфери є одним із основних напрямків відновлення виробничого потенціалу. Досвід провідних країн з розвиненою аграрною сферою свідчить, що всі вони пройшли свого роду «технологічну революцію». Класичне екстенсивне землеробство витісняється точним. Широко використовуються геоінформаційні технології, багатоопераційні енергозберігаючі сільськогосподарські агрегати, селекція високоврожайних сортів рослин і виведення високопродуктивних порід тварин, створення біологічно активних кормових добавок, нових лікарських засобів для тварин, сучасні методи боротьби з хворобами тварин і рослин.

В Україні нині виробництво сільськогосподарської продукції не відповідає попиту переробних підприємств на певні види і обсяги сировини, а переробні сфери за досить низького рівня функціонування, відчуваючи недостатню фінансову і сировинну забезпеченість, не в змозі впровадити прогресивні форми організації та управління виробництвом [1].

Для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства та виробництва конкурентоспроможної продукції потрібно забезпечити взаємовигідні економічні відносини між всіма структурними елементами виробництва продукції.

Основними заходами модернізації технічного та технологічного забезпечення мають бути такі:

– передбачити в програмах соціально-економічного розвитку області фінансування заходів, спрямованих на створення мережі сервісних центрів, машинно-технологічних станцій, пунктів прокату сільськогосподарської техніки в регіоні як за рахунок місцевих бюджетів, так і залучення додаткових інвестицій;

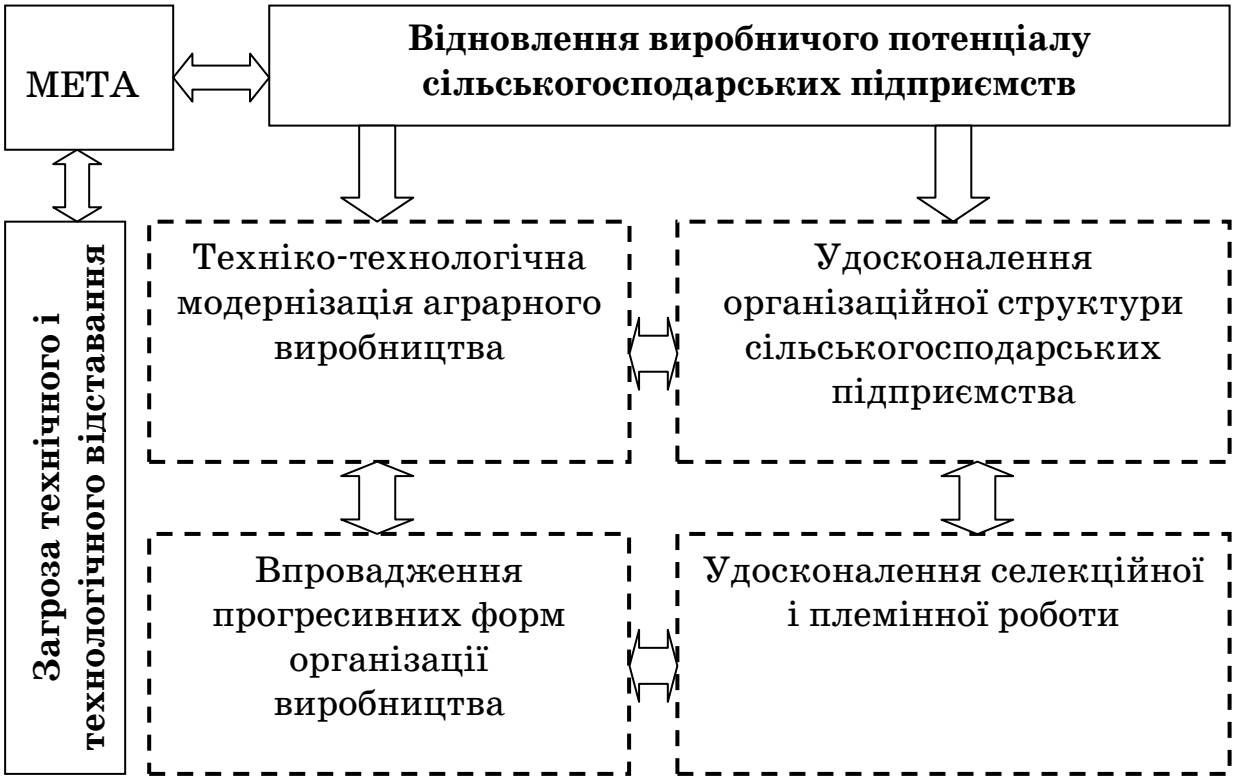

Рис. 1. Схема зниження рівня загрози «порушення відтворювального процесу»
Джерело: власна розробка автора

– реалізувати стимулюючі заходи для сільськогосподарських підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології виробництва аграрної продукції, проводять модернізацію зрошувальних та осушувальних систем;
– ініціювати співпрацю на регіональному рівні виробників сільськогосподарської продукції, представників науково-дослідних установ, машинобудівного комплексу для визначення можливостей удосконалення систем меліорації з впровадженням водо- і енергозберігаючих технологій [3].

На сьогодні сільськогосподарські підприємства не мають достатньої кількості коштів, щоб покрити свої потреби. Тому нами розроблено схему зниження рівня загрози «втрата фінансової стійкості», яка включає заходи щодо фінансового оздоровлення підприємств (рис. 2).

Перш за все, це заходи щодо удосконалення механізму державного управління сільськогосподарськими підприємствами, а саме:
– модернізувати комплексні регіональні програми розвитку сільських територій. Закріпити статус сільських територій з визначенням територіальних особливостей і наявних ресурсних можливостей для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;
– посилити практику соціального партнерства з аграрним бізнесом на рівні регіону для залучення позабюджетних коштів у розбудову інженерних мереж енерго- і газопостачання, транспортних та інформаційних комунікацій у сільській місцевості;
– передбачити підготовку бази інвестиційних проектів для залучення нових технологій виробництва з метою підвищення продуктивності, передусім фермерських господарств регіону;
– спростити доступ до програм державної підтримки аграріїв через спрощення процедури укладання форвардних контрактів, врахування цінової політики на ринку зерна;
– розроблення державної програми регулювання імпорту та експорту.

Загальнодержавна стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрної сфери насамперед має бути спрямована на забезпечення національних інтересів і балансів, по-перше, між вітчизняним виробництвом та імпортом, а по-друге, між внутрішнім споживанням й експортом. Розроблення і впровадження комплексної системи заходів щодо підтримки таких балансів на державному рівні повинні здійснюватися за допомогою митного й податкового регулювання з удосконаленням сучасного стану сільськогосподарських підприємств;

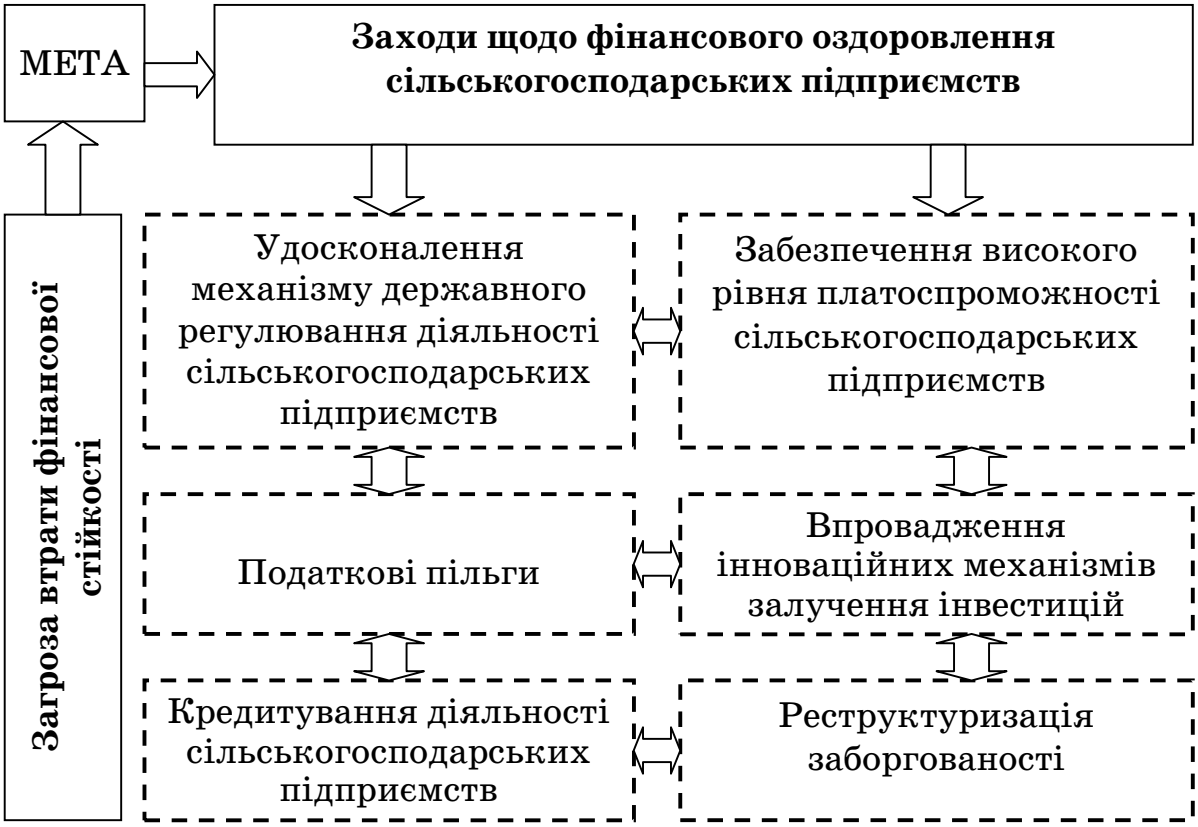

Рис. 2. Схема зниження рівня загрози «втрата фінансової стійкості»
Джерело: власна розробка автора

– стимулювати збільшення збуту сільськогосподарської продукції за рахунок розробки регіональних систем надання пільг для тих видів сільськогосподарської продукції, які мають значний споживчий попит у регіоні з урахуванням можливостей стимулювання експорту продукції за його межі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, удосконалення процесу формування стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств потрібно здійснювати на основі активізації системи прийняття управлінських рішень, що ґрунтується на переході підприємств на позиції стійкого розвитку, функціональному та організаційному вдосконаленні процесу формування стану економічної безпеки, підготовці сценаріїв можливого розвитку підприємств, гнучкому варіюванню регулюючих інструментів і заходів відповідно до дії ризикових факторів, підвищенні кваліфікаційного рівня управління підприємств для успішної участі у програмах державної підтримки.

Література

1. Грановська В. Г. Перспективи розвитку підприємств органічного сектору. Агросвіт. 2017. № 3. С. 10–16.

2. Козюменко С. М., Волковець Т. В. Особливості економічного оподаткування в зарубіжних країнах. Вісник СумДУ. 2012. № 1. С. 11–18.

3. Козловський А. В., Мазур Г. Ф. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. Агросвіт. 2017. № 8. С. 12–18.

4. Корнієнко Т. О. Управління фінансовою безпекою на підприємстві. Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 350–353.

5. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки. Економіка АПК. 2006. № 4. С. 3–10.

6. Соколенко Л. Ф. Зарубіжний досвід оподаткування аграрного сектора економіки. Бізнес-Інформ. 2017. № 4. С. 55–59.

7. Федоров М. М., Саблук П. Т, Месель-Веселяк В. Я. Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2009. 115 с.

8. Шпичак О. М. Економіко-організаційні проблеми якості сільськогосподарської продукції та продовольства. Економіка АПК. 2010. № 11. — С. 51–59.

9. Юшин С. О. Інвестиційно-інноваційна модель аграрного розвитку як похідна внутрішньої і зовнішньої політики держави. Агроінком. 2012. № 4–6 С. 31–34.

References

1. Hranovska V. H. (2017), Perspektyvy rozvytku pidpryiemstv orhanichnoho sektoru. Ahrosvit. no. 3. PP. 10–16.

2. Koziumenko S. M., Volkovets T. V. (2012), Osoblyvosti ekonomichnoho opodatkuvannia v zarubizhnykh krainakh. Visnyk SumDU. no. 1. PP. 11–18.

3. Kozlovskyi, A. V., Mazur, H. F. (2017), Modern measures to stimulate the development of agro-industrial production in Ukraine, Ahrosvit, no. 8. PP. 12–18.

4. Korniienko T. O. (2013), Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu na pidpryiemstvi. Innovatsiina ekonomika. no. 8. PP. 350–353.

5. Malik, M. Y., Shpykuliak, O. H. (2006), The development of entrepreneurship in the agricultural sector, Ekonomika APK, no. 4. PP. 3–10.

6. Sokolenko L. F. (2017), Zarubizhnyi dosvid opodatkuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky. Biznes-Inform. no. 4. PP. 55–59.

7. Fedorov M. M., Sabluk P. T, Mesel-Veseliak V. Ya. (2009), Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov. Kyiv: NNTs "IAE", 115 p.

8. Shpychak O. M. (2010), Ekonomiko-orhanizatsiini problemy yakosti silskohospodarskoi produktsii ta prodovolstva. Ekonomika APK. no.11. PP. 51–59.

9. Yushyn S. O. (2012), Investytsiino-innovatsiina model ahrarnoho rozvytku yak pokhidna vnutrishnoi i zovnishnoi polityky derzhavy. Ahroinkom. no. 4–6. PP. 31–34.

УДК 330.362: 331.5

Косарчин Марія Володимирівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економії та міжнародної економіки
Львівський національний університет імені Івана Франка
Косарчин Мария Владимировна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры аналитической экономии и международной экономики
Львовский национальный университет имени Ивана Франко
Kosarchyn Mariya
Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor of
Analytical Economy and International Economics Department
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0003-1915-693X

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4905

ПРОБЛЕМИ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМЫ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ СФЕРЫ ЗАНЯТОСТИ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

PROBLEMS OF EMPLOYMENT SPHERE BALANCE IN ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. *У сфері зайнятості формується низка макроекономічних пропорцій, найважливішою з яких є співвідношення між природною нормою безробіття і фактичним його рівнем. Ефективність функціонування сфери зайнятості можна оцінити за показниками рівня зайнятості, безробіття, коефіцієнта участі у робочій силі.*

На ринку праці в Україні у 2008–2018 рр. простежувався високий, порівняно з іншими країнами Центрально-Східної Європи, рівень безробіття, що коливався в межах 8–10%. Особливістю вітчизняного ринку праці у цей період було значне приховане безробіття у формі вимушеної неповної зайнятості. Зростання безробіття в Україні у 2014–2015 рр. було зумовлено економічним спадом внаслідок воєнного конфлікту з РФ, який спричинив втрату частину території, а також розірвання економічних зв'язків з цими регіонами, та великою чисельністю тимчасово переміщених осіб. У структурі зайнятості простежувалася тенденція зниження частки зайнятих у промисловості і сільському господарстві та відповідне зростання зайнятості у сфері послуг.

Тривалою негативною тенденцією вітчизняного ринку праці є скорочення чисельності економічно активного населення, яке відбувається внаслідок несприятливих демографічних (депопуляції) та міграційних процесів. Тривалі періоди незайнятості та пошуку роботи свідчать про низьку ефективність функціонування вітчизняного ринку праці. На деяке послаблення дисбалансів на ринку праці вказує зниження показника навантаження на одне вільне робоче місце.

На ринку праці України простежуються значні масштаби неформальної зайнятості, які, проте, скоротилися упродовж останніх років. Крім того, варто зазначити зниження неформальної зайнятості серед працівників за наймом.

Активізація процесів зовнішньої трудової міграції внаслідок економічного спаду та зниження рівня життя стала одним із чинників послаблення навантаження на ринок праці в Україні. Водночас трудова міграція створює низку загроз для вітчизняної економіки та є чинником зростання заробітних плат внаслідок дефіциту трудових ресурсів.

Ключові слова: *зайнятість, безробіття, рівень безробіття, структура зайнятості, зовнішня трудова міграція.*

Аннотация. *В сфере занятости формируются макроэкономические пропорции, самой важной из которых есть соотношение между естественным и фактическим уровнем безработицы. Эффективность функционирования сферы занятости можно оценить по показателям уровня занятости, безработицы, коэффициента участия в рабочей силе.*

На рынке труда Украины в 2008–2018 гг. прослеживался высокий в сравнении с другими странами Центрально-Восточной Европы уровень безработицы, который колебался на уровне 8–10%. Особенностью рынка труда Украины в этот период была значительная скрытая безработица в форме вынужденной неполной занятости. Возрастание безработицы в 2014–2015 гг. было обусловлено экономическим спадом вследствие военного конфликта с Российской Федерацией, который вызвал утрату части территории, а также разрыв экономических связей с этими регионами, и большой численностью временно перемещенных лиц. В структуре занятости прослеживалась тенденция снижения доли занятых в промышленности и сельском хозяйстве и соответствующее возрастание занятости в сфере услуг.

Длительной отрицательной тенденцией ринка труда в Украине можно отметить снижение численности экономически активного населения вследствие неблагоприятных демографических (депопуляция) и миграционных процессов. Длительные периоды незанятости и поиска работы свидетельствуют о низкой эффективности функционирования рынка труда. На некоторое послабление дисбалансов на рынке труда указывает снижение показателя нагрузки на одно свободное рабочие место.

На рынке труда Украины прослеживаются значительные масштабы неформальной занятости, которые, однако, снизились в последние годы. Кроме того следует отметить снижение неформальной занятости среди работающих по найму.

Активизация процессов внешней трудовой миграции вследствие экономического спада и снижения уровня жизни стала одним из факторов снижения нагрузки на рынок труда Украины. Вместе с этим, трудовая миграция несет угрозы для экономики Украины и есть фактором возрастания заработных плат вследствие дефицита трудовых ресурсов.

Ключевые слова: *занятость, безработица, уровень безработицы, структура занятости, внешняя трудовая миграция.*

Summary. *In the employment sphere key macroeconomic proportion is proportion between natural rate of unemployment and its actual rate. The performance of employment sphere can be evaluated by indicators of employment and unemployment, labor force participation rate.*

Labor market of Ukraine in 2008–2018 demonstrated high level of unemployment 8–10% compared with other countries of Eastern and Central Europe. The peculiarity of Ukrainian labor market during the period was considerable hidden unemployment in the form of forced underemployment. An increase of unemployment rate in 2014–2015 was caused by sharp economic crisis because of military conflict with Russian Federation that led to the loss of the territory, termination of the economic relations with this regions and large quantity of temporarily moved persons. Employment of composition has changed: the share of industry and agriculture has decreased, while the share of services has increased.

Continued negative trend of Ukrainian labor market was a decrease of labor force as a result of unfavorable demographic (depopulation) and migration processes. Lasting periods of unemployment and job seeking show low performance of Ukrainian labor market. Decline in a quantity of unemployed per one vacancy indicates a weakening of labor market imbalances.

In the labor market of Ukraine there is significant informal employment that, though, has decreased during last 4 years. Also there was a decrease of informal employment in hired employee group.

Intensification of labor migration processes due to economic crisis and decline of standard of living was one of the determinants of weakening imbalances in Ukrainian labor market. At the same time, labor migration creates risks for Ukrainian economy and induces wage increase as a result of work force deficit.

Key words: *employment, unemployment, unemployment rate, employment composition, labor migration.*

Постановка проблеми. У сфері зайнятості формується макроекономічна пропорція між природною нормою безробіття та фактичним його рівнем. Вказане співвідношення дає змогу аналізувати ефективність використання праці у національній економіці. Перевищення фактичного рівня безробіття над його природною нормою свідчить про наявність циклічного безробіття, спричиненого недостатнім сукупним попитом. Циклічне безробіття веде до втрат загального обсягу виробництва, оскільки певна частина трудових ресурсів є незайнятою внаслідок несприятливих коливань ділової кон'юнктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості та безробіття віддавна перебувають в центрі досліджень науковців. Серед причин безробіття економісти виокремлюють пошук роботи, негнучкість заробітної плати та недостатній сукупний попит. Порушення рівноваги на ринку праці відбувається внаслідок гетерогенності працівників та робочих місць. На відміну від ринку Вальраса, на ринку праці процес наймання децентралізований та надзвичайно затратний, тому що він потребує часу на поєднання унікальних переваг, навиків на вимог. Такі особливості ринку праці індукують

певний рівень фрикційного безробіття, якого не можливо уникнути. До основних причин негнучкості заробітної плати відносять законодавство про мінімальну заробітну плату, діяльність трудових спілок та стимульовану заробітну плату.

Теорії стимульованої заробітної плати пояснюють вплив вищої заробітної плати на продуктивність праці. Спершу такий підхід було запропоновано для країн, що розвиваються. У таких країнах вищий рівень заробітної плати повинен забезпечувати краще харчування та вищий рівень життя, а отже і вищий рівень продуктивності. Для розвинутих країн теорії стимульованої зарплати одержали подальший розвиток у моделях ухиляння, плинності кадрів, несприятливого вибору та соціологічних моделях [1].

Циклічне безробіття є одним із проявів порушення макроекономічної рівноваги та знижує рівень добробуту суспільства через недовиробництво певної частини національного продукту.

М. Фельдстейн розмежує особисті та суспільні втрати від безробіття. Особисті втрати від безробіття можуть значно коливатися для окремих індивідів чи домогосподарств. Поєднання високих ставок оподаткування доходу та звільненої від оподаткування допомоги з безробіття може спричинити зростання тривалості безробіття через зменшення чистого втраченого доходу. Низькі особисті втрати від безробіття також ведуть до зростання природного рівня безробіття. Суспільні втрати від безробіття залежать від альтернативної вартості праці окремого індивіда для суспільства. М. Фельдштайн розглядає чисті суспільні витрати від безробіття як різницю між потенційною вигодою від повернення безробітного до праці та витратами на здійснення такої політики [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є макроекономічна оцінка рівня збалансованості та виявлення основних тенденцій у сфері зайнятості в економіці України у 2008–2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Окрім співвідношення між фактичним рівнем безробіття та природною його нормою, збалансованість сфери зайнятості характеризують показники рівня зайнятості, безробіття, коефіцієнта участі у робочій силі тощо. У 2008–2018 рр. рівень безробіття в Україні, обчислений за методологією МОП, коливався в межах 8–10%, лише у 2008 р. становив 6,4% (рис. 1). Варто зауважити, що у 2008–2011 рр. у вітчизняній економіці не відбулося стрімкого сплеску безробіття, як, наприклад, в Угорщині, Польщі чи Чехії. Це можна тим, що у цей період значно зросло приховане безробіття, що виявляється у добровільних неоплачуваних відпустках працівників та скороченні тривалості робочого тижня. Так у 2009–2011 рр. в умовах вимушеної неповної зайнятості перебувало від 2,3 млн. до 1,1 млн. осіб [3, с. 97]. Якщо врахувати цих осіб при обчисленні рівня безробіття, то у 2009 р. він би становив 19,4%, у 2010 р. — 16,4%, у 2011–12,8%. Показники вимушеної неповної зайнятості в економіці України залишалися надзвичайно високими і у 2012–2016 рр. Зокрема, чисельність осіб, що знаходилися у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення робіт) та кількість працівників, переведених з економічних причин на неповний робочий день (тиждень), у 2012 р. становила 875 тис., у 2013 р. — 896 тис., у 2014 р. — 978,6 тис.,

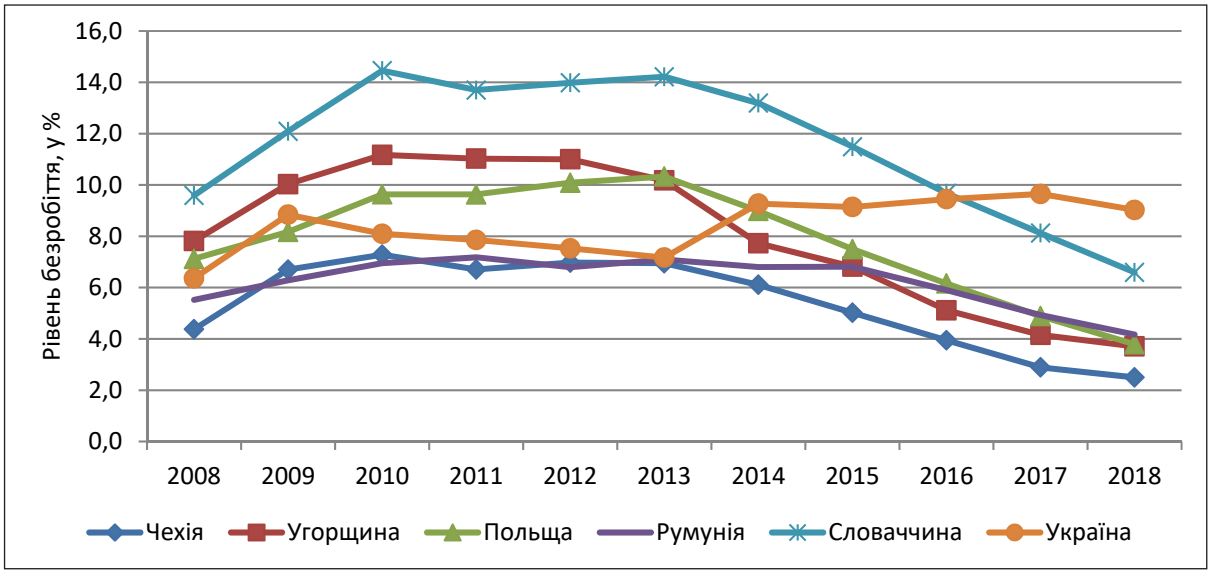

Рис. 1. Рівень безробіття в окремих країнах Європи у 2008–2018 рр.
Джерело: побудовано автором за даними [6]

у 2015 р. — 805 тис., у 2016 р. — 628 тис. [4, с. 87; 5 с. 52].

Починаючи з 2014 р. в Чехії, Угорщині, Польщі, Румунії та Словаччині простежується позитивна тенденція зниження рівня безробіття, в той час як в Україні цей показник перебуває в межах 9–9,7%. Зростання рівня безробіття в Україні зумовлене економічним спадом 2014–2015 рр. внаслідок воєнного конфлікту та втрати тимчасово окупованих Криму та окремих територій Луганської та Донецької областей, а також розірванням економічних зв'язків з цими регіонами, торговельною блокадою українських товарів з боку РФ, великою чисельністю тимчасово переміщених осіб.

У структурі зайнятості відбулася низка змін: у 1991–2000 рр. співвідношення між промисловістю, сільським господарством та сферою послуг змінилося на користь останньої — її частка зросла із 40% до 55,7% за рахунок падіння зайнятості у промисловості із 40% до 22,8% та незначного зростання у сільському господарстві. За період 2000–2011 рр. продовжилася тенденція скорочення чисельності зайнятих у промисловості до 16,5%, частка зайнятих у сільському господарстві знизилася до 16,7%, а дві третини зайнятих працювали сфері послуг. У 2012–2017 рр. частка зайнятих у промисловості скоротилася до 15,1%, частка зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві становила 17,7% [7].

У 2014–2015 рр. на вітчизняний ринок праці вплинули економічний спад та воєнні дії на сході України. Погіршення показників економічної активності, зайнятості та безробіття було зумовлене зниженням економічної активності внаслідок спаду виробництва у базових галузях економіки, зупинення роботи та руйнування підприємств на сході країни, де тривали військові дії. З початку 2016 р. простежувалися слабкі ознаки відновлення попиту на робочу силу, які посилилися у 2017–2018 рр. Значне зниження із 2016 р. ставки єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне страхування створило додаткові можливості для підвищення заробітних плат після відновлення економічного зростання. У 2017–2018 рр. продовжилася тенденція зростання попиту на робочу силу, крім того, розширилася пропозиція праці в результаті зростання заробітної плати та підвищення її мінімального рівня. Позитивна тенденція зростання чисельності економічно активного населення та зайнятих у 2018 р. (табл. 1) була зумовлена подальшим зростанням заробітних плат, а також набранням чинності змінами до пенсійного законодавства, а саме збільшенням мінімального страхового стажу для призначення пенсії за віком.

Тривалою негативною тенденцією вітчизняного ринку праці є скорочення чисельності економічно активного населення, яке відбувається внаслідок

Таблиця 1

Основні показники ринку праці України у 2010–2018 рр.*

	Економічно активне населення		у тому числі			
	у віці 15–70 років		**зайняте населення**		**безробітне населення (за методологією МОП)**	
			у віці 15–70 років		**у віці 15–70 років**	
	у середньому, тис. осіб	**у % до населення відповідної вікової групи**	**у середньому, тис. осіб**	**у % до населення відповідної вікової групи**	**у середньому, тис. осіб**	**у % до економічно активного населення відповідної вікової групи**
2010	20 894,1	63,6	19 180,2	58,4	1 713,9	8,2
2011	20 893,0	64,2	19 231,1	59,1	1 661,9	8,0
2012	20 851,2	64,5	19 261,4	59,6	1 589,8	7,6
2013	20 824,6	64,9	19 314,2	60,2	1 510,4	7,3
2014	19 920,9	62,4	18 073,3	56,6	1 847,6	9,3
2015	18 097,9	62,4	16 443,2	56,7	1 654,7	9,1
2016	17 955,1	62,2	16 276,9	56,3	1 678,2	9,3
2017	17 854,4	62,0	16 156,4	56,1	1 698,0	9,5
2018	17 939,5	62,6	16 360,9	57,1	1 578,6	8,8

*Дані за 2010–2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, з 2015 року — також без тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [7].

несприятливих демографічних (депопуляції) та міграційних процесів, а також втрати територій і громадян внаслідок воєнної агресії РФ. Так, якщо у 2012 р. чисельність економічно активного населення у віці 15–70 р. становила 22 млн. осіб, (без врахування тимчасово окупованих територій АРК Крим і м. Севастополя — 20,8 млн.), то у 2018 р. цей показник скоротився до 17,9 млн. (без урахування тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях). Чисельність зайнятих знизилась із 19,18 млн. у 2012 р. до 16,36 млн. осіб у 2018 р. (табл. 1). Коефіцієнт участі у робочій силі вказує на економічну активність населення на ринку праці та визначається низкою чинників, наприклад рівнем заробітної плати та соціокультурними особливостями певної країни. Так, у 2017 р. високе значення коефіцієнта участі в робочій силі для вікової групи 15–64 рр. простежувалося у Швеції (82,5%), Данії (78,8%), Німеччині (78,2), у той час як в Україні цей показник становив 66,7%, у Польщі — 69,6%, Чехії — 75,9% [8].

Про низьку ефективність функціонування вітчизняного ринку праці свідчать тривалі періоди незайнятості та пошуку роботи. Так, у 2017 р. 26,7% безробітних перебували в пошуках роботи понад 12 місяців, а середня тривалість незайнятості становила 7 місяців. Проте, у 2018 р. простежувалася позитивна тенденція зниження частки безробітних, які перебували у пошуку роботи понад 12 місяців, до 21,6%, а також скорочення середньої тривалості пошуку роботи до 6 місяців [7]. Внаслідок тривалого безробіття відбувається втрата професійних навиків, люди втрачають надію знайти роботу та виходять зі складу робочої сили, що у підсумку погіршує якість людського капіталу. За тривалістю пошуку роботи в Україні у 2018 р. з однієї сторони переважало короткострокове безробіття — частка осіб, які шукали роботу до 3-х місяців, становила 40,5%, проте кожен п'ятий перебував у пошуках місця праці понад рік, що свідчить про застійні явища на ринку праці.

Серед причин незайнятості у 2018 р. в Україні переважали звільнення за власним бажанням, угодою сторін (38%) та вивільнення з економічних причин (20,7%). Позитивною тенденцією можна вважати зниження частки не працевлаштованих осіб після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів із 18,1% у 2011 р. до 9,8% у 2018 р. [7].

Про деяке послаблення дисбалансів між попитом та пропозицією на ринку праці в Україні свідчить динаміка показника навантаження на одне вільне робоче місце, який знизився із 19 осіб у 2015 р. до 6 осіб у 2018 р. При цьому слід зауважити, що в його обчисленні враховано лише офіційно зареєстрованих безробітних, чисельність яких є у кілька разів нижчою порівняно з методологією МОП. Глибокі регіональні диспропорції коефіцієнта навантаження виявляються у його максимальних (Черкаська обл. — 74, Запорізька обл. — 26, Вінницька обл. — 25) та мінімальних значеннях (Київ — 1, Київська обл. — 3, Львівська обл. — 3) [9, с. 52].

Особливістю вітчизняного ринку праці є значні масштаби неформальної зайнятості, яка охоплює неформальні робочі місця на підприємствах як формального, так і неформального секторів. Чисельність неформального зайнятого населення в Україні за період 2015–2018 рр. скоротилася в абсолютному вимірі із 4,3 млн. до 3,5 млн. осіб (табл. 2), що може бути зумовлено спільними для усього ринку праці демографічними та міграційними тенденціями. Позитивними тенденціями у цій сфері є скорочення частки неформально зайнятих осіб серед усіх зайнятих із 26,2% у 2015 р. до 21,6% у 2018 р., а також зниження частки тіньової зайнятості за наймом до 12,2%. Ймовірно, цьому сприяли зниження податкового навантаження на фонд оплати праці у результаті скорочення ставок ЄСВ, а також

Таблиця 2

Неформальна зайнятість в Україні у 2015–2018 рр.

	Кількість неформально зайнятого населення віком 15–70 років		у тому числі працювали			
			за наймом		не за наймом	
	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення відповідного статусу	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятого населення відповідного статусу
2015	4303,3	26,2	2385,2	17,3	1918,1	73,2
2016	3961,2	24,3	2069,3	15,1	1897,9	74,3
2017	3695,6	22,9	1819,3	13,4	1876,3	73,9
2018	3541,3	21,6	1678,1	12,2	1863,2	71,9

Джерело: складено автором за даними [7]

посилення штрафних санкцій до підприємству разі виявлення офіційно незареєстрованих працівників.

За статусами зайнятості неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення перевищувала 70% за весь аналізований період. Найбільшого розповсюдження неформальна зайнятість отримала серед уразливих категорій працівників — молоді у віці 15–24 р. та осіб пенсійного віку. Основними видами діяльності неформально зайнятого населення були сільське, лісове та рибне господарства, а також оптова та роздрібна торгівля та будівництво.

Одним із чинників послаблення навантаження на ринок праці в Україні стала активізація процесів зовнішньої трудової міграції внаслідок економічного спаду 2014–2015 рр. Кількісні оцінки масштабів трудової міграції дуже різняться — за даними спеціалізованого обстеження Державної служби статистики України у 2015–2017 рр. чисельність трудових мігрантів становила 1,3 млн., за даними Міністерства соціальної політики — 3,2 млн. на кінець 2018 р., за оцінками МВФ — 2–3 млн. осіб. З однієї сторони, низький рівень заробітної плати, труднощі у пошуках роботи, високий рівень безробіття спонукають українців виїжджати за кордон. З іншої — трудова еміграція знижує навантаження на вітчизняний ринок праці, проте посилює структурні диспропорції на ньому. Основною причиною трудової еміграції переважна більшість респондентів назвала низький рівень заробітної плати в Україні. За освітнім рівнем серед трудових емігрантів частка осіб з вищою, неповною вищою або базовою освітою становила 33,5%, професійно-технічною — 33,9%. Більше половини трудових мігрантів (53,3%) належали до вікової групи 15–39 років, 26,3% — віком 40–49 років [10]. В умовах відновлення економічного зростання трудова еміграція кваліфікованих працівників з вищою та професійно-технічною освітою чинить тиск на внутрішні заробітні плати в Україні через загострення дисбалансів між попитом і пропозицією праці.

Процеси трудової міграції створюють низку ризиків для вітчизняної економіки загалом та ринку праці зокрема через, по-перше, скорочення внутрішньої пропозиції праці та обмеження потенційного зростання ВВП; по-друге, неефективне використання коштів державного та місцевих бюджетів на освіту потенційних мігрантів; по-третє, загострення проблеми пенсійного забезпечення через погіршення вікової структури населення та ускладнення фінансування солідарних пенсій.

Водночас варто зазначити, що приватні грошові перекази трудових мігрантів стали важливим джерелом валютних надходжень в економіку України та дали змогу пом'якшити зовнішньоекономічні дисбаланси, пов'язані зі скороченням експорту та ПІІ. За даними НБУ обсяг приватних грошових переказів зріс із 6,5 млрд. дол. у 2014 до 10,9 млрд. дол. у 2018 р., або із 4,8% до 8,3% ВВП відповідно [11]. Разом з тим, негативні наслідки грошових переказів можуть спричиняти зниження мотивації та продуктивності праці домогосподарств — отримувачів переказів, а, отже, і опосередковане скорочення пропозиції праці на внутрішньому ринку. Крім того, грошові перекази можуть спричиняти перегрів окремих секторів економіки та зростання внутрішніх цін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сфері зайнятості в економіці України у 2008–2018 рр. простежувалася низка диспропорцій, зокрема рівень безробіття залишався відносно високим, знижувалася чисельність робочої сили та коефіцієнт участі у ній. Доволі значними залишалися масштаби прихованого безробіття та неформальної зайнятості. Дисбаланси на ринку праці дещо послаблювали процеси трудової міграції, які, однак несуть низку загроз для вітчизняної економіки.

Література

1. Yellen J. (1984) Efficiency Wage Models of Unemployment. The American Economic Review, vol. 74, no. 2, pp. 200–205. Papers and Proceedings of the Ninety-Sixth Annual Meeting of the American Economic Association. URL: https://www.jstor.org/stable/1816355 (дата звернення 08.02.2019)

2. Feldstein M. (1978) The Private and Social Cost of Unemployment. NBER working paper, no 0223. URL: http://www.nber.org/papers/w0223.pdf. (дата звернення 10.02.2019)

3. Праця України у 2011 році: статичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2012. 343 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення 20.03.2019)

4. Праця України у 2013 році: статичний збірник / Державна служба статистики України. К., ТОВ Видавництво «Консультант», 2014. 336 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення 20.03.2019)

5. Праця України у 2016 році: статичний збірник / Державна служба статистики України. К., ТОВ Видавництво «Август трейд», 2017. 234 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення 20.03.2019)

6. Unemployment rate / International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2019. URL: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx (дата звернення 15.04.2019)

7. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm (дата звернення 12.04.2019)

8. Labour force participation rate by sex and age (%) / ILO DATABASE. URL: https://www.ilo.org/global/lang — en/index.htm (дата звернення 08.04.2019)

9. Праця України у 2017 році: статичний збірник / Державна служба статистики України. К., ТОВ Видавництво «Август трейд», 2018. 282 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення 10.04.2019)

10. Зовнішня трудова міграція населення України 2015–2017: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. К., 2017. 36 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/12/bl_ztm_2017.zip (дата звернення 15.04.2019)

11. Грошові перекази / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208356 (дата звернення 15.04.2019)

References

1. Yellen J. (1984) Efficiency Wage Models of Unemployment. The American Economic Review, vol. 74, no. 2, pp. 200–205. Papers and Proceedings of the Ninety-Sixth Annual Meeting of the American Economic Association. Available at: https://www.jstor.org/stable/1816355 (accessed 08.02.2019)

2. Feldstein M. (1978) The Private and Social Cost of Unemployment. NBER working paper, no 0223. Available at: http://www.nber.org/papers/w0223.pdf (accessed 10.02.2019)

3. Pracja Ukrajiny u 2011 roci: statychnyj zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny. K., 2012. 343 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 20.03.2019)

4. Pracja Ukrajiny u 2013 roci: statychnyj zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny. K., TOV Vydavnyctvo «Konsuljtant», 2014. 336 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 20.03.2019)

5. Pracja Ukrajiny u 2016 roci: statychnyj zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny. K., TOV Vydavnyctvo «Avghust trejd», 2017. 234p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 20.03.2019)

6. Unemployment rate / International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2019. Available at: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx (accessed 15.04.2019)

7. Demoghrafichna ta socialjna statystyka / Rynok praci / Zajnjatistj ta bezrobittja / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm (accessed 12.04.2019)

8. Labour force participation rate by sex and age (%) / ILO DATABASE. Available at: https://www.ilo.org/global/lang — en/index.htm (accessed 08.04.2019)

9. Pracja Ukrajiny u 2017 roci: statychnyj zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny. K., TOV Vydavnyctvo «Avghust trejd», 2018. 282 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 10.04.2019)

10. Zovnishnja trudova mighracija naselennja Ukrajiny 2015–2017: statystychnyj bjuletenj / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny. K., 2017. 36 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/1/bl_ztm_2017.zip (accessed 15.04.2019)

11. Ghroshovi perekazy / Nacionaljnyj bank Ukrajiny. Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208356 (accessed 15.04.2019)

УДК 657.433:339.37

Безверхий Костянтин Вікторович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Безверхий Константин Викторович
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и налогообложения
Национальная академия статистики, учета и аудита
Bezverkhyi Kostiantyn
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Accounting and Taxation
National Academy of Statistics, Accounting and Audit
Researcher ID: J-3631–2015
ORCID: 0000-0001-8785-1147

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4875

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕЯКИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ КРЕДИТУВАННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА НЕКОТОРЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ КРЕДИТОВАНИЯ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

FEATURES OF ACCOUNTING OF SOME FINANCIAL INSTRUMENTS OF LENDING ENTERPRISES

Анотація. *Метою статті є виділення особливостей бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств, зокрема овердрафту.*

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід щодо виділення особливостей бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств, зокрема овердрафту. Метод аналізу використовується для порівняння існуючих підходів до відображення в бухгалтерському обліку інформації про овердрафт. Метод пізнання об'єкта дослідження базується на системному та синергетичному підходах, відповідно до яких особливості бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств розглядаються в нерозривному зв'язку з забезпеченням системи управління правильною, достовірною, повною та неупередженою інформацією про використання овердрафту.

В процесі даного наукового дослідження виділено особливості бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств, зокрема відображення овердрафту на рахунках бухгалтерського обліку з урахуванням двох підходів. Доведено, що другий підхід до відображення на рахунках бухгалтерського обліку овердрафту з використанням субрахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» є хибним, а тому рекомендується використовувати перший підхід до обліку овердрафту на рахунках бухгалтерського обліку без використання вищевказаного субрахунку.

Наукова цінність дослідження полягає у подальшому розвитку відображення інформації про фінансові інструменти кредитування, зокрема овердрафт на рахунках бухгалтерського обліку. Практична цінність даного дослідження полягає

в обґрунтуванні підходів до відображення інформації про овердрафт на рахунках бухгалтерського обліку торгівельних підприємств. Соціальна цінність проявляється у інформуванні та ознайомленні всіх зацікавлених осіб щодо відображення інформації про овердрафт на рахунках бухгалтерського обліку.

Ключові слова: *фінансові інструменти, кредитування, овердрафт, бухгалтерський облік, підходи, торгівельні підприємства.*

Аннотация. *Целью статьи является выделение особенностей бухгалтерского учета некоторых финансовых инструментов кредитования торговых предприятий, в частности овердрафта.*

Теоретико-методологической основой исследования является диалектический метод научного познания и системный подход по выделению особенностей бухгалтерского учета некоторых финансовых инструментов кредитования торговых предприятий, в частности овердрафта. Метод анализа используется для сравнения существующих подходов к отражению в бухгалтерском учете информации о овердрафт. Метод познания объекта исследования базируется на системном и синергетическом подходах, согласно которым особенности бухгалтерского учета некоторых финансовых инструментов кредитования торговых предприятий рассматриваются в неразрывной связи с обеспечением системы управления правильной, достоверной, полной и непредвзятой информации об использовании овердрафта.

В процессе данного научного исследования выделены особенности бухгалтерского учета некоторых финансовых инструментов кредитования торговых предприятий, в частности отражение овердрафта на счетах бухгалтерского учета с учетом двух подходов. Доказано, что второй подход к отражению на счетах бухгалтерского учета овердрафта с использованием субсчета 601 «Краткосрочные кредиты банков в национальной валюте» является ложным, а поэтому рекомендуется использовать первый подход к учету овердрафта на счетах бухгалтерского учета без использования вышеуказанного субсчета.

Научная ценность исследования заключается в дальнейшем развитии отображения информации о финансовых инструментах кредитования, в частности овердрафт на счетах бухгалтерского учета. Практическая ценность данного исследования заключается в обосновании подходов к отображению информации о овердрафт на счетах бухгалтерского учета торговых предприятий. Социальная ценность проявляется в информировании и ознакомлении всех заинтересованных лиц по отражению информации о овердрафт на счетах бухгалтерского учета.

Ключевые слова: *финансовые инструменты, кредитование, овердрафт, бухгалтерский учет, подходы, торговые предприятия.*

Summary. *The purpose of the article is to highlight the peculiarities of accounting of some financial instruments for lending to commercial enterprises, in particular overdraft.*

The theoretical and methodological basis of the research is a dialectical method of scientific knowledge and a systematic approach to the separation of the features of accounting of some financial instruments of crediting trade enterprises, in particular overdraft. The method of analysis is used to compare existing approaches to reflecting overdraft information in accounting. The method of cognition of a research object is based on systematic and synergetic approaches, according to which features of the accounting of some financial instruments of crediting trade enterprises are considered inextricably linked with the provision of the management system with correct, reliable, complete and unbiased information on the use of overdraft.

In the course of this scientific research the features of accounting of some financial instruments of crediting of trade enterprises are highlighted, in particular, the reflection of overdraft in accounting accounts taking into account two approaches. It is proved that the second approach to displaying overdraft accounts using subaccount 601 "Short-term bank loans in national currency" is false, and therefore it is recommended to use the first approach to accounting overdraft on accounting accounts without using the above subaccount.

The scientific value of the study is to further develop the presentation of information about financial lending instruments, in particular, overdraft in accounting accounts. The practical value of this study is to substantiate the approaches to displaying information about overdraft in accounting accounts of trading companies. Social value is manifested in informing and familiarizing all interested persons with the disclosure of information about overdraft in accounting accounts.

Key words: *financial instruments, lending, overdraft, accounting, approaches, trading companies.*

Постановка проблеми. Здійснення діяльності торгівельних підприємств в умовах сьогодення, беззаперечно, потребує наявності відповідних ресурсів, як власних, так і запозичених. За допомогою фінансових інструментів кредитування, зокрема овердрафту, торгівельне підприємство може вчасно проводити розрахунки зі своїми контрагентами уникаючи штрафні санкції за прострочення оплати

за відповідні товари, роботи, послуги, навіть якщо в нього відсутні грошові кошти на поточному рахунку в банку. Враховуючи інформаційні потреби управлінського персоналу доцільним буде виділити особливості бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств, зокрема овердрафту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виділення особливостей бухгалтерського обліку операцій з кредитування торгівельних підприємств, зокрема овердрафту займалися вітчизняні автори. Бєлокоз О. І. [1] розглянула проблеми обліку овердрафту на торгівельних підприємствах. Волкевич О. [2] визначив правові основи до обліку овердрафту. Грачьова Р. [3] обґрунтувала авторський підхід до бухгалтерського обліку овердрафту. Децюра З. [4] надав визначення овердрафту та показав порядок його обліку. Откидач Ю. І. [5] досліджувала проблемні аспекти обліку **овердрафту.** Смердов В. [6] висвітлив питання бухгалтерського та податкового обліку овердрафту. Туржанський В. А. [7] удосконалював облік овердрафту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зменшуючи вагомості наукових напрацювань вищезазначених авторів, зауважимо, що питання виділення особливостей бухгалтерського обліку операцій з кредитування торгівельних підприємств, зокрема овердрафту не знайшли достатнього відображення в їх роботах.

Метою статті є виділення особливостей бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств, зокрема овердрафту.

Виклад основного матеріалу. Овердрафт — це короткостроковий кредит, який надається установою банку на договірній, поворотній основі в межах ліміту під певний відсоток або безвідсотково на пільговий період у разі недостатньої кількості грошових коштів на поточному рахунку підприємства для здійснення відповідних розрахунків з контрагентами.

У Листі Міністерства фінансів України «На запит щодо застосування нормативно-правових доку-

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку з відображення операцій овердрафту (І підхід)

№ з/п	Дата здійснення господарської операції	Зміст господарської операції	Первинні документи	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
				Дебет	Кредит	
1	01.02.2019 р.	Вхідний залишок на початок дня	Банківська виписка			40000,00
2	01.02.2019 р.	Оплачено постачальнику за раніше відвантажений товар згідно р.ф. № 654 від 15.01.2019 р.	Платіжне доручення, банківська виписка	631	311	70000,00
3	01.02.2019 р.	Залишок на поточному рахунку кінець дня	Банківська виписка			– 30000,00
4	04.02.2019 р.	Нараховано проценти (умовно)	Банківська виписка	951	684	500,00
5	04.02.2019 р.	Списано з рахунку проценти за користування овердрафтом	Банківська виписка	684	311	500,00
6	04.02.2019 р.	Здійснено попередню оплату за товар згідно р.ф. № 4565 від 01.02.2019 р.	Платіжне доручення, банківська виписка	371	311	80000,00
7	04.02.2019 р.	Відображено податковий кредит з ПДВ	Податкова накладна (зареєстрована в ЄРПН 04.02.2019 р.)	6412	6441	13333,33
8	04.02.2019 р.	Залишок на поточному рахунку на кінець дня	Банківська виписка			–110500,00
9	05.02.2019 р.	Нараховано проценти (умовно)	Банківська виписка	951	684	700,00
10	05.02.2019 р.	Списано з рахунку проценти за користування овердрафтом	Банківська виписка	684	311	700,00
11	05.02.2019 р.	Залишок на поточному рахунку на кінець дня	Банківська виписка			–111200,00
12	06.02.2019 р.	Надійшли кошти за відвантажений товар раніше згідно р.ф. № 99 від 28.01.2019 р.	Банківська виписка	311	361	150000,00
13	06.02.2019 р.	Залишок на поточному рахунку на кінець дня	Банківська виписка			38800,00

ментів з бухгалтерського обліку» від 09.12.2003 р. № 31-04200-30-5/7021 [8] зазначається, що кредитове сальдо поточного рахунку, що утворюється за позикою овердрафт, відображається на підставі виписки банку за кредитом рахунку 31 «Рахунки в банках». Розглянемо порядок відображення овердрафту на рахунках бухгалтерського обліку (табл. 1). Підприємство оформило договір овердрафту з банком на суму 200000,00 грн. Проценти нараховуються за кожний день фактичного використання кредиту.

На основі табл. 1 заповнимо оборотно-сальдову відомість по субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» (табл. 2).

Як бачимо на 04.02.2019 р. та 05.02.2019 р. сальдо на кінець періоду йде зі знаком мінус. Проте, вітчизняний автор Р. Грачьова зазначає, що в результаті з'являється негативний залишок на розрахунковому рахунку (кредитове сальдо), що відповідає дійсності [3, с. 442]. Варто не погодитись з думкою автора, адже такий підхід суперечить вітчизняній теорії бухгалтерського обліку, адже на активному

Таблиця 2

Оборотно-сальдова відомість по субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» (I підхід)

Дата господарської операції	Сальдо на початок періоду		Обороти за період		Сальдо на кінець періоду	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
01.02.2019 р.	40000,00			70000,00	–30000,00	
04.02.2019 р.	–30000,00			80500,00	–110500,00	
05.02.2019 р.	–110500,00			700,00	–111200,00	
06.02.2019 р.	–111200,00		150000,00		38800,00	

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку з відображення операцій овердрафту (II підхід)

№ з/п	Дата здійснення господарської операцій	Зміст господарської операції	Первинні документи	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
				Дебет	Кредит	
1	01.02.2019 р.	Вхідний залишок на початок дня	Банківська виписка			40000,00
2	01.02.2019 р.	Оплачено постачальнику за раніше відвантажений товар згідно р.ф. № 654 від 15.01.2019 р.	Платіжне доручення, банківська виписка	631	311	70000,00
3	01.02.2019 р.	Відображено суму використаного ліміту овердрафту	Банківська виписка	311	601	30000,00
4	04.02.2019 р.	Нараховано проценти (умовно)	Банківська виписка	951	684	500,00
5	04.02.2019 р.	Списано з поточного рахунка суму процентів	Банківська виписка	684	311	500,00
6	04.02.2019 р.	Здійснено попередню оплату за товар згідно р.ф. № 4565 від 01.02.2019 р.	Платіжне доручення, банківська виписка	371	311	80000,00
7	04.02.2019 р.	Відображено податковий кредит з ПДВ	Податкова накладна (зареєстрована в ЄРПН 04.02.2019 р.)	6412	6441	13333,33
8	04.02.2019 р.	Відображено суму використаного ліміту овердрафту	Банківська виписка	311	601	80500,00
9	05.02.2019 р.	Нараховано проценти (умовно)	Банківська виписка	951	684	700,00
10	05.02.2019 р.	Списано з рахунку проценти за користування овердрафтом	Банківська виписка	684	311	700,00
11	05.02.2019 р.	Відображено суму використаного ліміту овердрафту	Банківська виписка	311	601	700,00
12	06.02.2019 р.	Надійшли кошти за відвантажений товар раніше згідно р.ф. № 99 від 28.01.2019 р.	Банківська виписка	311	361	150000,00
13	06.02.2019 р.	Списано з поточного рахунка суму овердрафту	Банківська виписка	601	311	111200,00

Таблиця 4

Оборотно-сальдова відомість по субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» (II підхід), грн.

Дата господарської операції	Сальдо на початок періоду		Обороти за період		Сальдо на кінець періоду	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
01.02.2019 р.	40000,00		30000,00	70000,00		
04.02.2019 р.			80500,00	80500,00		
05.02.2019 р.			700,00	700,00		
06.02.2019 р.			150000,00	111200,00	38800,00	

Таблиця 5

Оборотна сальдова відомість по субрахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» (II підхід), грн.

Дата господарської операції	Сальдо на початок періоду		Обороти за період		Сальдо на кінець періоду	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
01.02.2019 р.				30000,00		30000,00
04.02.2019 р.		30000,00		80500,00		110500,00
05.02.2019 р.		110500,00		700,00		111200,00
06.02.2019 р.		111200,00	111200,00			0,00

субрахунку (311 «Поточні рахунки в національній валюті») сальдо на кінець періоду відображається по дебету рахунка.

Розглянемо порядок відображення овердрафту на рахунках бухгалтерського обліку з використанням субрахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» (табл. 3).

На основі табл. 3 заповнимо оборотно-сальдову відомість по субрахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» (табл. 4).

На основі табл. 3 заповнимо оборотну сальдову відомість по рахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» (табл. 5).

Стосовно II-го підходу до обліку овердрафту з використанням субрахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» необхідно зазначити, що при овердрафті гроші на поточний рахунок підприємства не надходять, а перераховуються безпосередньо отримувачу, то субрахунок 311 «Поточні рахунки в національній валюті» непотрібно збільшувати по дебету, з іншої сторони, не варто проводити овердрафт через субрахунок 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті», адже якщо відсутнє надходження грошових коштів на розрахунковий рахунок, то і відсутній кредит, а отже й запис по кредиту субрахунка 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті».

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. В процесі даного наукового дослідження висвітлено особливості бухгалтерського обліку деяких фінансових інструментів кредитування торгівельних підприємств, зокрема відображення овердрафту на рахунках бухгалтерського обліку з урахуванням двох підходів. Доведено, що другий підхід до відображення на рахунках бухгалтерського обліку овердрафту з використанням субрахунку 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» є хибним, а тому рекомендується використовувати перший підхід до обліку овердрафту на рахунках бухгалтерського обліку.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на відображенні іншої інформації про фінансові інструменти кредитування торгівельних підприємств на рахунках бухгалтерського обліку.

Література

1. Бєлокоз О. І. Проблеми обліку овердрафту на торговельних підприємствах // Актуальні проблеми економіки. 2013. № 2. С. 91–95.
2. Волкевич О. Овердрафт: правовые основы, налоговый и бухгалтерский учет // Эпсилон. 2008. С. 7–13.
3. Грачева Р. Энциклопедия бухгалтерского учета. К.: Галицкие Контракты, 2004. 832 с.
4. Децюра З. Овердрафт: понятие и учет // Бухгалтерская неделя. 2008. № 41. 2008. С. 20–22.
5. Откидач Ю. І. Проблемні аспекти обліку овердрафту // Актуальні питання розвитку агробізнесу в Україні [Текст]: матеріали І Всеукр. студ. наук.-практ. Інтернет-конф. (29 квіт.). Київ: КНЕУ, 2014. С. 251–255.
6. Смердов В. Овердрафт: бухгалтерский и налоговый учет // Налоги и бухгалтерский учет. 2011. № 81. С. 10–13.
7. Туржанський В. А. Удосконалення обліку «овердрафту» на підприємствах торгівлі // Сталий розвиток економіки: [всеукр. наук.-виробн. журнал]. 2011. № 4 (7). С. 233–238.
8. Лист Міністерства фінансів України «На запит щодо застосування нормативно-правових документів з бухгалтерського обліку» від 09.12.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: № 31-04200-30-5/7021 https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7021201-03

References

1. Bjelokoz O. I. (2013). Problemy obliku overdraftu na torghoveljnykh pidpryjemstvakh [Problems of overdraft accounting at trade enterprises] // Aktualjni problemy ekonomiky. № 2. P. 91–95 [In Ukrainian].
2. Volkevych O. (2008). Overdraft: pravovye osnovy, naloghovyj y bukhghalterskyj uchet [Overdraft: legal framework, tax and accounting] // Epsylon. P. 7–13 [In Russian].
3. Gracheva R. (2004). Entsiklopediya bukhgalterskogo ucheta: [Accounting encyclopedia]: Kyiv: Galitskie Kontrakty, 832 p. [In Russian].
4. Detsyura Z. (2008). Overdraft: ponyatie i uchet [Overdraft: concept and accounting] // Bukhgalterskaya nedelya. № 41. P. 20–22 [In Russian].
5. Otkydach Ju.I. (2014). Problemni aspekty obliku overdraft [Problematic aspects of overdraft accounting] // Aktualjni pytannja rozvytku aghrobiznesu v Ukrajini: materialy I Vseukr. stud. nauk.-prakt. Internet-konf. (29 kvit.). Kyjiv: KNEU, P. 251–255.
6. Smerdov V. (2011). Overdraft: bukhgalterskiy i nalogovyy uchet [Overdraft: accounting and tax accounting] // Nalogi i bukhgalterskiy uchet. № 81. P. 10–13.
7. Turzhansjkyj V. A. (2011). Udoskonalennja obliku «overdraftu» na pidpryjemstvakh torghivli [Improvement of accounting of "overdraft" at trade enterprises] // Stalyjrozvytok ekonomiky: [vseukr. nauk.-vyrobn. zhurnal]. № 4 (7). P. 233–238.
8. List Ministerstva finansiv Ukraini «Na zapit shchodo zastosuvannya normativno-pravovikh dokumentiv z bukhgalterskogo obliku» [On request for the application of regulatory legal documents on accounting] vid 09.12.2003 r. [Electronic resource]. — Available at: № 31-04200-30-5/7021 https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7021201-03.

УДК 330.3:657.1.012.1

Безчасний Олексій Увіналійович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Державний університет інфраструктури та технологій
Бесчасный Алексей Увиналиевич
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и налогообложения
Государственный университет инфраструктуры и технологий
Bezchasnyi Oleksii
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Accounting and Taxation Department
State University of Infrastructure and Technologies
ORCID: 0000-0003-2663-4688

Ярмоліцька Ольга Василівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Державний університет інфраструктури та технологій
Ярмолицкая Ольга Васильевна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и налогообложения
Государственный университет инфраструктуры и технологий
Yarmolitska Olha
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Accounting and Taxation Department
State University of Infrastructure and Technologies
ORCID: 0000-0003-2663-4688

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4912

ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО СТРОКУ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНОГО СРОКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

INSTALLATION THE OPTIMAL TERM OF USING FIXED ASSETS

Анотація. *В складі необоротних активів більшості підприємств займають основні засоби. В той же час, їх старіння, несвоєчасне оновлення стає стримуючим фактором економічного розвитку господарюючих суб'єктів. Обґрунтовано, що для ефективного управління процесом амортизації та своєчасного відтворення об'єктів потрібно ретельно проводити вибір методу нарахування амортизації та встановлювати оптимальний строк корисного використання (експлуатації) основних засобів. В результаті проведеного дослідження, запропоновано авторське трактування дефініції «оптимальний строк використання об'єктів основних засобів». Також наголошено на встановлені «межі» поза якою використання конкретного об'єкту втрачає економічну доцільність. Розглянуто порядок встановлення нижньої межі та верхньої межі корисного використання основних засобів. Підкреслено, що у випадку, коли вигоди від використання*

є меншими за втрати частково морально або фізично зношеного основного засобу, тоді буде доцільним завершення його експлуатації.

Запропоновано підхід до визначення строку експлуатації основних засобів, який надає підприємствам додатковий інструмент для встановлення строку корисного використання основних засобів в бухгалтерському обліку. Даний підхід передбачає визначення верхньої межі економічно обґрунтованого строку корисного використання враховуючи доцільність експлуатації об'єкту основних засобів для подальшого отримання вигоди або доцільності заміни на більш досконалий об'єкт основних засобів аналогічного призначення. Дозволяє врахувати можливі втрати підприємства внаслідок придбання та введення в експлуатацію нового об'єкту основних засобів, а також наслідки вибуття старого. Може бути використаний для обґрунтування середньо та довгострокового планування заходів щодо оновлення та модернізації основних засобів. Запропоновано підприємствам при періодично або при суттєвій зміні факторів переглядати строк ефективної (економічно обґрунтованої) експлуатації з використанням вищезазначеного підходу.

Ключові слова: *основні засоби, строк використання, метод амортизації.*

Аннотация. *В составе внеоборотных активов большинства предприятий занимают основные средства. В то же время, их старение, несвоевременное обновление становится сдерживающим фактором экономического развития хозяйствующих субъектов. Обосновано, что для эффективного управления процессом амортизации и своевременного воспроизводства объектов нужно тщательно проводить выбор метода начисления амортизации и устанавливать оптимальный срок полезного использования (эксплуатации) основных средств. В результате проведенного исследования, предлагается авторская трактовка дефиниции «оптимальный срок использования объектов основных средств». Также отмечено об установлении «границы» вне которой использование конкретного объекта теряет экономическую целесообразность. Рассмотрен порядок установления нижней границы и верхней границы полезного использования основных средств. Подчеркнуто, что в случае, когда выгоды от использования являются меньше потери частично морально или физически изношенного основного средства, тогда будет целесообразным завершения его эксплуатации.*

Предложен подход к определению срока эксплуатации основных средств, который предоставляет предприятиям дополнительный инструмент для установления срока полезного использования основных средств в бухгалтерском учете. Данный подход предполагает определение верхней границы экономически обоснованного срока полезного использования учитывая целесообразность эксплуатации объекта основных средств для дальнейшего получения выгоды или целесообразности замены на более совершенный объект основных средств аналогичного назначения. Позволяет учесть возможные потери предприятия в результате приобретения и ввода в эксплуатацию нового объекта основных средств, а также последствия выбытия старого. Может быть использован для обоснования средне и долгосрочного планирования мероприятий по обновлению и модернизации основных средств. Предложено предприятиям при периодическом или при существенном изменении факторов пересматривать срок эффективной (экономически обоснованной) эксплуатации с использованием вышеупомянутого подхода.

Ключевые слова: *основные средства, срок эксплуатации, метод амортизации.*

Summary. *As part of non-current assets enterprises most occupy fixed assets. At the same time, their aging, untimely renewal becomes a deterrent to the economic development of business entities. It is substantiated that in order to effectively manage the depreciation process and timely reproduction of objects, it is necessary to carefully select the method of depreciation calculation and establish the optimal period of useful use (exploitation) of fixed assets. The author's interpretation of the definition of "optimal term for the use of fixed assets" is proposed as a result of the conducted research. It also emphasizes the established "limits" beyond which the use of a particular object loses economic feasibility. The order of establishing the lower limit and the upper limit of the useful use of fixed assets is considered. It is emphasized that if the benefits from the use are less than the loss of a partly mentally or physically depreciated fixed asset, then it would be expedient to complete its exploitation.*

The approach to determining the useful life of fixed assets is proposed, which provides an enterprise with an additional tool for establishing the useful life of fixed assets in accounting. This approach involves determining the upper limit of the economically justified useful life, taking into account the expediency of exploitation of the object of fixed assets for further gaining the benefit or the expediency of substituting for a more perfect object of fixed assets of the same purpose. It allows taking into account possible losses of an enterprise as a result of acquisition and commissioning of a new object of fixed assets, as well as the consequences of the retirement of the old one. It can be used to justify the medium and long-term planning of measures to upgrade and modernize fixed assets. It is suggested that enterprises periodically or with a substantial change in factors review the effective (economically justified) operation period using the above-mentioned approach.

Key words: *fixed assets, term of use, amortization method.*

Постановка проблеми. Основні засоби є головним елементом матеріально-технічної бази підприємства, без основних засобів не може здійснюватися ні один господарський процес. Амортизація основних засобів в економічній науці розглядається одночасно як витрати виробництва та джерело відтворення основних засобів. Ефективне управління процесом амортизації основних засобів передбачає вибір економічно та організаційно-технічно обґрунтованих методів нарахування амортизації та строків корисного використання (експлуатації) для кожного окремого об'єкту основних засобів або їх однорідної групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатню увагу вибору метода та процесу нарахування амортизації основних засобів приділили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Бондар М. І., Голов С. Ф., Голозубова Ю. В., Касьянова В. О., Подсорін В. А. та інші [1–5]. Проблемам нарахування та використання амортизації основних засобів одним із авторів приділялася також увага [6]. Але оскільки немає чіткої визначеності вченими з питань обрання більш доцільного методу нарахування амортизації та встановлення найбільш оптимальних строків корисного використання об'єктів основних засобів дана тема є досить актуальною.

Мета статті. Метою статті є визначення критеріїв для встановлення оптимальних строків корисного використання (експлуатації) основних засобів та підходів до обґрунтування їх кількісних значень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Амортизація — це спосіб поступового перенесення вартості основних засобів, що беруть участь у виробництві, протягом терміну їх корисного використання на собівартість продукції і накопичення коштів для відшкодування витрат на їх відтворення [4, с. 120].

Податковий кодекс України визначає амортизацію як систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується протягом строку їх корисного використання (експлуатації) [7].

Хоча «загальні принципи, підходи та норми амортизації зазвичай задаються державою» але «кожне підприємство має певну самостійність у виборі тієї чи іншої амортизаційної політики, з огляду на власні цілі та бажану інтенсивність оновлення основного капіталу» [8, с. 166].

Метод нарахування амортизації обирається підприємством самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигід від його використання. Метод амортизації об'єкта основних засобів переглядається у разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигід від його використання. Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації. Положенням (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (П(С)БО 7) передбачено застосування для нарахування амортизації прямолінійного методу, методів зменшення та прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивного і виробничого [9].

Основний засіб підприємства повинен відповідати критеріям визнання активу, тобто належати до ресурсів, контрольованих підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигід у майбутньому [9].

Строк корисного використання (експлуатації) — очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством/установою або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством/установою обсяг продукції (робіт, послуг) [8, с. 165].

Чинні нормативні документи, а саме П(С)БО 7 та Податковий кодекс України, не передбачають єдиного підходу щодо визначення терміну корисного використання основних засобів. Строк корисного використання основних засобів слід визначати з урахуванням таких факторів, як очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності, фізичний та моральний знос, що передбачається, правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інших.

Відповідно до П(С)БО 7 строк корисного використання об'єкта основних засобів визначається підприємством самостійно з урахуванням перелічених факторів та зазначається у Наказі про облікову політику. Але для кожного підприємства вони будуть різні, що призведе до неоднакових термінів експлуатації одного і того ж об'єкта основних засобів. Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання.

У ПКУ відсутній цей термін, але згідно з пп. 14.1.84 ПКУ інші терміни для цілей розділу III ПКУ використовуються у значеннях, визначених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та національними і міжнародними положеннями (стандартами) фінансової звітності, положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [10]. Тож з метою застосування цього терміну у податковому обліку слід звертатись саме до цих документів, але наведемо також визначення не тільки з них.

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» (МСБО 16) визначає строк корисної експлуатації як період, протягом якого очікується, що актив буде придатним для використання суб'єктом господарювання, або кількість одиниць виробленої продукції чи подібних одиниць, що їх суб'єкт господарювання очікує отримати від активу [11].

Строк корисного використання (експлуатації) — очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг). Такий строк встановлюється підприємством при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс) (п. 4, 23 П(С)БО 7) [8, с. 166].

Строк корисного використання (експлуатації) — очікуваний період у часі, протягом якого активи будуть використовуватися суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі обсяг продукції (робіт, послуг) (п. 4 Національного П(С)БО в державному секторі 121 «Основні засоби») [12].

Варто звернути увагу на визначення строку корисної експлуатації за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Міжнародна практика значно відрізняється від української, така відмінність полягає у тому, що строк корисної експлуатації активу рекомендується переглядати принаймні на кінець кожного фінансового року та, якщо очікування відрізняються від попередніх оцінок, зміну (зміни) слід відображати як зміну в обліковій оцінці відповідно до МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [11]. Така норма у чинному вітчизняному законодавстві не передбачена. Важливим також є очікувана корисність активу, з метою управління активами міжнародні стандарти бухгалтерського обліку пропонують містити «...вибуття об'єктів після деякого визначеного часу або після споживання певної частки економічних вигід, утілених в активі. Унаслідок цього строк корисної експлуатації активу може бути меншим, ніж строк його економічної експлуатації. Оцінка строку корисної експлуатації активу має спиратися на судження, яке ґрунтується на досвіді використання суб'єктом господарювання подібних активів» [11].

Окрема увагу відводиться особливостям вибору методу амортизації та встановленню строку корисної експлуатації на суттєві частини об'єкта основного засобу. МСБО 16 «Основні засоби» передбачає, що кожну частину об'єкта основних засобів, собівартість якої є суттєвою стосовно загальної собівартості об'єкта, слід амортизувати окремо. Така практика є логічною, заслуговує на увагу та використання у вітчизняній.

Тож в усіх випадках строк корисного використання (експлуатації) — це строк (період), який визначає підприємство самостійно, виходячи з очікуваних економічних вигід, корисності, технічних та якісних його характеристик, морального і фізичного зносу, нормальної технічної експлуатації, а також інших факторів, які можуть вплинути на можливість використання основного засобу.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо власне визначення «оптимального строку корисного використання об'єктів основних засобів» — строк (термін), який господарюючий суб'єкт із застосуванням власних суджень встановлює на об'єкт основних засобів, із очікуванням економічної корисності експлуатації та своєчасним виявленням «межі», за якою подальше використання об'єкта стає економічно недоцільним.

Обмеження в бухгалтерському обліку щодо встановлення строків корисного використання основних засобів випливає лише з визначення основного засобу — він повинен бути більше одного року (п. 4 П(С)БО 7) [8, с. 166].

Для віднесення матеріального активу до основних засобів у податковому обліку його строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію також повинен становити понад один рік (пп. 14.1.138 ПКУ). Втім для різних груп основних засобів п. 145.1 ПКУ встановлено додаткові мінімально допустимі строки корисного використання основних засобів (мінімально допустимі строки їх амортизації) [7].

Строк корисного використання встановлює комісія при введені об'єкту в експлуатацію, при цьому в акті введення в експлуатацію та в інвентарних картках основних засобів зазначається норма амортизації. Суми нарахованої амортизації відносяться до складу відповідних витрат або включаються до собівартості виробленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг). Наслідком збільшення строку є менша сума амортизації, яку підприємство зможе відносити до витрат і навпаки. Лише при виробничому методі нарахування амортизації, розмір амортизації не залежить від строку корисного використання.

Відповідно до ПКУ підприємство встановлює строки корисного використання основних засобів з урахуванням обов'язково мінімально допустимих строків корисного використання основних засобів. Перевага цього методу в його простоті, але визначені терміни не можуть враховувати специфіку окре-

мого об'єкта основних засобів, а також умови його використання і морального зносу. Ліквідувати такі недоліки можна лише шляхом проведення експертної оцінки, яка здійснюється технічними фахівцями підприємства та об'єктивно відображає реальний стан справ. Що стосується самої методики визначення терміну корисного використання, то серед практиків ведуться активні дискусії щодо варіантів його встановлення.

Один з варіантів ґрунтується на накопиченому досвіді самого підприємства про експлуатацію подібних активів. Другий передбачає визначення терміну корисного використання згідно з технічними документами, що додаються до придбаного об'єкта основних засобів. Але такий метод не буде враховувати специфіку експлуатації одного і того ж об'єкта в різних умовах. Тобто проблема визначення строку корисного використання основних засобів полягає не стільки в технічному способі його визначення, скільки в науковій (економічній) обґрунтованості. Фізично можливий термін їх служби не може бути основою для визначення норм амортизації [13, с. 315–316]. По закінченні строку корисного використання підприємство може списати ці об'єкти, переоцінити їх, або ж взагалі нічого не робити, що однак, не відповідає принципам бухгалтерського обліку.

При цьому доцільно використати рекомендації міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» та кожного звітного року, із залученням експертів (внутрішніх), за потреби переглядати строк корисного використання основного засобу. Адже під час експлуатації об'єкт може втрачати як першочергові технічні можливості, так і, під впливом науково-технічного прогресу, зазнавати часткового або повного морального старіння, що може вплинути на зміну очікувань корисності основного засобу, яка була на початку. У вітчизняній практиці існує поняття фактичного строку використання та нормативного строку корисного використання основних засобів, проте в чинному законодавстві такі категорії не розкриті, і господарюючі суб'єкти не надають їм належної уваги.

Нижня межа строку корисного використання основного засобу випливає з його визначення і відповідно до п. 4 П(С)БО 7 складає один рік. Інших прямих обмежень на мінімальний строк експлуатації основних засобів не встановлено. Податковий кодекс не регулює строк корисного використання основних засобів, але встановлює мінімальні строки амортизації необоротних активів відповідно до їх групи. В п. 23 П(С)БО 7 визначено, що «нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта», а п. 26 визначає, що «нарахування амортизації може здійснюватися з урахуванням мінімально допустимих строків корисного використання основних засобів, встановлених податковим законодавством», що дає підстави розглядати встановлені Податковим кодексом мінімальні строки амортизації основних засобів як мінімальні строки їх корисного використання.

Підприємство може встановлювати строк корисного використання більший, за визначений Податковим кодексом виходячи з відповідності об'єкту критеріям активу. Якщо виключити випадки відчуження та втрати об'єкту основних засобів, підставами для припинення його корисного використання можуть бути моральний чи фізичний знос, що призвели до неможливості або економічної недоцільності подальшого використання об'єкту за призначенням. Головним при цьому, як зазначалося вище, є своєчасне визначення «межі» за якою подальше використання об'єкта стає економічно недоцільним.

Фізичний знос виникає внаслідок використання об'єкту основних засобів або під впливом часу. Результатом зносу є збільшення споживання ресурсів об'єктом основних засобів в процесі експлуатації, зменшення його продуктивності, збільшення витрат на технічне обслуговування і ремонт тощо. При досягненні повного фізичного зносу основний засіб стає непридатним для подальшого використання.

Моральний знос виникає внаслідок розвитку науково-технічного прогресу та появи нових засобів праці з кращими технічними, технологічними, експлуатаційними якісними характеристиками. Частковий моральний знос, на відміну від фізичного, не призводить до додаткових витрат, а є показником втраченої вигоди в порівнянні з використанням сучасних, більш прогресивних і продуктивних машин та обладнання. Повний моральний знос — це неможливість використання об'єкту основних засобів за призначення через зникнення умов та ресурсів для його нормальної експлуатації або потреби в результатах його використання як на підприємстві, так і за його межами.

Отже, моральний знос представляє собою передчасне знецінення об'єкту основних засобів ще до закінчення строку їх фізичної служби, тобто вони стають економічно неефективними та втрачають доцільність їх використання до закінчення терміну повного фізичного зносу. Як висновок, моральний знос скорочує нормативні терміни (строки) експлуатації основних засобів, чого не можна передбачити при введені об'єкту в експлуатацію.

Повністю морально або фізично зношений об'єкт основних засобів перестає відповідати критеріям

визнання активом через неможливість отримання економічних вигід, що дозволяє встановити верхню межу строку корисного використання основного засобу як найменший з двох термінів: очікуваного повного морального або очікуваного повного фізичного старіння.

Завершення експлуатації частково морально або фізично зношеного основного засобу є доцільною за умови якщо вигоди від його використання є меншими за втрати. Якщо передбачається заміна основного засобу на новий, то додатково слід врахувати витрати, пов'язані з відволіканням оборотних кошті в необоротний актив, або залученням коштів на його придбання та потенційну втрачену вигоду, пов'язану з експлуатацією морально застарілого основного засобу.

Залежності експлуатаційних витрат та зменшення продуктивності основного засобу від терміну експлуатації основного засобу є близькими до експоненціальних [14, с. 130–131]. Прийнявши витрати, які не залежать від фізичного зносу незмінними, пряму економічну вигоду від використання основного засобу в певному періоді можна визначити через зменшення первісної вигоди:

$$S_e(t) = R_0 e^{-at} - C_0 e^{bt} - C_{пост}, \quad (1)$$

де R_0 — дохід від використання об'єкту основних засобів на початок строку експлуатації;

C_0 — витрати, пов'язані з використанням об'єкту основних засобів, що залежать від часу використання, на початку експлуатації;

$C_{пост}$ — витрати, пов'язані з використанням об'єкту основних засобів, що не залежать від часу використання;

t — час експлуатації, повних періодів (років);

a, b — коефіцієнти, що характеризують зміну відповідно доходів і витрат в часі.

Вибуття об'єкту основних засобів може здійснюватися шляхом його відчуження в придатному для використання стані, або ліквідації з подальшою утилізацією. Фінансовий результат від вибуття основного засобу визначається доходом від його реалізації як цілісного об'єкту або у вигляді складових та витратами на його виведення з експлуатації та ліквідацію:

$$S_в(t) = L_0 + L_n(t) - C_{виб}, \quad (2)$$

де L_0 — мінімальний дохід від утилізації об'єкту ОЗ;

$L_n(t)$ — різниця між можливим доходом від реалізації у вигляді придатного для подальшого використання об'єкту та мінімальним доходом від утилізації;

$C_{виб}$ — витрати, пов'язанні забезпеченням процесу вибуття об'єкту ОЗ

З урахуванням [15, с. 70] функцію зміни фінансового результату від вибуття об'єкту ОЗ з часом можна представити у вигляді:

$$S_в(t) = L_{max}\left(1 - \frac{1}{1 + e^{-k(t-n)}}\right) + D_0, \quad (3)$$

$L_{\max}$ — максимальний дохід від вибуття об'єкту за виключенням мінімального доходу від утилізації;

D_0 — фінансовий результат від вибуття при повному фізичному та/або моральному зношенні;

k — параметр, що характеризує крутизну зміни доходу від вибуття об'єкту ОЗ;

n — номер періоду, в який можливий дохід від вибуття об'єкту складатиме 1/2 доходу на початок строку використання:

$$S_в = 0{,}5\, L_{\max} + D_0 \text{ при } t = n. \quad (4)$$

Слід зауважити, що до визначання показника D_0 можливі різні підходи. Він може визначатися, наприклад, як різниця між доходом від продажу лому та витратами на демонтаж, для деяких об'єктів основних засобів буде залежати від часу експлуатації та стану, або взагалі виключатися через несуттєвість.

Верхня межа економічно обґрунтованого строку корисного використання визначається умовами:

$$\begin{cases} S_в(t) + \sum_{i=0}^{t} S_e(i) \to \max \\ S_e(t) > 0 \\ t \in \left[t_{\min}; t_{ф.\max}\right] \end{cases} \quad (5)$$

де $t_{\min}$ — мінімально припустимий строк використання, встановлений Податковим кодексом України;

$t_{ф.\max}$ — максимально можливий строк використання, обмежений повним фізичним зносом.

Втрати, пов'язані з моральним зносом визначаються як втрачена вигода в порівнянні з потенційним використанням нового основного засобу з кращими експлуатаційними характеристиками. Втрачена вигода від морального зносу в певному періоді може бути визначена як:

$$D_м = (E_1 - Z_1) - (E_0 - Z_0), \quad (6)$$

де E_1, Z_1 — ефект від використання та затрати, пов'язані з можливим використанням нового ОЗ в цьому періоді;

E_0, Z_0 — ефект від використання та затрати, пов'язані з використанням існуючого ОЗ в цьому періоді.

Але суттєвий відносний рівень втрат від використання морально застарілого об'єкту основних засобів в порівнянні з потенційним об'єктом, що

замінюється не може бути єдиною безумовною підставою для прийняття рішень з управління основними засобами. Слід врахувати можливі втрати підприємства від придбання та введення в експлуатацію нового об'єкту основних засобів, а також наслідки вибуття старого. Загальний результат від заміни морально застарілого об'єкту основних засобів з урахуванням (1) та (2) можна визначити як:

$$S_м(t,t_{зам}) = \sum_{i=0}^{t_{зам}-1} S_{e.0}(i) + \sum_{i=t_{зам}}^{t} S_{e.1}(i-t_{зам}) + S_в(t_{зам}) - -V(t_{зам}), \quad (7)$$

де $S_{e.0}$, $S_{e.1}$ — результат експлуатації відповідно основного засобу та його об'єкта-замінника;

$t_{зам}$ — період, в якому очікується заміна об'єкту ОЗ;

V — сумарні втрати, пов'язані з введенням нового ОЗ, які повинні враховувати, зокрема, і витрати на залучення грошових коштів на придбання ОЗ або втрачену вигоду від їх відволікання.

За умови, що діяльність підприємства в подальшому потребуватиме використання основного засобу, час старіння об'єкту основних засобів з урахуванням моральної складової може визначатися моментом економічно обґрунтованої заміни на новий об'єкт аналогічного призначення з кращими якісними характеристиками і експлуатаційними властивостями:

$$\begin{cases} S_м(t,t_{зам}) \to \max \\ \forall t \in \left[t_{зам}; t_{ф.\max}\right]: S_м(t,t_{зам}) > 0 \\ t_{зам} \in \left[t_{\min}; t_{ф.\max}\right]; \end{cases} \quad (8)$$

Таким чином, хоча верхня межа строку корисного використання об'єкту основних засобів визначається повним моральним або фізичним зносом, для підприємства слід встановлювати строк корисного використання виходячи з доцільності експлуатації об'єкту основних засобів для подальшого отримання вигоди або доцільності заміни на більш досконалий об'єкт основних засобів аналогічного призначення. При обранні методу амортизації для об'єкту основних засобів можна орієнтуватись на мінімізацію сумарних розбіжностей між очікуваним результатом від вибуття основного засобу та його залишковою вартістю.

Висновки. Розглянутий підхід до визначення строку експлуатації основних засобів надає підприємствам додатковий інструмент для встановлення строку корисного використання основних засобів в бухгалтерському обліку. Орієнтація на максимізацію економічної вигоди підвищить рівень обґрунтованості середньо та довгострокового планування заходів щодо оновлення та модернізації основних засобів. В той же час суттєва зміна умов експлуатації основних засобів, діяльності підприємства або вплив зовнішніх факторів може вплинути на строк ефективної (економічно обґрунтованої) експлуатації. Тому періодично або при суттєвій зміні факторів зміни підприємству доцільно переглядати строк ефективної (економічно обґрунтованої) експлуатації з використанням вищезазначеного підходу, та, за необхідності, зміною строку корисного використання об'єктів основних засобів у бухгалтерському обліку.

Література

1. Бондар М. І., Бабіч В. В. Амортизація необоротних активів: облік та оподаткування. Вісник ЖДТУ. 2011. № 1(55). С. 33–34.

2. Голов С. Ф. Концепції амортизації та їх вплив на облік та управління в сучасних умовах. Бухгалтерський облік і аудит. 2004. № 8. С. 9–15.

3. Голозубова Ю. В. Аналіз методів нарахування амортизації та їх порівняльна характеристика. Управління розвитком. 2014. № 7. С. 111–114.

4. Касьянова В. О. Амортизація основних засобів: методи нарахування та організація обліку. Науковий журнал «Економічний вісник Донбасу», № 2 (32). 2013. С. 117–122.

5. Подсорин В. А. Пороговые значения уровня износа основных средств. Экономика железных дорог. 2012. № 8. С. 66–76.

6. Ярмоліцька О. В. Проблеми нарахування та використання амортизації основних засобів залізниць України. Збірник наукових праць ДЕТУТ: Серія «Економіка і управління». 2011. Вип. 18, ч. 1. С. 139–148.

7. Податковий Кодекс України: Кодекс України, Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення: 01.03.2019. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17 (дата звернення: 08.04.2019).

8. Гавриловський О. С., Лук'яненко Л. І. Основні шляхи розвитку та вдосконалення амортизаційної політики в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць, 2015. Т. 22, № 1. С. 164–168.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», Наказ від 27.04.2000 № 92. Дата оновлення: 05.01.2018. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00 (дата звернення: 10.04.2019).

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», Наказ від 07.02.2017 № 73. Дата оновлення: 03.08.2018. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99 (дата звернення: 10.04.2019).

11. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби», Стандарт від 01.01.2012. Дата оновлення: 2018. URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS-16_ukr_2018.pdf (дата звернення: 10.04.2019).

12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби», Наказ від 12.10.2010 № 1202. Дата оновлення: 01.01.2018. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cg (дата звернення: 10.04.2019).

13. Жук В. В. Амортизаційна політика підприємства. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип. 7, ч. II. 2005. С. 314–324.

14. Снітко Є. О. Аналіз існуючих методів планування оптимальних термінів служби машин і механізмів в операційному менеджменті. Економічний вісник Донбасу. № 1 (19). 2010. С. 128–132.

15. Лейфер Л. А., Кашникова П. М. Определение остаточного срока службы машин и оборудования на основе вероятностных моделей. Имущественные отношения в РФ. 2008. № 1. С. 66–79.

References

1. Bondar, M.I. and Babich, V.V. (2011), "Depreciation of non-current assets: accounting and taxation", Visnyk ZhDTU, vol. 1 (55). P. 33–34.

2. Holov, S.F. (2004), "Concepts of depreciation and their impact on accounting and management in modern conditions", Bukhhalterskyi oblik i audit, vol. 8. P. 9–15.

3. Holozubova, Yu.V. (2014), "Analysis of methods for depreciation and their comparative characteristics", Upravlinnia rozvytkom, vol.7. P. 111–114.

4. Kasianova, V.O. (2013), "Depreciation of fixed assets: accrual and accounting methods", Naukovyi zhurnal "Ekonomichnyi visnyk Donbasu", vol.2 (32). P. 117–122.

5. Podsorin, V.A. (2012), "Threshold values of the level of wear of fixed assets", Ekonomika zheleznykh dorog, vol. 8. P. 66–76.

6. Yarmolitska, O.V. (2011), "Problems of accrual and use of fixed assets' depreciation of Ukrainian railways", Zbirnyk naukovykh prats DETUT: Seriia "Ekonomika i upravlinnia", vol.18, part 1. P. 139–148.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Code of Ukraine". Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 08 Apr 2019).

8. Havrylovskyi, O.S. and Lukianenko, L.I. (2015), "The main ways of development and improvement of amortization policy in Ukraine", Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats, vol. 1, T.22. P. 164–168.

9. The Ministry of Finance of Ukraine (2018), Accounting Standard 7 "Fixed assets". Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00 (Accessed 10 Apr 2019).

10. The Ministry of Finance of Ukraine (2018), National Accounting Standard 1 "General requirements for financial statements". Available at: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336–13 (Accessed 10 Apr 2019).

11. The Ministry of Finance of Ukraine (2018), IAS16 "Property, Plant and Equipment". Available at: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS16_ukr_2018.pdf (Accessed 10 Apr 2019).

12. The Ministry of Finance of Ukraine (2018), National (public) accounting standard in the public sector 121 "Fixed assets". Available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cg (Accessed 10 Apr 2019).

13. Zhuk, V.V. (2005), "Amortization policy of the enterprise", Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu: Ekonomichni nauky, vol.7. Part 2. P. 314–324.

14. Snitko, Ye.O. (2010), "Analysis of existing methods of planning the optimal terms of machines and mechanisms' service in operational management", Ekonomichnyi visnyk Donbasu, vol.1 (19). P. 128–132.

15. Leifer, L.A. and Kashnikova, P.M. (2008), "Determination of the residual life of machinery and equipment based on probabilistic models", Imushchestvennyye otnosheniya v RF, vol. 1. P. 66–79.

УДК 657.471

Назаренко Олександр Володимирович
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економічного контролю та аудиту
Сумський національний аграрний університет
Назаренко Александр Владимирович
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры экономического контроля и аудита
Сумской национальный аграрный университет
Nazarenko Oleksandr
Doctor of Economics, Professor
Sumy National Agrarian University
ORCID: 0000-0001-7546-174X

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4845

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ГРУПУВАННЯ ВИТРАТ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГІСТИЧНОГО СЕГМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГРУППИРОВКИ РАСХОДОВ ОПЕРАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО СЕГМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ

ACCOUNTING AND ANALYTICAL ASPECTS OF GROUPING THE COSTS OF OPERATING ACTIVITIES OF THE LOGISTICS SEGMENT OF THE ENTERPRISE

Анотація. *Стабільність розвитку, ефективне використання наявних ресурсів, оптимізація доходів та витрат виступають першочерговими завданнями сучасних бізнес структур. Бухгалтерський облік господарюючого суб'єкта має виступати джерелом інформації для прийняття управлінських рішень як у короткостроковому періоді так і на перспективу, забезпечення конкурентних переваг діяльності, оптимізації фінансово-економічних показників функціонування окремих його сегментів.*

Метою дослідження є вдосконалення порядку формування релевантного інформаційного забезпечення стейкхолдерів щодо витрат логістичного сегменту, ідентифікації, оцінювання та ефективного управління ними в межах сукупних витрат окремого підприємства.

Враховуючи високу питому вагу даного виду витрат, суб'єктам господарювання, запропоновано створити окремі центри формування витрат, серед яких, як окрему одиницю, слід ідентифікувати логістичний сегмент (логістичний центр, відділ логістики, тощо).

Для досягнення конкурентних переваг, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності слід зосередити увагу на побудові індикативної оцінки логістичної системи підприємства. Відповідна система повинна мати чітко визначений перелік елементів, які зможуть бути оцінені за певними індикаторами. Виокремлення та оцінка даних індикаторів дозволить ідентифікувати проблемні складові логістичної компоненти сучасного підприємства.

Уточнено групування витрат операційної діяльності, яке сприятиме підвищенню інформативності та якості управлінського обліку витрат, понесених на роботу логістичної складової підприємства (логістичного сегменту). Уникнення ускладнень ланцюгів постачання та збуту, негативних змін у системі замовлень, дотримання стандартів якості обслуговування клієнтів дозволить оптимізувати частку логістичних витрат в загальній сукупності витрат господарюючого

суб'єкта та якісно змоделювати процес управління ними. Управління на основі індикаторів оцінки складових логістичної системи підприємства дозволить представити управлінському персоналу для користування на інтерактивній основі первинну, аналітичну та синтетичну складові результатів її функціонування.

Ключові слова: *витрати, індикативна оцінка, логістичний сегмент, логістична система підприємства, центр формування логістичних витрат.*

Аннотация. *Стабильность развития, эффективное использование имеющихся ресурсов, оптимизация доходов и расходов являются первоочередными задачами современных бизнес-структур. Бухгалтерский учет хозяйствующего субъекта может выступать источником информации для принятия управленческих решений как в краткосрочном периоде, так и на перспективу, обеспечение конкурентных преимуществ деятельности, оптимизации финансово-экономических показателей функционирования отдельных его сегментов.*

Целью исследования является совершенствование порядка формирования релевантного информационного обеспечения стейкхолдеров по расходам логистического сегмента, идентификации, оценки и эффективного управления ими в пределах совокупных расходов отдельного предприятия.

Учитывая высокий удельный вес данного вида расходов, субъектам хозяйствования, предложено создать отдельные центры формирования затрат, среди которых, как отдельную единицу, следует идентифицировать логистический сегмент (логистический центр, отдел логистики и т.д.).

Для достижения конкурентных преимуществ, повышения экономической эффективности и конкурентоспособности следует сосредоточить внимание на построение индикативной оценки логистической системы предприятия. Соответствующая система должна иметь четко определенный перечень элементов, которые смогут быть оценены по определенным индикаторам. Выделение и оценка данных индикаторов позволят идентифицировать проблемные составляющие логистической компоненты современного предприятия.

Уточнение группировки расходов операционной деятельности, которая будет способствовать повышению информативности и качества управленческого учета расходов, понесенных на работу логистической составляющей предприятия (логистического сегмента). Избегание осложнений цепей снабжения и сбыта, негативных изменений в системе заказов, соблюдение стандартов качества обслуживания клиентов позволит оптимизировать долю логистических издержек в общей совокупности расходов хозяйствующего субъекта и качественно смоделировать процесс управления ими. Управление на основе индикаторов оценки составляющих логистической системы предприятия позволит представить управленческому персоналу для использования на интерактивной основе первичную, аналитическую и синтетическую составляющие результатов ее функционирования.

Ключевые слова: *расходы, индикативная оценка, логистический сегмент, логистическая система предприятия, центр формирования логистических затрат.*

Summary. *Stability of development, effective use of available resources, optimization of income and expenses are the primary tasks of modern business structures. Accounting of an economic entity can serve as a source of information for: making management decisions both in the short term and for the future, ensuring the competitive advantages of activities, optimizing financial and economic indicators of the functioning of its individual segments.*

The aim of the study is to improve the procedure for the formation of the relevant information support of the stakeholders on the costs of the logistics segment, identification, evaluation and effective management of them within the total expenses of an individual enterprise.

Taking into account the high proportion of this type of expenses, it was proposed to business entities to create separate cost centers, among which, as a separate unit, the logistics segment should be identified (logistic center, logistics department, etc.).

To achieve competitive advantages, increase economic efficiency and competitiveness should focus on building an indicative assessment of the logistics system of the enterprise. The corresponding system should have a well-defined list of elements that can be assessed according to certain indicators. Selection and evaluation of these indicators will identify the problem components of the logistics component of a modern enterprise.

Clarification of the grouping of operating expenses, which will contribute to raising the information content and quality of management accounting of expenses incurred for the work of the logistics component of an enterprise (the logistics segment). Avoiding complications of supply chains and sales, negative changes in the order system, compliance with customer service quality standards will optimize the share of logistics costs in the total cost of an economic entity and qualitatively simulate the process of managing them. Management based on indicators for evaluating the components of the enterprise's logistics system will allow management personnel to be presented on an interactive basis, primary, analytical and synthetic components of the results of its operation.

Key words: *expenses, indicative assessment, logistics segment, enterprise logistics system, logistics cost center.*

Постановка проблеми. Стабільність розвитку, ефективне використання наявних ресурсів, оптимізація доходів та витрат виступають першочерговими завданнями сучасних бізнес структур. Бухгалтерський облік господарюючого суб'єкта має виступати джерелом інформації для прийняття управлінських рішень як у короткостроковому періоді так і на перспективу, забезпечення конкурентних переваг діяльності, оптимізації фінансово-економічних показників функціонування окремих його сегментів.

В діючих умовах ведення бізнесу мало виготовити продукт, необхідно побудувати логістику його просування до замовника чи кінцевого споживача (зберігання, продаж, доставка). Стратегічним завданням підприємства виступає своєчасне, якісне обслуговування клієнтів з одночасною оптимізацією загальнофірмових витрат. Тому дослідження витратної складової логістичного сегменту окремого суб'єкта господарювання, безумовно викликає науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню наукової думки щодо інформаційно-аналітичного забезпечення, ефективності функціонування логістичної діяльності приділили значну увагу закордонні та вітчизняні науковці: В. О. Бабенко [8], Л. В. Гусак [1], Г. В. Девис [9], І. П. Дзьобко [3], А. А. Пилипенко [3], О. І. Пилипенко [4] та інші. Взявши до уваги вагомі внески вчених в розвиток даної тематики, слід визнати, що питання єдиного наукового підходу щодо ідентифікації, обліку, узагальнення, аналізу та використання в управлінні витрат логістичної складової діяльності сучасного підприємства, вирізняються особливою актуальністю.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вдосконалення порядку формування релевантного інформаційного забезпечення стейкхолдерів щодо витрат логістичного сегменту, ідентифікації, оцінювання та ефективного управління ними в межах сукупних витрат окремого підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існування вимог сучасності щодо підтримки економічної ефективності, платоспроможності спонукає господарюючі суб'єкти до впровадження та реалізації провідних ідей логістики: застосування логістичного підходу до формування системи управління. За даних умов, об'єктивною необхідністю постає вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення процесу обґрунтування, оптимізації логістичної складової діяльності сучасного підприємства.

Відповідно до закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» витрати визначено як зменшення економічних вигід у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками [7].

Витрати відображаються в бухгалтерському обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань.

У Концептуальній основі фінансової звітності зазначено, що витрати визнаються у Звіті про прибутки та збитки, коли виникає зменшення майбутніх економічних вигід, пов'язаних зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань, які можна достовірно виміряти. Витрати визнаються на основі безпосереднього зв'язку між понесеними витратами та заробленим доходом від конкретних статей. Цей процес, що його, як правило, називають відповідністю витрат доходам, передбачає одночасне або комбіноване визнання доходів та витрат, які виникають безпосередньо та разом у результаті тих самих операцій або інших подій. Проте застосування концепції відповідності в межах даної Концептуальної основи не дозволяє визнання статей у Балансі, які не відповідають визначенню активів чи зобов'язань [2].

Логістичні витрати не знайшли окремого відображення в сучасній системі обліку, проте їх фізичне існування вимагає детальної ідентифікації. Причиною особливої уваги виступають: наявність труднощів щодо виокремлення, варіювання величини у різних звітних періодах, особливості формування в окремих структурних підрозділах, висока питома вага в загальній сумі витрат господарюючих суб'єктів, складності в управлінні.

Л. Гусак зазначає, що логістика є якісно новим економічним інструментом підвищення ефективності управління ресурсами суб'єктів господарювання, в т.ч. виробничими запасами, оскільки вона охоплює систему управління різноманітними об'єктами (інформаційними, фінансовими, людськими й товарно-матеріальними) [1].

Відомо, що сучасні виробничі системи є складними багатофакторними та багатоступеневими об'єктами управління на які можуть мати вплив різні види ризиків. Вимога ефективного управління в таких системах призводить до необхідності вибору управління в рамках впливу неконтрольованих параметрів (ризиків). Отже, виникають проблемні ситуації при вирішенні задач оптимізації в складних системах управління з урахуванням ризиків [8].

Форми прояву логістичного управління, розвиток окремих його структурних елементів залежать від конкретного місця, часу та обставин, тобто зумовлені як внутрішнім станом, так і станом ринкового оточення. При цьому, потрібно враховувати, що

заходи з покращення потокових процесів підприємства пов'язані з чималими витратами, тому вони повинні бути добре обґрунтованими. Це дає змогу стверджувати, що для прийняття ґрунтовних рішень потрібен інструмент, який би допомагав встановити так звані «вузькі місця», які потребують першочергового управлінського впливу. У ролі такого інструменту рекомендується індикативна оцінка витрат функціонування логістичної системи [3].

Система бухгалтерського обліку не забезпечує оперативність, корисність і достовірність інформаційних даних задля виконання завдань логістики та фінансування матеріальних потоків підприємства через відсутність відповідних розрізів аналітичного обліку, відставання формування інформаційного продукту в часі, проблеми в організації документообігу, захисту даних тощо [4].

Сучасні інтеграційні процеси, механізми імплементації вітчизняних підприємств до світової (глобальної) економіки мають сприяти формуванню та запровадженню науково обґрунтованих логістичних стратегій управління.

В інформації щодо виконаних й оприлюднених досліджень професора Г. В. Девіса [9] зазначено, що частки логістичних витрат у структурі доходів і витрат підприємств становлять:

- у структурі сукупних доходів підприємства 7–16%;
- у структурі адміністративних витрат підприємства 10–35%;
- у структурі загальних витрат підприємства 20–45%.

Враховуючи високу питому вагу даного виду витрат, в межах окремих суб'єктів господарювання, доцільно створити окремі центри їх формування, серед яких, як окрему одиницю, слід ідентифікувати логістичний сегмент (логістичний центр, відділ логістики, тощо). Відповідно до законодавства України, підприємство може визначати звітним сегмент якщо частина його доходу створюється від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) зовнішнім покупцям і одночасно показники його діяльності відповідають критеріям представленим на рис. 1.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами» ідентифікує господарський сегмент як відокремлювану частину діяльності підприємства з виробництва або продажу певного виду (групи) продукції (товарів, робіт, послуг), яка відрізняється від інших [6]:

- видом продукції (товарів, робіт, послуг);
- способом отримання доходу (способом розповсюдження продукції, товарів, робіт, послуг);
- характером виробничого процесу;
- характерними для цієї діяльності ризиками;
- категорією покупців.

Інформація формується у бухгалтерському обліку за господарськими сегментами, які визначаються підприємством на основі його організаційної структури.

Окремий сегмент можна визначати за критерієм дотримання єдиного технологічного процесу, що може здійснюватися в кількох географічних регіонах (стадії виробництва продукції, політика післяпродажного обслуговування, умови доставки товарів тощо).

Визнання сегментів слід проводити з врахуванням ризиків пов'язаних з особливостями ринку збуту продукції (товарів, робіт, послуг) у даному регіоні,

Рис. 1. Критерії визнання окремого господарського сегменту звітним
Джерело: складено автором на основі [6]

валютних ризиків, які можуть мати місце при провадженні діяльності в двох або більше країнах, тощо.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» визначає, що собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством. Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не включаються до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), поділяються на адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати [5].

За сучасних умов господарювання, беззаперечної актуальності набуває формування релевантного інформаційного забезпечення стейкхолдерів щодо логістичної складової витрат, коректної ідентифікації, оцінювання, дослідження та аналізу у межах загальної суми витрат окремого господарюючого суб'єкта. Чітка класифікація даного виду витрат сприятиме процесу формування якісного управління ними.

У 2007 р Світовим банком спільно з університетом міста Турку (Фінляндія) вперше була розроблена методика оцінки рівня розвитку логістики в різних країнах. Починаючи з того часу, дослідження проводяться раз на два роки і на сьогодні опубліковано підсумки за 2007, 2010, 2012, 2014, 2016, і 2018 рр.

Розрахунок індексу ефективності логістики LPI (Logistics Performance Index) проводиться на підставі опитувань міжнародних, національних або регіональних логістичних та складських операторів, транспортно-експедиторських компаній. Опитування складається з двох частин:

- визначається міжнародний індекс LPI — за п'ятибальною шкалою респонденти оцінюють критерії, що відображають ефективність логістичної системи щодо 8 країн, з якими працює логістична компанія;
- внутрішній — за п'ятибальною шкалою респонденти оцінюють логістичну систему країни, в якій працюють. На основі отриманих оцінок розраховується інтегральний показник індексу LPI та місце серед країн світу, які беруть участь в рейтингу [10].

В таблиці 1 представлено рейтинг України за LPI — індексом (Logistic Performance Index) та напрями, за якими проводяться дослідження.

Показники таблиці свідчать, що в 2018 році, набравши 2,83 бали, Україна посіла 66-те місце зі 160 країн за логістичною ефективністю. Про це свідчать дані рейтингу Світового банку Logistics Performance Index 2018. У порівнянні з попередньою версією рейтингу Україна в загальному заліку піднялася на 14 позицій та розташувалася між Сербією і Єгиптом, а на пострадянському просторі зайняла третю сходинку після Естонії (36 місце) і Литви (54 місце).

З метою створення конкурентних переваг, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності слід зосередити увагу на побудові індикативної оцінки логістичної системи підприємства. Порядок проведення індикативної оцінки логістичної системи окремого підприємства представлено на рисунку 2.

Таблиця 1

Рейтинг України за LPI — індексом (Logistic Performance Index)

Рейтинг	Місце у LPI рейтингу	LPI індекс	Митні процедури	Інфраструктура	Міжнародне транспортування вантажів	Логістична компетентність	Відстеження вантажів	Своєчасність доставки
2007	73	2,55	2,22	2,35	2,53	2,41	2,53	3,31
2010	102	2,57	2,02	2,44	2,79	2,59	2,49	3,06
2012	66	2,85	2,41	2,69	2,72	2,85	3,15	3,31
2014	61	2,98	2,69	2,65	2,95	2,84	3,20	3,51
2016	80	2,74	2,30	2,49	2,59	2.55	2,96	3,51
2018	66	2,83	2,49	2,22	2,83	2,84	3,11	3,42

Джерело: згруповано автором на основі [10]

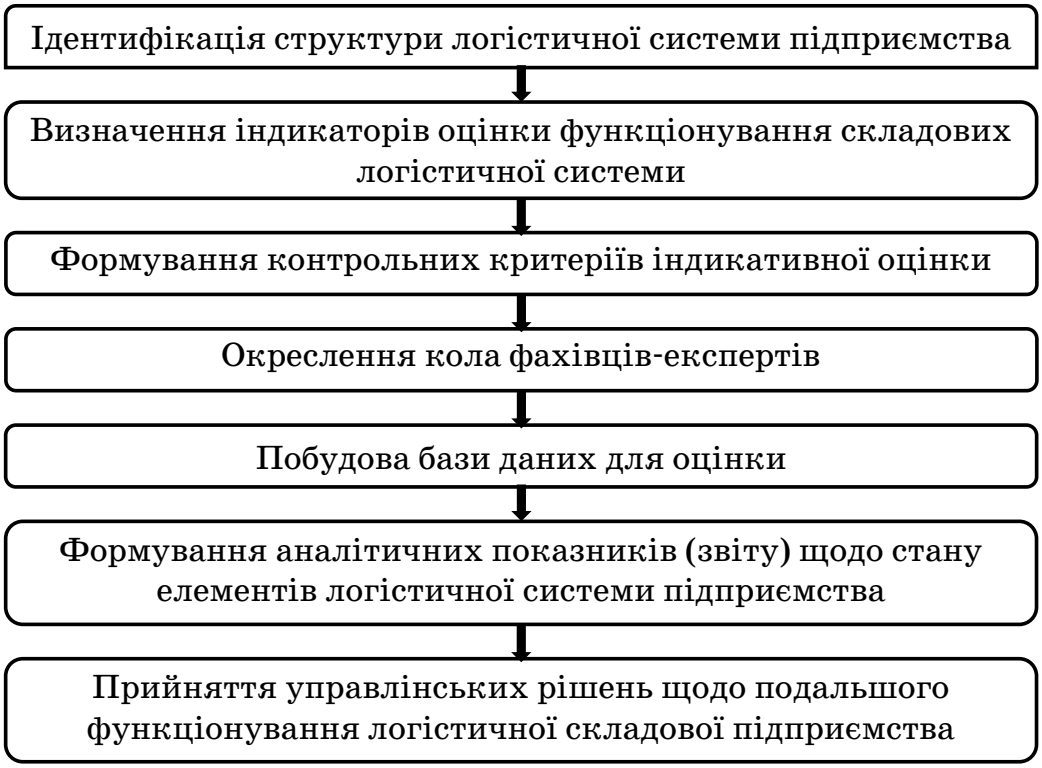

Рис. 2. Порядок проведення індикативної оцінки логістичної системи підприємства
Джерело: сформовано автором за результатами проведеного дослідження

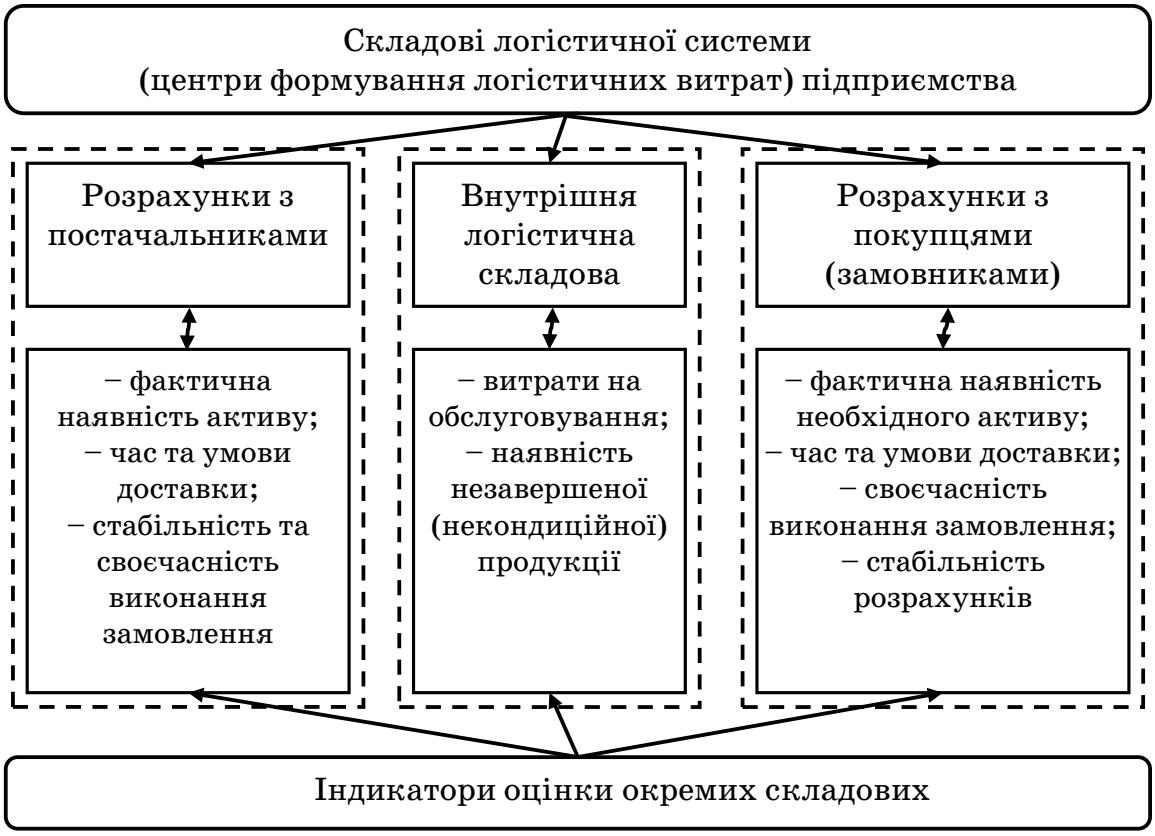

Рис. 3. Індикатори оцінки складових логістичної системи підприємства
Джерело: власна розробка автора

Логістична система повинна мати чітко визначений перелік елементів, які зможуть бути оцінені за певними індикаторами. Виокремлення та оцінка даних індикаторів дозволить ідентифікувати проблемні складові логістичної компоненти сучасного підприємства (рис. 3).

Центр формування логістичних витрат «Розрахунки з постачальниками» має забезпечити збалансовану систему управління витратами на постачання, сприяти оптимізації процесу вибору постачальників, часу та умов поставки, отриманню інших конкурентних переваг.

Центр формування логістичних витрат «Внутрішня логістична складова» сприятиме реалізації оперативного управління діяльністю означеного сегмента, формуванню якісної інформаційної бази для генерування та ухвалення оптимальних рішень на різних рівнях управління.

Центр формування логістичних витрат «Розрахунки з покупцями (замовниками)» ставить у пріоритеті моделювання стратегії прибутковості бізнесу. Даний структурний елемент вимагає, сучасних інформаційних технологій, збору, узагальнення, обліку та аналізу значних обсягів інформації про клієнтів, контролю якості їх обслуговування.

Відповідно до П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами», доходами звітного сегмента визнається частина доходів підприємства від продажу зовнішнім покупцям і за внутрішньогосподарськими розрахунками, отримання яких забезпечено звичайною діяльністю даного сегмента та які безпосередньо можуть бути віднесені (або визначені шляхом розподілу на обґрунтованій та послідовній основі) до звітного сегмента, за вирахуванням податку на додану вартість, акцизного збору, інших зборів і вирахувань з доходу (збори, знижки, повернення товарів тощо).

Витратами звітного сегмента визнається частина витрат підприємства, що пов'язані з звичайною діяльністю даного сегмента та безпосередньо можуть бути віднесені (або визначені шляхом розподілу на обґрунтованій та послідовній основі) до звітного сегмента [6].

Групування витрат операційної діяльності, яке сприятиме підвищенню інформативності та якості управлінського обліку витрат, понесених на роботу логістичної складової підприємства (логістичного сегменту) представлено на рис. 4.

До складу витрат окремого звітного сегменту не включаються: адміністративні витрати та витрати на збут, які пов'язані з діяльністю підприємства в цілому і не можуть бути віднесені до окремого сегмента.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що місія обліковоаналітичного забезпечення полягає у зборі, реєстрації, накопиченні, узагальненні, збереженні, передачі та аналітичному опрацюванні інформації, в розрізі центрів формування витрат, для забезпечення системи управління підприємства достатньою кількістю необхідної якісної інформації.

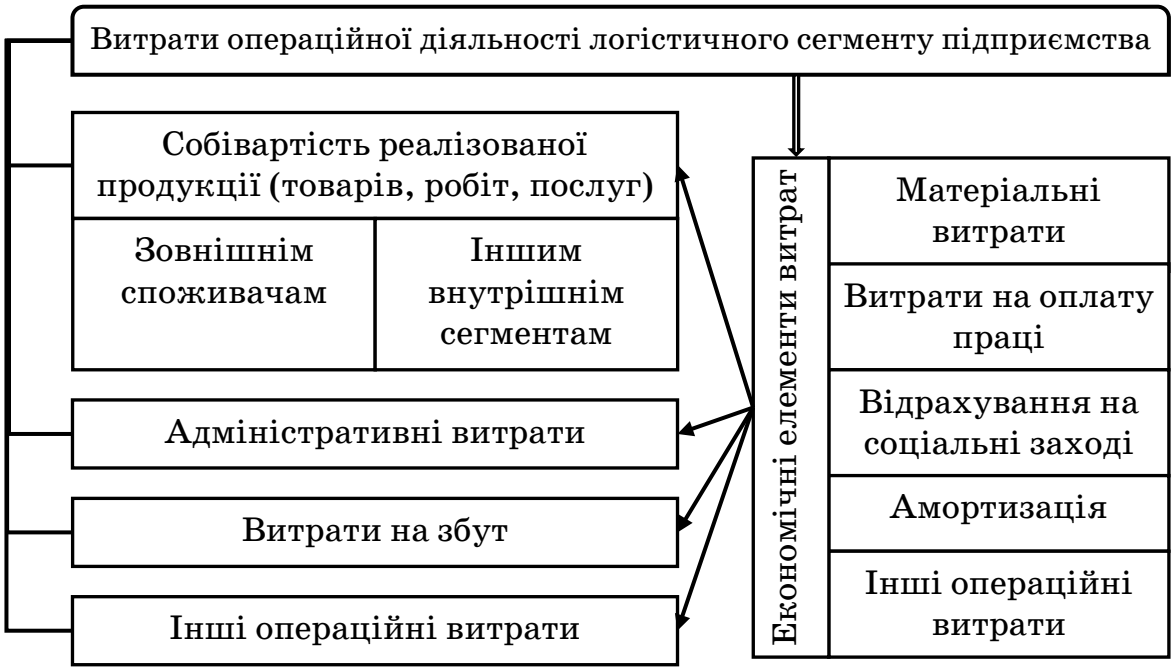

Рис. 4. Групування витрат операційної діяльності логістичного сегменту підприємства
Джерело: узагальнено автором за результатами проведеного дослідження

Для досягнення планових орієнтирів діяльності, підвищення аналітичності функціонування центрів формування витрат (в тому числі логістичних) слід сформувати повну, загальну сукупність операційних витрат: до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт та послуг) додати адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати.

Відносно логістичної складової діяльності підприємства, адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати доцільно наводити в сумі, яка безпосередньо стосується даного сегмента або буде визначена шляхом розподілу на обґрунтованій (передбаченій обліковою політикою) та послідовній основі на окремий звітний сегмент (наприклад, пропорційно доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг зовнішнім споживачам).

Уникнення ускладнень ланцюгів постачання та збуту, негативних змін у системі замовлень, дотримання стандартів якості обслуговування клієнтів дасть можливість оптимізувати частку логістичних витрат в загальній сукупності витрат господарюючого суб'єкта та якісно змоделювати процес управління ними.

Управління на основі індикаторів оцінки складових логістичної системи підприємства дозволить представити управлінському персоналу для користування на інтерактивній основі первинну, аналітичну та синтетичну складові результатів її функціонування.

Література

1. Гусак Л. В. Бухгалтерський облік та логістика як складові системи управління підприємством / Л. В. Гусак // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. — Житомир: ЖДТУ, 2010. — № 2 (52). — С. 89–94.

2. Концептуальна основа фінансової звітності, затв. Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 01.09.2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення: 14.03.2019).

3. Пилипенко А. А. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань: монографія / А. А. Пилипенко, І. П. Дзьобко, О. В. Писарчук; за заг. ред. докт. екон. наук, доцента Пилипенка А. А. — Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. — 344 с.

4. Пилипенко О. І. Обліковий аспект логістичної стратегії в управлінні підприємством / О. І. Пилипенко // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук, праць. — 2016. — № 1–2. — С. 70–77.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027–00 (дата звернення: 15.03.2019).

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 29 «Фінансова звітність за сегментами», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 19.05.2005 № 412 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.help/law/412/ (дата звернення: 15.03.2019).

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996–14 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/996–14?lang=uk (дата звернення: 15.03.2019).

8. Babenko V. Aspects of program control over technological innovations with consideration of risks / V. Babenko, O. Nazarenko, I. Nazarenko, A. Mandich, M. Krutko // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. — 2018. — № 3 /4 (93). — P. 6–14.

9. Herbert W. Davis. Logistics Cost and Service 2010 [Electronic resource]. / W. Herbert // Annual Global conference 2010. — Access mode: logisticsportal.iadb.org/sites/default/files/2010_logistics_cost_and_service_presentation.pdf

10. Logist. FM [Electronic resource]. — Access mode: https://logist.fm/publications/80-e-mesto-ukrainy-v-reytinge-lpi (дата звернення: 15.03.2019).

References

1. Ghusak L. V. Bukhghaltersjkyj oblik ta loghistyka jak skladovi systemy upravlinnja pidpryjemstvom / L. V. Ghusak // Visnyk Zhytomyrsjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija: ekonomichni nauky. — Zhytomyr: ZhDTU, 2010. — № 2 (52). — S. 89–94.

2. Konceptualjna osnova finansovoji zvitnosti, zatv. Radoju z Mizhnarodnykh standartiv bukhghaltersjkogho obliku vid 01.09.2010 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (data zvernennja: 14.03.2019).

3. Pylypenko A. A. Formuvannja oblikovo-analitychnogho zabezpechennja upravlinnja vytratamy pidpryjemstv ta jikh ob'jednanj: monoghrafija / A. A. Pylypenko, I. P. Dzjobko, O. V. Pysarchuk; za zagh. red. dokt. ekon. nauk, docenta Pylypenka A. A. — Kh.: Vyd. KhNEU, 2011. — 344 s.

4. Pylypenko O. I. Oblikovyj aspekt loghistychnoji strateghiji v upravlinni pidpryjemstvom / O. I. Pylypenko // Naukovyj visnyk Nacionaljnoji akademiji statystyky, obliku ta audytu: zb. nauk, pracj. — 2016. — № 1–2. — S. 70–77.

5. Polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku № 16 «Vytraty», zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrajiny vid 31.12.1999 № 318 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00 (data zvernennja: 15.03.2019).

6. Polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku № 29 «Finansova zvitnistj za seghmentamy», zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrajiny vid 19.05.2005 № 412 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://zakon.help/law/412/ (data zvernennja: 15.03.2019).

7. Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukrajini: Zakon Ukrajiny vid 16.07.1999 r. # 996–14 [Elektronnyj resurs] // Verkhovna Rada Ukrajiny: oficijnyj veb-sajt. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/996–14?lang=uk (data zvernennja: 15.03.2019).

8. Babenko V. Aspects of program control over technological innovations with consideration of risks / V. Babenko, O. Nazarenko, I. Nazarenko, A. Mandich, M. Krutko // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. — 2018. — № 3 /4 (93). — P. 6–14.

9. Herbert W. Davis. Logistics Cost and Service 2010 [Electronic resource] / W. Herbert // Annual Global conference 2010. — Access mode: logisticsportal.iadb.org/sites/default/files/2010_logistics_cost_and_service_presentation.pdf

10. Logist. FM [Electronic resource]. — Access mode: https://logist.fm/publications/80-e-mesto-ukrainy-v-reytinge-lpi (data zvernennja: 15.03.2019).

УДК 657.421

Ярова Любов Григорівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, управління та адміністрування
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Яровая Любовь Григорьевна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики, управления и администрирования
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого
Iarova Liubov
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Management and Administration
Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4915

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РЕМОНТІВ ТА ПОЛІПШЕНЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА РЕМОНТОВ И УЛУЧШЕНИЙ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

ACCOUNTING FEATURES OF REPAIRS AND IMPROVEMENT OF FIXED ASSETS

Анотація. *Ефективність роботи будь-якого суб'єкта господарювання значною мірою залежить від технічного стану основних засобів. Основними завданнями при цьому є запобігання передчасного зношування об'єктів основних засобів, підтримка їх у стані постійної готовності до експлуатації і серед дієвих способів підтримання їх у робочому стані є ремонт або поліпшення.*

Метою дослідження є визначення сутності поліпшень та ремонтів основних засобів та відображення їх в бухгалтерському обліку.

Проведено аналіз наукових праць, публікацій та законодавчо-нормативної бази та паралель між нормативними актами бухгалтерського обліку та податковим законодавством з обліку ремонтів та поліпшень основних засобів.

Результати дослідження надали можливість розглянути та систематизувати особливості обліку витрат на поточний та капітальний ремонти основних засобів, зокрема визначено рахунки бухгалтерського обліку на яких відображається облік ремонтів та поліпшень основних засобів в залежності від збільшення економічних вигод від використання оновлених основних засобів в майбутньому та документальне оформлення цих операцій первинними документами.

Автором узагальнено та охарактеризовано поняття поточних, капітальних ремонтів та поліпшення основних засобів.

Ключові слова: *основні засоби, ремонт, поліпшення, амортизація, витрати, економічні вигоди.*

Аннотация. *Эффективность работы любого субъекта хозяйствования в значительной мере зависит от технического состояния основных средств. Основными задачами при этом является предотвращение преждевременного износа объектов основных средств, поддержание их в состоянии постоянной готовности к эксплуатации и среди действенных способов поддержания их в рабочем состоянии является ремонт или улучшения.*

Целью исследования является определение сущности улучшений и ремонтов основных средств и отображение их в бухгалтерском учете.

Проведен анализ научных трудов, публикаций и законодательно-нормативной базы и параллель между нормативными актами бухгалтерского учета и налоговым законодательством по учету ремонтов и улучшений основных средств.

Результаты исследования предоставили возможность рассмотреть и систематизировать особенности учета расходов на текущий и капитальный ремонты основных средств, в частности определены счета бухгалтерского учета, на которых отражается учет ремонтов и улучшений основных средств в зависимости от увеличения экономических выгод от использования обновленных основных средств в будущем и документальное оформление этих операций первичными документами.

Автором обобщено и охарактеризовано понятие текущих, капитальных ремонтов и улучшение основных средств.

Ключевые слова: *основные средства, ремонт, улучшение, амортизация, расходы, экономические выгоды.*

Summary. *The performance of any business entity largely depends on the technical condition of fixed assets. The main tasks here are the premature prevention of fixed assets deterioration, upholding them in a state of constant readiness for exploitation, and among effective ways of maintaining them in working condition are repairs or enhancements.*

The purpose of the research is to determine the essence of improvements and repairs of fixed assets and to display them in accountancy.

The analysis of scientific works, publications and legislative and regulatory framework, and the parallel between the regulatory acts of accountancy and tax legislation on the accounting of repairs and improvements in fixed assets were done.

The results of the research provided an opportunity to review and systematize the specifications of accounting for current and capital repairs expenses of fixed assets, in particular, accountancy records are defined, which reflect the accounting for repairs and enhancements in fixed assets depending on the increase in economic benefits from the use of updated fixed assets in the future and the documentation of these operations by primary documents.

The author has summarized and characterized the concept of current, capital repairs and improvement of fixed assets.

Key words: *fixed assets, repair, improvement, amortization, expenses, economic benefits.*

Постановка проблеми. Основні засоби є найважливішою частиною будь-якого суб'єкта господарювання без яких практично неможливе ведення господарської діяльності, а їх технічний стан впливає на обсяги виготовленої продукції та її якість. В процесі застосування основні засоби зазнають морального та фізичного зносу втрачаючи при цьому первинні експлуатаційні якості та технічні характеристики.

Оновлювати склад основних засобів в кризових умовах сучасної економіки підприємствам дуже складно тому серед дієвих способів підтримання їх у робочому стані є ремонт або поліпшення. В законодавчо-нормативній базі бухгалтерського обліку недостатньо розкрито методологію обліку ремонтів та їх поняття, тому питання є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методику та організацію обліку витрат на поліпшення та ремонт основних засобів досліджують в працях: В. Бабич [1], В Головачко [2], М. Захарчук [3], В. Кузьома [4], Б. Занько [5], Т. Затока [6] та інші вітчизняні та зарубіжні науковці. Огляд наукових праць дозволив констатувати, що питання, які пов'язані з методикою обліку витрат на ремонт та поліпшення основних засобів, залишаються у дискусійній площині і потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності поліпшень та ремонтів основних засобів та відображення їх в бухгалтерському обліку.

Виклад основного матеріалу. При експлуатації об'єктів основних засобів неминуче відбувається їх поступовий фізичний та моральний знос, у зв'язку з чим у підприємств виникає необхідність у здійсненні витрат щодо таких об'єктів. Зазначені витрати мають певні особливості відображення в бухгалтерському та податковому обліку. Тому при вирішенні питання про відображення витрат необхідно перш за все визначити, які саме роботи проводяться щодо основних засобів, тобто на що спрямовані витрати: на підтримання у робочому стані, ремонт, реконструкцію (модернізацію) або інші поліпшення об'єктів основних засобів.

Науковці мають різні погляди на тлумачення поняття «ремонт основних засобів». Окремі автори дають визначення ремонтів, як комплексу робіт направлених на відновлення первісних технічних характеристик основних засобів чи спрямованих на підтримання цих об'єктів в працездатному стані (7, с. 33).

На думку Подолянчук О. А., ефективність використання основних засобів залежить від своєчасного отримання надійної і повної облікової інформації, в зв'язку з чим, зростає роль та значення обліку, як найважливішої функції управління [8, с.76].

Світлична О. С. вважає, що ремонт основних засобів являє собою відновлення об'єктів для

підтримання в робочому стані, а модернізація є вдосконалення конструкцій, що забезпечує підвищення продуктивності об'єкта, розширення його технологічних можливостей з метою економії ресурсів та поліпшення умов праці [9].

Для визначення технічних характеристик ознак ремонту, реконструкції, модернізації будівель, споруд та інших основних засобів слід керуватися Методрекомендаціями № 561, у п. 29 яких зазначено, що рішення про характер і ознаки робіт, які здійснюються підприємством, з урахуванням результатів аналізу ситуації та суттєвості таких витрат, приймається керівником підприємства [10].

Мінфін у листі від 22.05.2017 р. № 35210-07/23–1937/1689, посилаючись на цей пункт, також вказує, що рішення про характер і ознаки здійснюваних підприємством робіт приймається керівником підприємства з урахуванням результатів аналізу ситуації та суттєвості понесених витрат. Зокрема, заміна окремих важливих компонентів (частин) основних засобів (двигунів тощо) може бути відображена в обліку як заміна об'єкта основних засобів, якщо термін корисного використання компонента (частини) відрізняється від терміну корисного використання основних засобів, до яких належить цей компонент. У цьому випадку заміна такого компонента відображається як капітальні інвестиції на придбання нового об'єкта основних засобів і списується замінений об'єкт. Витрати на поліпшення основних засобів для відновлення майбутніх економічних вигод, очікуваних від їх використання, визнаються капітальними інвестиціями за умови, що балансова вартість активу не перевищує суми його очікуваного відшкодування [11].

Таким чином, якщо керівником підприємства прийнято рішення про те, що ремонт автомобіля здійснюється для підтримання об'єкта в придатному для використання стані та передбачає одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання, то вартість такого ремонту в залежності від напрямку використання автомобіля на підприємстві, включається до складу відповідних витрат.

Підходи і вимоги, що дозволяють понесені витрати включати в поточні витрати або витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта основних засобів, збільшують первісну вартість об'єкта, доцільно відобразити в наказі про облікову політику підприємства.

Роботами, пов'язаними з підтриманням основних засобів у робочому стані, є поточні ремонти, техогляди, обслуговування та інші. Витрати на проведення таких робіт у бухгалтерському і податковому обліку включаються у витрати поточного періоду. Для підтвердження правомірності відображення таких витрат у витратах слід переконатися в тому, що в технічній документації з експлуатації об'єкта основних засобів передбачено проведення техобслуговування, огляду, обстеження тощо, для підтримання об'єкта в робочому стані, тобто здійснення робіт, внаслідок яких платник податку отримує первісно визначену суму майбутніх економічних вигід від використання такого об'єкта (поліпшень та збільшень економічних вигід не відбувається).

У бухгалтерському обліку порядок відображення таких витрат визначено у п. 15 П(С)БО-7 [12].

Ремонти, що здійснюються для підтримання об'єкта в робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод, згідно Методичних рекомендацій по формуванню собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, затвердженим наказом Мінпромполітики від 09.07.2007 р. № 373, включаються в статтю калькуляції «Витрати на утримання та експлуатацію обладнання». При цьому такі витрати розподіляються між видами продукції (робіт, послуг) за прямою ознакою з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) або виходячи з кошторисних (нормативних) ставок. Якщо розподілити витрати на утримання і експлуатацію обладнання за прямою ознакою неможливо, вони включаються до складу загальновиробничих витрат [13].

Таким чином, у бухгалтерському обліку витрати на ремонти можуть відноситися як прямо на собівартість продукції / робіт (дебет рахунка 23), так і включатися до собівартості через загальновиробничі витрати (дебет рахунка 91). У разі якщо здійснюються ремонт і обслуговування основних засобів, що використовуються для забезпечення управління підприємством або пов'язаних зі збутом, такі витрати відображаються на рахунках 92 «Адміністративні витрати» і 93 «Витрати на збут». Тобто суми витрат у зв'язку з такими роботами відображаються за відповідними напрямами використання основних засобів.

Розглянемо порядок відображення в бухгалтерському обліку поточного ремонту будівлі (таблиця 1). Підприємство здійснило такі операції: залучено підрядника для виконання поточного ремонту будівлі офісу (фарбування стін) і вартість за актом виконаних робіт складає 28800 грн. (у т.ч. ПДВ — 4800 грн.).

Згідно з розділом III ПКУ об'єкт оподаткування податком на прибуток розраховується на підставі даних бухгалтерського обліку шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності, на різниці, які

Таблиця 1

Бухгалтерський облік поточного ремонту будівлі офісу

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.	Первинні документи
	Дт	Кт		
Перераховано передоплату підряднику за поточний ремонт будівлі офісу	371	311	28800	Банківська виписка
Відображено податковий кредит з ПДВ	641	644	4800	Податкова накладна
Відображено витрати на поточний ремонт	92	631	24000	Акт виконаних робіт
Закрито розрахунки за податковим кредитом з ПДВ	644	631	4800	
Здійснено зарахування заборгованостей	631	371	28800	

Джерело: складено на основі [14–15]

збільшують або зменшують фінансовий результат до оподаткування, згідно з положеннями Кодексу. Механізм коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), відображеного у фінансовій звітності на різниці, визначено ст. 138, 139, 140, 141 розділу III ПКУ [16].

Таким чином, у податковому обліку витрати на обслуговування та поточний ремонт включаються до витрат звітного періоду платника податку на підставі даних бухгалтерського обліку.

Роботи, пов'язані з поліпшенням основних засобів, призводять до збільшення спочатку очікуваних вигод від використання об'єкта. Такими роботами можуть бути модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція, в результаті чого відбувається збільшення очікуваного терміну корисного використання об'єкта, кількості та/або якості продукції (робіт, послуг), виробленої (наданої) при використанні даного об'єкта (п. 31 Методрекомендацій № 561). Крім того, поліпшенням визнається капітальний ремонт [10].

У бухгалтерському обліку порядок відображення витрат на проведення поліпшення та ремонту об'єктів основних засобів визначено в п. 14 П(С)БО-7. Цим пунктом встановлено, що первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація тощо), які приводять до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта. Тобто витрати, понесені у зв'язку з цією операцією, включаються в первісну вартість основних засобів, у випадку якщо такі поліпшення призводять до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання даного об'єкта [12].

Витрати на поліпшення основних засобів збільшують первісну вартість основних засобів. Такі витрати є капітальними інвестиціями.

В бухгалтерському обліку згідно з п. 4 П(С)БО-7 капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи — це витрати на будівництво, реконструкцію, модернізацію (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість), виготовлення, придбання об'єктів необоротних матеріальних активів (у тому числі необоротних матеріальних активів, призначених для заміни діючих, і устаткування для монтажу), що здійснюються підприємством. Витрати на поліпшення акумулюються на рахунку 15 «Капітальні інвестиції» і після закінчення робіт на підставі акта введення відображаються на рахунку 10 «Основні засоби». Зазначені суми збільшують вартість об'єкта основних засобів, щодо якого такі поліпшення здійснювалися [12].

Розглянемо порядок відображення в бухгалтерському обліку капітального ремонту будівлі складу (таблиця 2). Підприємство здійснило такі операції: залучило підрядника до виконання робіт із заміни вбудованої системи кондиціювання на складі готової продукції, яка не виділяється в окремий об'єкт основних засобів, а враховується у складі вартості складу. На підставі висновку експертної комісії підприємства, за рішенням керівника така заміна призведе до зменшення втрат через псування готової продукції і збільшення майбутніх економічних вигід. Вартість обладнання та виконаних робіт з його установки складає 36000 грн. (у т.ч. ПДВ — 6000 грн.).

У податковому обліку порядок відображення витрат, пов'язаних з ремонтом (будівництвом, реконструкцією, модернізацією) основних засобів, відображається відповідно до даних бухгалтерського обліку.

Нагадаємо, що в бухгалтерському обліку об'єктом основних засобів є будь-який об'єкт, що відповідає тимчасовому критерію, а в податковому обліку об'єкт основних засобів повинен неодмінно брати участь у господарській діяльності. Тобто згідно з нормами П(С)БО в бухгалтерському обліку виробничі та неви-

Таблиця 2

Бухгалтерський облік капітального ремонту будівлі складу

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.	Первинні документи
	Дт	Кт		
Виведено із експлуатації систему кондиціювання (первісна вартість системи, яка ліквідується, визначена на рівні вартості нової) і списано: – суму амортизації	131	103	24000	Акт списання (типова форма № ОЗ-3, бухгалтерська довідка
– залишкову вартість	976	103	6000	
Оприбутковано металолом від розбирання системи кондиціювання (сума умовна)	209	746	1200	Прибутковий ордер типова форма № М-4
Капіталізовано витрати на заміну системи (вартість обладнання та виконаних робіт)	151	631	30000	Акт виконаних робіт
Відображено податковий кредит з ПДВ	641	631	6000	Податкова накладна
Введено в експлуатацію систему кондиціювання, що є поліпшенням будівлі складу	103	151	30000	Акт типової форми № ОЗ-2
Оплачено підряднику вартість обладнання та виконаних робіт	631	311	36000	Виписка банку, платіжне доручення

Джерело: складено на основі [14–15]

робничі основні засоби рівною мірою беруть участь у діяльності підприємства і при цьому амортизуються [12]. У податковому обліку згідно з п.п. 138.3.2 п. 138.3 ст. 138 ПКУ амортизація об'єктів невиробничих основних засобів не нараховується. Термін «невиробничі основні засоби» означає основні засоби, що не використовуються в господарській діяльності платника податків [16].

Механізм коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), відображеного у фінансовій звітності на різниці, визначено ст. 138, 139, 140, 141 розділу III ПКУ [16].

При цьому платники податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період, що не перевищує 20 млн. грн. об'єкт оподаткування у податковому обліку можуть визначати без коригування фінансового результату до оподаткування (крім коригування від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років).

Такий платник податку має право прийняти рішення про незастосування коригувань фінансового результату до оподаткування на всі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені згідно з положеннями розділу III ПКУ, тільки раз протягом безперервної сукупності років, в кожному з яких виконується цей критерій щодо розміру доходу. Прийняте рішення відображається платником податків у податковій звітності, яка подається за перший рік у такій безперервній сукупності років. Коригування фінансового результату не застосовуються (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років) протягом такої сукупності років, при збереженні необхідного обсягу річного доходу.

Тобто коригування на різниці не є обов'язковою для платників податку, у яких річний дохід від будь-яких видів діяльності, визначений згідно з правилами бухгалтерського обліку, не перевищує 20 млн. грн. тому витрати на ремонт невиробничих об'єктів основних засобів відображаються в податковому обліку згідно з правилами бухгалтерського обліку.

Однак платники податку, у яких річний дохід (за вирахуванням непрямих податків), визначений згідно з правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період, перевищує 20 млн. грн., для визначення об'єкта оподаткування, зобов'язані коригувати фінансовий результат до оподаткування на всі різниці.

Під час ремонту, реконструкції, модернізації тощо основний засіб може не використовуватися за призначенням, у зв'язку з чим підприємство може вивести такий об'єкт з експлуатації.

Згідно з п. 23 П(С)БО-7 нарахування амортизації зупиняється на період реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації або з інших причин [12].

Виведення об'єкта основних засобів з експлуатації на час ремонту оформляється наказом керівника та актом приймання-передачі відремонтованих,

реконструйованих і модернізованих об'єктів (форма № ОЗ-2). Необхідність ремонту підтверджується первинними документами (актами виявлення дефектів, наказами керівника тощо). У технічний паспорт відповідного об'єкта вносяться необхідні зміни в характеристику об'єкта, пов'язані з капітальним ремонтом, реконструкцією і модернізацією.

Крім того, необхідно зробити відповідні відмітки про даний об'єкт у:

– інвентарній картці обліку основних засобів (форма № ОЗ-6), яка використовується для обліку усіх видів основних засобів пооб'єктно або для групового обліку однотипних об'єктів;
– інвентарному списку основних засобів (форма № ОЗ-9), що застосовується для пооб'єктного обліку основних засобів за місцем їх знаходження (експлуатації матеріально відповідальною особою) [15].

У разі зворотного введення такого об'єкта в експлуатацію для цілей амортизації приймається вартість такого об'єкта, що підлягає амортизації на момент його виведення з експлуатації.

Амортизація об'єкта основних засобів нараховується, виходячи з нового строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання (крім виробничого методу нарахування амортизації).

Зазначимо, що у ІПК від 19.07.2018 р. № 3171/6/99-99-15-02-02-15/ІПК розглядається порядок нарахування амортизації в податковому обліку на виробничі основні засоби, які знаходяться на консервації, капітальному ремонті, модернізації, модифікації, добудови, дообладнання, реконструкції [17].

ДФС роз'яснює, що підприємства, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами, зобов'язані забезпечити ведення бухгалтерського обліку відповідно до облікової політики за МСФЗ. Порядок визнання, оцінки основних засобів, нарахування їх амортизації, списання з балансу та розкриття інформації про основні засоби у фінансовій звітності визначається МСБО 16 [18].

Пунктом 55 МСБО 16 передбачено, що амортизацію активу починають, коли він стає придатним для використання, тобто коли він доставлений до місця розташування і приведений у стан придатний для експлуатації. Амортизація активу припиняється у разі, якщо актив класифікують як утримуваний для продажу, або на дату, з якої припиняється визнання активу [18].

На цій підставі ДФС роз'яснює, що якщо на основні засоби, які призначені для використання у господарській діяльності платника податку, в бухгалтерському обліку не припиняється нарахування амортизації на період виведення їх з експлуатації в зв'язку з консервацією, капітальним ремонтом, модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням, реконструкцією та іншим поліпшенням основних засобів, то в податковому обліку на них також буде нараховуватися амортизація [17].

Відзначимо також, що для підприємства, що здійснює облік основних засобів згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку (П(С)БО), нарахування амортизації припиняється починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів, переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання, консервацію (п. 23 П(С)БО-7) [12].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Ефективність роботи будь-якого підприємства значною мірою залежить від ефективності устаткування. Однією з головних задач при цьому є запобігання передчасного зношування об'єктів основних засобів, підтримка їх у стані постійної готовності до експлуатації. Ремонтні роботи можуть повністю відновити їх першочергові властивості.

Після проведеного дослідження можна узагальнити: капітальний ремонт — роботи, спрямовані на повне відновлення характеристик і ресурсів об'єкта шляхом оновлення або заміни його основних частин, які будуть економнішими та довговічнішими. Такий ремонт слід вважати поліпшенням і відповідним чином відображати в бухгалтерському обліку, капітальний ремонт призведе до збільшення майбутніх економічних вигід від використання об'єкта основних засобів; поточний ремонт — роботи, що спрямовані на відновлення і забезпечення працездатності об'єкта основних засобів шляхом заміни або оновлення окремих частин об'єкта або шляхом усунення несправностей і дрібних пошкоджень; поліпшення — це роботи з реконструкції, модернізації, дообладнання, добудови тощо об'єкта основних засобів, які призводять до збільшення строку їх корисного використання і збільшення майбутніх економічних вигід.

Деякі неузгоджені питання щодо відображення витрат на ремонт та поліпшення основних засобів залишаються спірними у фінансовому та податковому обліках і вирішення цих питань є важливим для вдосконалення методики системи бухгалтерського обліку. Питання відображення в обліку витрат на ремонти та поліпшення основних засобів є достатньо складним і багатогранним, а тому потребує подальшого наукового дослідження.

Література

1. Бабич В. Витрати на ремонт та поліпшення основних засобів: обліковий і податковий аспекти // Бухгалтерський облік і аудит. — 2012. — № 8. — С. 10–13.

2. Головачко В. М. Методика обліку витрат на ремонт і поліпшення основних засобів / В. М. Головачко // Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія Економіка. — 2014. — № 2(2). — С. 95–98.

3. Захарчук М. А. Особливості бухгалтерського та податкового обліку витрат на ремонт основних засобів, що збільшують майбутні економічні вигоди [Електронний ресурс] / М. А. Захарчук — Режим доступу: http://repository.vsau.org/getfile/1758.pdf.

4. Кузьома В. В. Методичні аспекти обліку ремонту і поліпшення основних засобів [Електронний ресурс] / Кузьома В. В. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4472.

5. Занько Б. М. Стан та удосконалення обліку витрат на ремонти і поліпшення основних засобів / Б. М. Занько // Облік і фінанси. — 2014. — № 4. — С. 24–28.

6. Затока Т. В. Теоретичні основи бухгалтерського обліку витрат на ремонт та модернізацію основних засобів / Т. В. Затока // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2014. — № 2. — С. 94–101.

7. Крупка Я. Д. Фінансовий облік / Я. Д. Крупка, З. В. Задорожній, Н. Я. Микитюк. — Тернопіль: ТНЕУ, 2014. — 418 с. — (3-тє вид. доп. і перероб.).

8. Подолянчук О. А. Методика і аналіз аудиту основних засобів / О. А. Подолянчук, Г.М, Химич // Вінницький національний аграрний університет. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. — 2012. — № 4. — С. 76–80.

9. Світлична О. С. Облік витрат на ремонт та поліпшення основних засобів / О. С. Світлична // Управління розвитком. — 2014. — № 15. — С. 151–154.

10. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів [Електронний ресурс] // Наказ Міністерства фінансів України від 30.09.03 р. № 561 — Режим доступу: https://zakon.help/law/561

11. Про надання роз'яснення щодо відображення в бухгалтерському обліку витрат на ремонт і технічне обслуговування автомобіля (Лист Мінфіну від 22.05.2017 р. № 35210-07/23-1937/1689) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF17094.html

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затв. наказом Мінфіну України від 27.04.2000 р. № 92 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

13. Про затвердження Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості, затв. наказом Мінпромполітики від 09.07.2007 р. № 373 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07?lang=ru

14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99.

15. Про затвердження типових форм первинного обліку, затверджено наказом Міністерства статистики України 29.12.1995 р. № 352 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0352202-95

16. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua

17. Щодо нарахування амортизації у податковому обліку на виробничі основні засоби, що знаходяться на консервації, капітальному ремонті, модернізації, модифікації, добудові, дообладнанні, реконструкції (лист ДФС від 19.07.2018 р. N3171/6/99-99-15-02-02-15/ІПК) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lightbuhgalteria.org

18. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014

References

1. Babych V. Vytraty na remont ta polipshennja osnovnykh zasobiv: oblikovyj i podatkovyj aspekty // Bukhghaltersjkyj oblik i audyt. — 2012. — #8. — S. 10–13.

2. Gholovachko V. M. Metodyka obliku vytrat na remont i polipshennja osnovnykh zasobiv / V. M. Gholovachko // Naukovyj visnyk Mukachivsjkogho derzhavnogho universytetu, Serija Ekonomika. — 2014. — # 2(2). — S. 95–98.

3. Zakharchuk M. A. Osoblyvosti bukhghaltersjkogho ta podatkovogho obliku vytrat na remont osnovnykh zasobiv, shho zbiljshujutj majbutni ekonomichni vyghody [Elektronnyj resurs] / M. A. Zakharchuk — Rezhym dostupu do resursu: http://repository.vsau.org/getfile/1758.pdf

4. Kuzjoma V. V. Metodychni aspekty obliku remontu i polipshennja osnovnykh zasobiv [Elektronnyj resurs] / Kuzjoma V. V. — Rezhym dostupu do resursu: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4472.

5. Zanjko B. M. Stan ta udoskonalennja obliku vytrat na remonty i polipshennja osnovnykh zasobiv / B. M. Zanjko // Oblik i finansy. — 2014. — # 4. — S. 24–28.

6. Zatoka T. V. Teoretychni osnovy bukhghaltersjkogho obliku vytrat na remont ta modernizaciju osnovnykh zasobiv / T. V. Zatoka // Reghionaljna biznes-ekonomika ta upravlinnja. — 2014. — # 2. — S. 94–101.

7. Krupka Ja. D. Finansovyj oblik / Ja. D. Krupka, Z. V. Zadorozhnij, N. Ja. Mykytjuk. — Ternopilj: TNEU, 2014. — 418 s. — (3-tje vyd. dop. i pererob.).

8. Podoljanchuk O. A. Metodyka i analiz audytu osnovnykh zasobiv / O. A. Podoljanchuk, Gh.M, Khymych // Vinnycjkyj nacionaljnyj aghrarnyj universytet. Zbirnyk naukovykh pracj VNAU. Serija: Ekonomichni nauky. — 2012. — # 4. — S. 76–80.

9. Svitlychna O. S. Oblik vytrat na remont ta polipshennja osnovnykh zasobiv / O. S. Svitlychna // Upravlinnja rozvytkom. — 2014. — # 15. — S. 151–154.

10. Metodychni rekomendaciji z bukhghaltersjkogho obliku osnovnykh zasobiv [Elektronnyj resurs] // Nakaz Ministerstva finansiv Ukrajiny vid 30.09.03 r. # 561 — Rezhym dostupu: https://zakon.help/law/561

11. Pro nadannja roz'jasnennja shhodo vidobrazhennja v bukhghaltersjkomu obliku vytrat na remont i tekhnichne obslughovuvannja avtomobilja (Lyst Minfinu vid 22.05.2017 r. # 35210-07/23-1937/1689) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF17094.html

12. Polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku 7 «Osnovni zasoby», zatv. nakazom Minfinu Ukrajiny vid 27.04.2000 r. # 92 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada. gov.ua

13. Pro zatverdzhennja Metodychnykh rekomendacij z formuvannja sobivartosti produkciji (robit, poslugh) u promyslovosti, zatv. nakazom Minprompolityky vid 09.07.2007 r. # 373 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07?lang=ru

14. Instrukcija pro zastosuvannja Planu rakhunkiv bukhghaltersjkogho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'jazanj i ghospodarsjkykh operacij pidpryjemstv i orghanizacij, zatverdzhena nakazom Ministerstva finansiv Ukrajiny vid 30.11.1999 r. # 291 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99.

15. Pro zatverdzhennja typovykh form pervynnogho obliku, zatverdzheno nakazom Ministerstva statystyky Ukrajiny 29.12.1995 r. #352 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0352202-95

16. Podatkovyj kodeks Ukrajiny vid 02.12.2010 r. # 2755-VI [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua

17. Shhodo narakhuvannja amortyzaciji u podatkovomu obliku na vyrobnychi osnovni zasoby, shho znakhodjatjsja na konservaciji, kapitaljnomu remonti, modernizaciji, modyfikaciji, dobudovi, doobladnanni, rekonstrukciji (lyst DFS vid 19.07.2018 r. N3171/6/99-99-15-02-02-15/IPK) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://lightbuhgalteria.org

18. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjkogho obliku 16 «Osnovni zasoby» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014

УДК 330.341: 338.242

Дробот Сергій Анатолійович
здобувач кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Дробот Сергей Анатолиевич
соискатель кафедры учета, экономики и управления персоналом
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия
строительства и архитектуры»
Drobot Sergiy
Postgraduate Student of Department of Accounting,
Economics and Human Resources Management of Enterprise
Pridniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4865

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК АТОМНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ВЛИЯНИЯ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ АТОМНО-ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

APPROACH TO ASSESSMENT OF THE ENVIRONMENTAL IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF ATOMIC INDUSTRIAL COMPLEX

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню проблем розвитку атомно-промислового комплексу в контексті його взаємодії з середовищем функціонування. Встановлено, що атомно-промисловий комплекс, будучи важливою складовою ланкою паливно-енергетичного комплексу України, здійснює внесок у розбудову енергетично-незалежної держави, який важко переоцінити. Він зміцнює енергетичний потенціал національної економіки, її економічну безпеку, сприяє створенню на території країни виробництва ядерного палива та його компонентів з метою забезпечення диверсифікації його поставок та імпортозаміщення для задоволення потреб атомних електростанцій сировиною власного виробництва. З огляду на це, забезпечення розвитку атомно-промислового комплексу України є одним з пріоритетів управління національною економікою.*

Доведено, що розвиток атомно-промислового комплексу відбувається під впливом змін середовища його функціонування. Обґрунтовано важливість виявлення та оцінки чинників, під впливом яких відбувається зміна тенденцій, притаманних атомно-промисловому комплексу.

Метою дослідження є розробка та апробація підходу до оцінки впливу середовища на розвиток атомно-промислового комплексу України. Для виконання мети досліджено теоретичні та практичні аспекти вивчення впливу чинників середовища на розвиток соціально-економічної системи, в т.ч. галузі. Обґрунтовано використання для виявлення чинників зовнішнього середовища PEST-аналізу, вплив яких є досить сильним для того, щоб вважати їх детермінантами розвитку.

Розглянуто політико-правові, економічні, соціальні та науково-технологічні чинники середовища. Проведено експертне опитування з метою виключення з переліку чинників тих, що не підлягають кількісному виміру. Вивчено силу впливу зовнішніх чинників на розвиток атомно-промислового комплексу з метою виявлення детермінантів розвитку. Запропоновано підхід для подальшої оцінки впливу чинників на розвиток атомно-промислового комплексу, що поєднує динамічний аналіз та метод аналітичного вирівнювання.

На основі статистичних даних за абсолютними показниками розвитку було побудовано лінії тренду, на основі яких визначено скореговані значення абсолютних показників розвитку. Саме з врахуванням отриманих визначалась зміна показників розвитку атомно-промислового комплексу під впливом чинників.

Ключові слова: *атомно-промисловий комплекс, розвиток, середовище, чинник, детермінант.*

Аннотация. *Статья посвящена освещению проблем развития атомно-промышленного комплекса в контексте его взаимодействия со средой функционирования. Установлено, что атомно-промышленный комплекс, являясь важным составляющим звеном топливно-энергетического комплекса Украины, вносит вклад в развитие энергетически независимого государства, который трудно переоценить. Он укрепляет энергетический потенциал национальной экономики, ее экономическую безопасность, способствует созданию на территории страны производства ядерного топлива и его компонентов с целью обеспечения диверсификации его поставок для удовлетворения потребностей атомных электростанций сырьем собственного производства. Учитывая это, обеспечение развития атомно-промышленного комплекса Украины является одним из приоритетов управления национальной экономикой.*

Доказано, что развитие атомно-промышленного комплекса происходит под влиянием изменений среды его функционирования. Обоснована важность выявления и оценки факторов, под воздействием которых происходит смена тенденций, присущих атомно-промышленному комплексу.

Целью исследования является разработка и апробация подхода к оценке влияния среды на развитие атомно-промышленного комплекса Украины. Для выполнения цели исследованы теоретические и практические аспекты изучения влияния факторов среды на развитие социально-экономической системы, в т.ч. отрасли. Обосновано использование для выявления факторов внешней среды PEST-анализа, влияние которых является достаточно сильным для того, чтобы считать их детерминантами развития.

Рассмотрены политико-правовые, экономические, социальные и научно-технологические факторы среды. Проведен экспертный опрос с целью исключения из перечня факторов тех, которые не подлежат количественному измерению. Изучена сила влияния внешних факторов на развитие атомно-промышленного комплекса с целью выявления детерминант развития. Предложен подход для дальнейшей оценки влияния факторов на развитие атомно-промышленного комплекса, сочетающего динамический анализ и метод аналитического выравнивания.

На основе статистических данных по абсолютным показателям развития были построены линии тренда, на основе которых определены скорректированные значения абсолютных показателей развития. Именно с учетом полученных определялась изменение показателей развития атомно-промышленного комплекса под влиянием факторов.

Ключевые слова: *атомно-промышленный комплекс, развитие, среда, фактор, детерминант.*

Summary. *The article is devoted to the problems of the development of the atomic-industrial complex in the context of its interaction with the functioning environment. It was established that the atomic-industrial complex, as an important component of the fuel and energy complex of Ukraine, contributes to the development of an energy-independent state, which is difficult to overestimate. It strengthens the energy potential of the national economy, its economic security, promotes the creation on the territory of the country of nuclear fuel production and its components in order to ensure the diversification of its supplies and import substitution in order to meet the needs of nuclear power plants as raw materials of its own production. In view of this, ensuring the development of the nuclear industry of Ukraine is one of the priorities of national economy management.*

It is proved that the development of the atomic-industrial complex occurs under the influence of changes in the environment of its functioning. The importance of identifying and evaluating the factors influencing the change of trends inherent in the atomic-industrial complex is substantiated.

The purpose of the study is to develop and test the approach to assessing the environmental impact on the development of the nuclear industry in Ukraine. To accomplish the goal, theoretical and practical aspects of studying the influence of environmental factors on the development of the socio-economic system, including industry, were analyzed. The use for revealing of factors of an environment of PEST-analysis, the influence of which is strong enough to consider them as determinants of development is grounded.

The political, legal, economic, social and scientific and technological factors of the environment are considered. An expert survey was conducted in order to exclude from the list of factors that are not subject to quantitative measurement. The influence of external factors on the development of the atomic-industrial complex in order to identify the determinants of development was studied. The approach for further evaluation of the factors influence on the development of the atomic-industrial complex, which combines dynamic analysis and the method of analytical alignment, is proposed.

On the basis of statistical data, absolute trend indicators were constructed based on absolute values of development. It is in view of the obtained changes that determine the development of the atomic-industrial complex under the influence of factors.

Key words: *atomic-industrial complex, development, environment, factor, determinant.*

Постановка проблеми. Атомно-промисловий комплекс є важливою складовою ланкою паливно-енергетичного комплексу України, внесок якого у розбудову енергетично-незалежної держави важко переоцінити. Сприяючи створенню на території країни виробництва ядерного палива та його компонентів з метою забезпечення диверсифікації його поставок та імпортозаміщення для задоволення потреб атомних електростанцій сировиною власного виробництва в повному обсязі, розвиток атомно-промисловості зміцнює енергетичний потенціал національної економіки, її економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти дослідження атомно-промислового комплексу та ядерної енергетики розглядали в своїх роботах Лір В. [1, с.46–55], Литвинський Л., Пуртов О. [2], Максимчук О. С. [3], Мохонько Г., Тарасенко К. [4, с. 417–424], Шевцов А., Дорошевич А. [5, с.128–134]. Всі науковці підкреслюють стратегічно важливу роль атомно-промислового комплексу не лише для розвитку ядерної енергетики країни, але й для розвитку національного господарства в цілому. При цьому, виявлення перспективних напрямів розвитку атомно-промислового комплексу має ґрунтуватися не лише на його аналізі, але й на вивченні середовища його функціонування. Теоретичні аспекти проведення такого дослідження закладені ще в роботах основоположників менеджменту, якими вважаються Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. [6]. Ґрунтуючись на цих дослідженнях, аналіз середовища функціонування суб'єктів господарювання різних галузей проводили Дергалюк М. [7], Калініченко А. [8], Кіндрацька Г. [9], Кислова Л. [10], особливо задля формування основи для стратегічного планування подальшої діяльності.

Не дивлячись на те, що методи дослідження середовища функціонування є достатньо вивченими, проте їх застосування в контексті розробки перспективних напрямів розвитку атомно-промислового комплексу потребують в сучасних умовах підвищеної уваги.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розробка та апробація підходу до оцінки впливу середовища на розвиток атомно-промислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою деталізації чинників зовнішнього середовища, під впливом яких відбувається вповільнення чи прискорення розвитку на основі інноваційних ресурсів то для їх виокремлення, вважаємо за доцільно скористатися методикою PEST-аналізу.

Типовий склад груп чинників зовнішнього середовища є наступним:

1. Політико-правові: політична ситуація; сформованість регуляторного середовища; сформованість підприємницького середовища; легкість ведення бізнесу;

2. Економічні: боротьба з корупцією; індекс споживчих цін; індекс реального ВВП; обсяг оптового товарообороту; сальдо зовнішньої торгівлі; фінансові результати від операційної діяльності;

3. Соціальні: індекс реальної зарплати; сукупні ресурси домогосподарств на місяць; коефіцієнт безробіття; приріст населення; чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму;

4. Науково-технологічні: індекс капітальних інвестицій в економіку; кількість інноваційно-активних підприємств; кількість наукових організацій, що виконували дослідження і розробки; частка підприємств, які використовували комп'ютери, у% до загальної кількості підприємств; обсяг витрат на придбання машин обладнання та програмного забезпечення.

Нами було запропоновано експертам виключити з перерахованих вище зовнішніх чинників, ті вплив яких, на їх думку, не має кількісного виміру. В ході експертного опитування було виявлено, що серед зовнішніх чинників, експерти вважають такими, вплив яких на розвиток на основі інноваційних ресурсів досить складно оцінити, наступні: політична ситуація; сформованість регуляторного середовища; сформованість підприємницького середовища; легкість ведення бізнесу та боротьба з корупцією. Всі інші чинники потребують більш детального вивчення. З цією метою серед зовнішніх чинників необхідно обрати ті, які суттєво впливають на розвиток або на показники кількісних та якісних змін в сфері залучення інноваційних ресурсів.

Всі показники, вплив яких на показник кількісних або якісних змін в сфері залучення інноваційних ресурсів є сильним за розрахованим коефіцієнтом кореляції (згідно шкали оцінювання сили зв'язку, яка застосовується при кореляційно-регресійному аналізі — це значення 0,7 і вище) повинні обов'язково враховуватися при розробці стратегічних програм розвитку.

За результатами експертного опитування серед зовнішніх чинників було відібрано ті, що можуть вважатися детермінантами інноваційно-орієнтованого розвитку та визначені коефіцієнти їх вагомості (табл. 1).

Як видно з даних таблиці 1, найвищий коефіцієнт вагомості для групи показників, що характеризує кількісні зміни в сфері залучення інноваційних

Таблиця 1

Визначення коефіцієнтів вагомості зовнішніх чинників

Чинники, що впливають на показники	Сила впливу	Коефіцієнт вагомості
кількісних змін в сфері залучення інноваційних ресурсів		
індекс реального ВВП	0,701	0,226
індекс капітальних інвестицій в економіку	0,715	0,230
обсяг фінансування витрат на придбання машин обладнання та програмного забезпечення	0,920	0,296
якісних змін в сфері залучення інноваційних ресурсів		
індекс реальної зарплати	0,754	0,318
кількість інноваційно-активних підприємств	0,712	0,300

Джерело: розраховано автором

ресурсів, має обсяг витрат на придбання машин та обладнання та програмного забезпечення (0,296). Для групи показників, що характеризують якісні зміни в сфері залучення інноваційних ресурсів, найбільш вагомим є обсяг індекс реальної зарплати (0,318). З врахуванням наведених в пункті 2.2 коефіцієнтів вагомості показників кількісних змін, якісних змін, було визначено загальний коефіцієнт вагомості кожного чинника, що впливає на розвиток.

Для того, щоб з'ясувати, як розвиток на основі інноваційних ресурсів змінюється під впливом зовнішніх чинників, слід виконати ряд етапів.

По-перше, слід визначити, що відбувалося зі значенням показників розвитку на основі інноваційних ресурсів внаслідок дії чинників. Для цього розраховано темп зміни для кожного коефіцієнта розвитку, що характеризує залучення та використання інноваційних ресурсів. Розрахунок темпів зміни показника розвитку передбачає: визначення значення показника розвитку в даному році; визначення значення показника розвитку в році, що передує даному; визначення співвідношення між значенням показника розвитку в даному році та в році, що передує даному.

Постає питання щодо інтерпретації отриманих значень вищенаведених темпів зміни. На наш погляд, при розробці шкали інтерпретації слід враховувати, що пороговим рівнем є 1 (свідчить про абсолютну нейтральність змін середовища по відношенню до розвитку). Відхилення від 1 в той чи інший бік свідчить про вповільнення (в разі спрямування до зменшення) чи прискорення розвитку за рахунок впливу середовища (в разі спрямування до зростання). В подібному випадку доцільною є побудова двосторонньої (дзеркальної) шкали.

Як бачимо з даних таблиці 2, темпи розвитку на основі інноваційних ресурсів коливалися впродовж всього досліджуваного періоду, не маючи стабільної тенденції до зростання або зниження. Так, у 2010–2011 спостерігалося прискорення розвитку на основі інноваційних ресурсів, яке змінилося вповільненням у 2012 та 2014 роках. У 2015 році знов відбулось прискорення розвитку на основі інноваційних ресурсів, яке однак не було тривалим і поступилося падінням у 2016 році. Значення темпу зміни за останній рік знов знову показують спрямованість у бік зростання розвитку.

Наступним етапом, без виконання якого отримані в подальшому результати прогнозування вважати-

Таблиця 2

Результати розрахунку темпів зміни показників розвитку на основі інноваційних ресурсів в атомно-промисловому комплексі

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Темп зміни показників, що характеризують								
кількісні зміни в сфері залучення інноваційних ресурсів	0,988	0,914	1,055	1,012	1,116	0,915	0,597	1,711
якісні зміни в сфері залучення інноваційних ресурсів	1,118	1,318	0,756	1,007	0,867	2,202	0,776	0,744
розвиток на основі інноваційних ресурсів	1,068	1,165	0,845	1,010	0,960	1,586	0,760	0,934

Джерело: розраховано автором

Рис. 1. Методичний підхід до визначення стохастичного впливу середовища на показники розвитку

муть не точними, є визначення темпу вповільнення (прискорення) зміни показників розвитку за рахунок впливу зовнішніх чинників. Вплив цих чинників є стохастичним впливом середовища, оцінка якого відбувається на основі підходу, що наведений на рис. 1.

Як видно з рисунку, оцінка стохастичного впливу середовища ґрунтується на здійсненні збору, розрахунку та аналітичному вирівнюванні даних за абсолютними показниками, що характеризують певне джерело розвитку (в даному випадку, інноваційні ресурси).

При цьому, можна виокремити три етапи: оцінка фактичних значень (можна отримати за результатами оцінки розвитку); визначення скорегованих значень показників розвитку (можна отримати за допомогою аналітичного вирівнювання); розрахунок темпів вповільнення (прискорення) розвитку за рахунок стохастичного впливу середовища.

Тобто, щоб визначити скореговані значення показників розвитку атомно-промисловому комплексу на основі інноваційних ресурсів, які звільнені від впливу середовища, пропонується скористатися методом аналітичного вирівнювання, що дозволяє побудувати моделі ліній тренду досліджуваних показників. Отже, якщо знайти співвідношення між фактичними значеннями показників розвитку атомно-промислового комплексу та скорегованими значеннями, можна визначити, яким був стохастичний вплив чинників середовища.

В процесі визначення скорегованих значень показників, здійснюється побудова функцій аналітичного вирівнювання з використанням якої і отримують спочатку скореговані значення абсолютних показників розвитку, на основі яких відбувається розрахунок показників оцінки кількісних, якісних та структурних змін в галузі.

Саме на основі результатів цих двох етапів оцінки визначаються коефіцієнти вповільнення (прискорення) розвитку на основі інноваційних ресурсів за рахунок стохастичного впливу середовища.

Враховуючи той факт, що зв'язок між різними явищами в економіці складний і різноманітний, нами було перевірено можливість застосування різних видів моделей (таблиця 3).

Як видно з даних таблиці, використовувати поліноміальну функцію залежності неможна, адже вона не є достовірною та не є адекватною експериментальним даним. Це підтверджене тим фактом, що для цієї функції критичний рівень критерію Фішера складає 19,0 (при $k_1 = m = 2$ та $k_2 = n - m - 1 = 2$), а критичний рівень критерію Ст'юдента — 4,303 (при $k_2 = n - m - 1 = 2$ та $p = 0{,}95$), в той час, як розрахункові значення цих показників є набагато нижчими. Для інших моделей критичний рівень критерію Фішера

Таблиця 3

Основні характеристики функцій моделей регресії

Тип функції	Коефіцієнт детермінації	Коефіцієнт кореляції	F — критерій Фішера	t — критерій Стьюдента параметрів
Лінійна	$R^2 = 0{,}811$	$R = 0{,}901$	$F = 12{,}768$	$t_a = 3{,}296;\ t_b = 5{,}620$
Гіперболічна	$R^2 = 0{,}810$	$R = 0{,}900$	$F = 12{,}765$	$t_a = -3{,}573;\ t_b = 12{,}920$
Логарифмічна	$R^2 = 0{,}802$	$R = 0{,}896$	$F = 12{,}146$	$t_a = 3{,}480;\ t_b = 6{,}253$
Коренева	$R^2 = 0{,}794$	$R = 0{,}891$	$F = 11{,}541$	$t_a = 3{,}397;\ t_b = 1{,}369$
Квадратична	$R^2 = 0{,}749$	$R = 0{,}866$	$F = 8{,}959$	$t_a = 2{,}993;\ t_b = 11{,}405$
Показникова	$R^2 = 0{,}767$	$R = 0{,}876$	$F = 9{,}857$	$t_a = 3{,}140;\ t_b = -6{,}101$
Ступенева	$R^2 = 0{,}791$	$R = 0{,}889$	$F = 11{,}360$	$t_a = 3{,}370;\ t_b = -6{,}626$
Поліноміальна	$R^2 = 0{,}895$	$R = 0{,}800$	$F = 4{,}008$	$t_a = -0{,}427;\ t_b = 0{,}716;\ t_c = 0{,}672$

Джерело: розраховано автором

складає 10,1 (при $k_1 = m = 1$ та $k_2 = n - m - 1 = 3$), а критичний рівень критерію Ст'юдента — 3,182 (при $k_2 = n - m - 1 = 3$ та $p = 0{,}95$). Як видно з даних таблиці, адекватними експериментальним даним та достовірними є лінійна, гіперболічна, логарифмічна та ступенева моделі залежності. Водночас, коефіцієнт кореляції є вищим для лінійної моделі, тож саме таку модель залежності можна використовувати для прогнозування.

Всі лінії тренду, які мають значення коефіцієнта кореляції більше 0,7 мають пройти перевірку на достовірність та адекватність з використанням критеріїв Ст'юдента та Фішера. Результати перевірки моделей на адекватність та достовірність для показників, які використовуються як вихідні данні при оцінці розвитку атомно-промислового комплексу засвідчили, що лінійні моделі є достовірними та адекватними і можуть використовуватися в подальших дослідженнях.

Таким чином, на основі статистичних даних за абсолютними показниками було побудовано лінії тренду, на основі яких пропонується визначати скореговані значення абсолютних показників розвитку. Саме з врахуванням отриманих даних мають визначатися скореговані значення показників оцінки кількісних змін у атомно-промисловому комплексі та визначено темпи вповільнення (прискорення) стохастичних змін. Встановлено, що найбільш негативний вплив зовнішнє середовище здійснювало у 2013 та 2014 роках, що призвело до зниження темпів розвитку АтПК на основі інноваційних ресурсів.

Проведені дослідження дозволили дійти висновку, що в останні роки зовнішнє середовище здійснювало позитивний вплив на розвиток та сприяло його прискоренню але досить незначною мірою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, було запропоновано підхід до оцінки середовища функціонування на розвиток атомно-промислового комплексу країни, що ґрунтується на аналізі динаміки показників розвитку та виявленні їхньої зміни за рахунок стохастичного впливу середовища. В подальшому встановлені темпи зміни розвитку за рахунок стохастичного впливу середовища можуть бути використані при прогнозуванні та розробці управлінських рішень в даній сфері.

Література

1. Лір В. Е. Інституційні та фінансові механізми розвитку ядерної енергетики України. Український журнал прикладної економіки. 2017. Том 2. Випуск 2. С. 46–55.

2. Литвинський Л. Л., Пуртов О. А. Розвиток ядерної енергетики в Україні. Необхідність, недоліки та переваги. URL: http://www.kinr.kiev.ua/NPAE_Kyiv2006/proc/Litvinsky.pdf (дата звернення: 23.03.2019 р.)

3. Максимчук О. С. Пріоритетні напрями державного управління процесами розвитку ядерної енергетики та атомної промисловості в Україні. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Patp_2013_ 1_16 (дата звернення: 23.03.2019 р.)

4. Мохонько Г. А., Тарасенко К. В. Проектний підхід в управлінні інноваційним розвитком підприємств атомної енергетики. Economics and Society.2018. Вип. 16. С. 417–424.

5. Шевцов А., Дорошевич А. Майбутнє атомної енергетики — у новітніх технологіях. Стратегічні пріоритети. 2006. № 1. С. 128–134.

6. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. Москва: Дело, 2002. 704 с.

7. Дергалюк М. PEST-аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2017. № 2. С. 148–152.

8. Калініченко А. Ю. Стратегічний аналіз середовища функціонування підприємства харчової промисловості на основі використання технологій SWOT- та PEST-аналізу. Управління розвитком. 2013. № 18. С. 14–18.

9. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент. Київ: Знання, 2006. 366 с.

10. Кислова Л. А. Аналіз середовища функціонування підприємств металургійної галузі України. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 33. С. 138–144.

References

1. Lir V. E. (2017) "Institutions and financial mechanisms of the development of nuclear power engineering of Ukraine". Ukrainian Journal of Applied Economics. No. 2. Vol. 2. pp. 46–55.

2. Lytvynsjkyj L. L., Purtov O. A. (2006) "Development of nuclear energy in Ukraine. Necessity, disadvantages and advantages" URL: http://www.kinr.kiev.ua/NPAE_Kyiv2006/proc/Litvinsky.pdf (date of request: 23.03.2019).

3. Maksymchuk O. S. (2013) "Priority directions of state management of nuclear energy development and nuclear industry development in Ukraine" Public Administration: Theory and Practice. 2013. No. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Patp_2013_ 1_16 (date of request: 23.03.2019).

4. Mokhonjko Gh.A., Tarasenko K. V. (2018) "Project Approach in Managing Innovative Development of Nuclear Power Industries" Economics and Society. No. 16. pp. 417–424.

5. Shevcov A., Doroshevych A. (2006) "Future of nuclear energy — in the latest technologies" Strategic priorities. No. 1. pp. 128–134.

6. Meskon M. Kh., Aljbert M., Khedoury F. (2002) Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management], Delo, Moskva, Russia.

7. Derghaljuk M. (2017) "PEST — analysis of the factors of external influence on the development of agrarian and industrial complex of the regions" Problems and prospects of economy and management. No. 2. pp. 148–152.

8. Kalinichenko A. Ju. (2013) "Strategic analysis of the environment of the functioning of the food industry through the use of SWOT- and PEST-analysis technologies" Development management. No. 18. pp. 14–18.

9. Kindracjka Gh. I. (2006) Strateghichnyj menedzhment [Strategic management], Znannja, Kyjiv, Ukraine.

10. Kyslova L. A. (2017) "Analysis of the functioning environment of the enterprises of the metallurgical industry of Ukraine" Bulletin of the Priazov State Technical University. Economic Sciences. No. 33. pp. 138–144.

УДК 330.341:338.242

Кононова Ірина Володимирівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Кононова Ирина Владимировна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета, экономики и управления персоналом предприятия
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»
Kononova Iryna
PhD in Economics, Associate Professor of Department of
Accounting, Economics and Human Resources Management of Enterprise
Pridniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4907

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ВНУТРІШНІМИ ТА ЗОВНІШНІМИ ПАРАМЕТРАМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА: ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ВНУТРЕННИМИ И ВНЕШНИМИ ПАРАМЕТРАМИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

NATIONAL ECONOMY: RELATIONS BETWEEN INTERNAL AND EXTERNAL PARAMETERS OF FUNCTIONING

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню зовнішніх та внутрішніх параметрів функціонування національної економіки України та їхнього впливу на розвиток. Виявлено, що розвиток національної економіки є динамічним процесом, який протікає під різноспрямованим впливом внутрішніх та зовнішніх параметрів. Саме тому, виявлення взаємозв'язків між внутрішніми та зовнішніми параметрами, а також їх спільного впливу на розвиток є надзвичайно актуальним завданням, виконання якого дасть необхідну інформацію для управління складним процесом розвитку національної економіки.*

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язків між розвитком національної економіки та її внутрішніми та зовнішніми параметрами. Доведено, що поняття національна економіка потребує всебічної характеристики в умовах глобалізації та трансформаційних змін. Досліджено теоретичні підходи до трактування поняття «національна економіки». Проаналізовано існуючі у світовій та вітчизняній науці формулювання поняття «національна економіка». Встановлено, що в більшості випадків трактування національної економіки ґрунтується на визначенні категорії «система». Надано підходи до визначення системності розвитку національної економіки.

Проведено експертне опитування щодо складання переліку зовнішніх та внутрішніх параметрів функціонування національної економіки. Надано перелік зовнішніх та внутрішніх параметрів функціонування національної економіки. Запропоновано встановлювати по зовнішнім параметрам індивідуальний та загальний вплив з використанням матричного методу. По внутрішнім параметрам запропоновано встановлювати опосередкований та безпосередній зв'язок. Обґрунтовано важливість виявлення та оцінки внутрішніх параметрів, під впливом яких відбувається зміна тенденцій, притаманних національній економіці. Вплив внутрішніх параметрів представлено взаємно-обумовлюючим та факторно-результативним зв'язками між параметрами функціонування національної економіки. Побудована мережева

модель внутрішніх параметрів національної економіки. Побудовано шестикутник зв'язку між зовнішніми та внутрішніми параметрами національної економіки.

Ключові слова: *соціально-економічна система, розвиток, національна економіка, функціонування, параметр, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию внешних и внутренних параметров функционирования национальной экономики Украины и их влияния на развитие. Выявлено, что развитие национальной экономики является динамическим процессом, который протекает под разнонаправленным влиянием внутренних и внешних параметров. Именно поэтому, выявление взаимосвязей между внутренними и внешними параметрами, а также их совместного влияния на развитие является чрезвычайно актуальной задачей, решение которой даст необходимую информацию для управления сложным процессом развития национальной экономики.*

Целью исследования является выявление взаимосвязей между развитием национальной экономики и ее внутренними и внешними параметрами. Доказано, что понятие национальная экономика требует всесторонней характеристики в условиях глобализации и трансформационных изменений. Исследованы теоретические подходы к трактовке понятия «национальная экономики». Проанализированы существующие в мировой и отечественной науке формулировка понятия «национальная экономика». Установлено, что в большинстве случаев трактовки национальной экономики основывается на определении категории «система». Предоставлено подходы к определению системности развития национальной экономики.

Проведен экспертный опрос по составлению перечня внешних и внутренних параметров функционирования национальной экономики. Дан перечень внешних и внутренних параметров функционирования национальной экономики. Предложено устанавливать по внешним параметрам индивидуальный и общий влияние с использованием матричного метода. По внутренним параметрам предложено устанавливать опосредованный и непосредственная связь. Обоснована важность выявления и оценки внутренних параметров, под влиянием которых происходит изменение тенденций, присущих национальной экономике. Влияние внутренних параметров представлены взаимно обусловливающим и факторно-результативным связями между параметрами функционирования национальной экономики. Построена сетевая модель внутренних параметров национальной экономики. Построено шестиугольник связи между внешними и внутренними параметрами национальной экономики.

Ключевые слова: *социально-экономическая система, развитие, национальная экономика, функционирования, параметр, внешняя среда, внутренняя среда.*

Summary. *The article is devoted to the study of external and internal parameters of the functioning of the national economy of Ukraine and their impact on development. It is revealed that the development of the national economy is a dynamic process, which proceeds under the various influences of internal and external parameters. That is why identifying the relationship between internal and external parameters, as well as their joint impact on development, is an extremely urgent task, the implementation of which will provide the necessary information for managing the complex process of development of the national economy.*

The aim of the study is to identify the relationship between the development of the national economy and its internal and external parameters. It is proved that the concept of a national economy requires a comprehensive characterization in the conditions of globalization and transformational change. The theoretical approaches to the interpretation of the concept of "national economy" are investigated. The existing national and national science formulations of the concept "national economy" are analyzed. It has been established that in most cases the interpretation of the national economy is based on the definition of the category "system". Approaches to determining the systemic development of the national economy are given.

An expert survey was conducted to compile a list of external and internal parameters of the functioning of the national economy. The list of external and internal parameters of functioning of the national economy is given. It is proposed to set individual and general effects using the matrix method according to external parameters. By internal parameters it is suggested to establish an indirect and direct connection. The importance of identifying and evaluating internal parameters influenced by changes in the tendencies inherent in the national economy is substantiated. The influence of internal parameters is represented by mutually-causing and factor-productive connections between the parameters of the functioning of the national economy. A network model of external and internal parameters of the national economy was constructed. A hexagon of communication between the external and internal parameters of the national economy was constructed.

Key words: *socio-economic system, development, national economy, functioning, parameter, external environment, internal environment.*

Постановка проблеми. Стан української економіки настільки складний та вразливий, який супроводжується нестійкістю внутрішнього та мінливістю зовнішнього середовища, що на перший план виходять питання встановлення впливу та взаємозв'язків між параметрами національної економіки. При чому колосальна різниця спостерігається за показником ВВП на душу населення, який є відображенням стійкості національної економіки до негативних внутрішніх та зовнішніх впливів. Так, наприклад у 2018 році ВВП України на душу населення склав 2,82 тис. дол.., при цьому у розвинутих країнах його середній рівень сягає 48,9 тис. дол.. а країн що розвиваються — 5,49 тис. дол. [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення сутності та особливостей функціонування національних економік розглядаються у працях багатьох науковців, серед яких А.. Градов, О. Гранберг, Л. Гринів, А. Мельник, С. Мочерний, П. Савченко, В. Тарасевич та ін. В той же час взаємозв'язкам між зовнішніми та внутрішніми параметрами функціонування національної економіки встановлення яких дасть змогу розробляти дієві програми стимулювання її розвитку у наукових публікаціях приділяється недостатньо уваги.

На сьогодні загальноприйнятого визначення поняття «національна економіка» у світовій та вітчизняній економічній літературі не існує. Деякі науковці представляють замість неї національний ринок (парадокс В. Леонтьєва, теорії абсолютних та відносних переваг А. Смітта та Д. Рікардо) [11, с. 17]., інші розглядають національну економіку як систему виробничих відносин (К. Маркс) та досліджують як економічну діяльність (А. Градов) [6, с. 11]. або як економічну систему, в якій стабільними, динамічними, повторюваними та стійкими взаємозв'язками поєднані умови та чинники виробництва, результати діяльності, сукупність економічних агентів і економічні відносини, інститути, традиції, принципи та механізми господарювання, що у своїй взаємодії формують єдиний господарський комплекс (О. Кузьмін) [7, с. 7].

Багато науковців серед яких українські вчені С. Мочерний та А. Мельник, вважають, що національна економіка і відображує систему економічних відносин між людьми в процесі взаємодії з розвитком продуктивних сил у всіх сферах суспільного виробництва, і відповідний господарський механізм, і сукупність комплексів і галузей, сфер національного господарства регіонів і підприємств, у процесі взаємодії, об'єднаних на основі національного поділу праці, відповідних економічних, в тому числі товарно-грошових відносин [3, с. 9; 10, с. 16].

Серед українських науковців, насамперед варто назвати М. Балудянського, М. Бунге, М. Туган-Барановського, І. Франка та інших, незалежно від зарубіжних авторів, трактували національну економіку як систему [1].

Аналізуючи зазначені формулювання поняття «національна економіка», слід зазначити, що в більшості випадків його трактування ґрунтується на визначенні категорії «система» як «множини взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють з середовищем, як єдине ціле й відокремлені від нього» [3]. Проте, враховуючи сучасний рівень глобалізації економічних відносин, що існують у світовій економіці та характер трансформаційних перетворень, та з огляду на мультипарадигмальність сучасних досліджень, взаємозв'язкам у національній економіці повинна надаватися всебічна характеристика.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є встановлення переліку параметрів функціонування національної економіки та виявлення взаємозв'язків між розвитком національної економіки та її внутрішніми та зовнішніми параметрами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єднуючи між собою різні елементи системи, сама національна економіка зумовлює розвиток як окремих елементів так і їх сукупності. Особливо важливим є той факт, що будь які підсистеми національної економіки перебувають у взаємозв'язку не тільки між собою, а й із її зовнішнім середовищем. Отже, з метою забезпечення прискорення розвитку української національної економіки в контексті впливу глобальних явищ і процесів необхідним є виокремлення як внутрішніх так і зовнішніх параметрів національної економіки та встановлення між ними зв'язку.

Національна економіка є елементом міжнародної системи та результатом функціонування її національних складників. Зважаючи що вплив процесів зовнішнього походження на економіку держави є важливим, виникає необхідність виокремити наступні зовнішні параметри національної економіки (ЗП):

- темпи розвитку світової економіки (ЗП1);
- ситуація на зовнішньому ринку (ЗП2);
- політика міжнародних кредитних організацій (ЗП3);
- міжнародна демографічна ситуація (ЗП4);
- міграція (ЗП5);
- ціни на нафту (ЗП6).

При чому, перелік зовнішніх параметрів є спрощеним для кращої візуалізації побудованих зв'язків, але дозволяє виділити первинні, найбільш важливі параметри функціонування національної економіки, вплив яких в кінцевому підсумку визначає можливість зростання національного багатства країни та

Таблиця 1

Матриця розподілу зовнішніх параметрів за характеристиками впливу

Вплив	індивідуальний	Загальний
сильний	ЗП3	ЗП1, ЗП6
слабкий	ЗП4, ЗП5	ЗП2

Джерело: побудовано автором на основі [1; 7–9]

рівня життя її населення. Цей перелік може бути доповнений такими, показниками як обсяги світової торгівлі, обсяги випуску окремих товарів у світі, використання ресурсів МВФ тощо.

Вплив зовнішніх параметрів може бути індивідуальним (тільки на окрему країну) або загальним (на будь яку країну).

Для встановлення впливу зовнішніх параметрів на національну економіку України було побудовано спрощену матрицю зовнішніх впливів (табл. 1).

Внутрішні параметри національної економіки знаходять своє відображення через індикатори розвитку національної економіки, якими на нашу думку є результати функціонування, інвестиційна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність, доходи, інноваційна діяльність, стан ринку праці, демографічна ситуація, охорона праці, охорона здоров'я, стан освіти, фінансування природоохоронних заходів. При цьому, зовнішні та внутрішні параметри національної економіки є пов'язаними між собою (рис. 1).

Як можна побачити на рис. 1, ліва діагональ представлена зовнішніми параметрами з індивідуальним впливом, а права — загальним.

З метою встановлення зв'язків між внутрішніми параметрами було проведено експертне опитування, що дозволило виявити наявність безпосереднього або ж опосередкованого зв'язків між внутрішніми параметрами національної економіки, а також.

На першому етапі опитування було зібрано думки експертів стосовно наявності безпосереднього зв'язку між внутрішніми параметрами. В таблиці 2 наведено результати першого етапу експертного оцінювання внутрішніх параметрів. При цьому, гіпотеза про наявність безпосереднього зв'язку між внутрішніми параметрами вважається вірною, якщо про його наявність висловили думку понад 50% опитуваних.

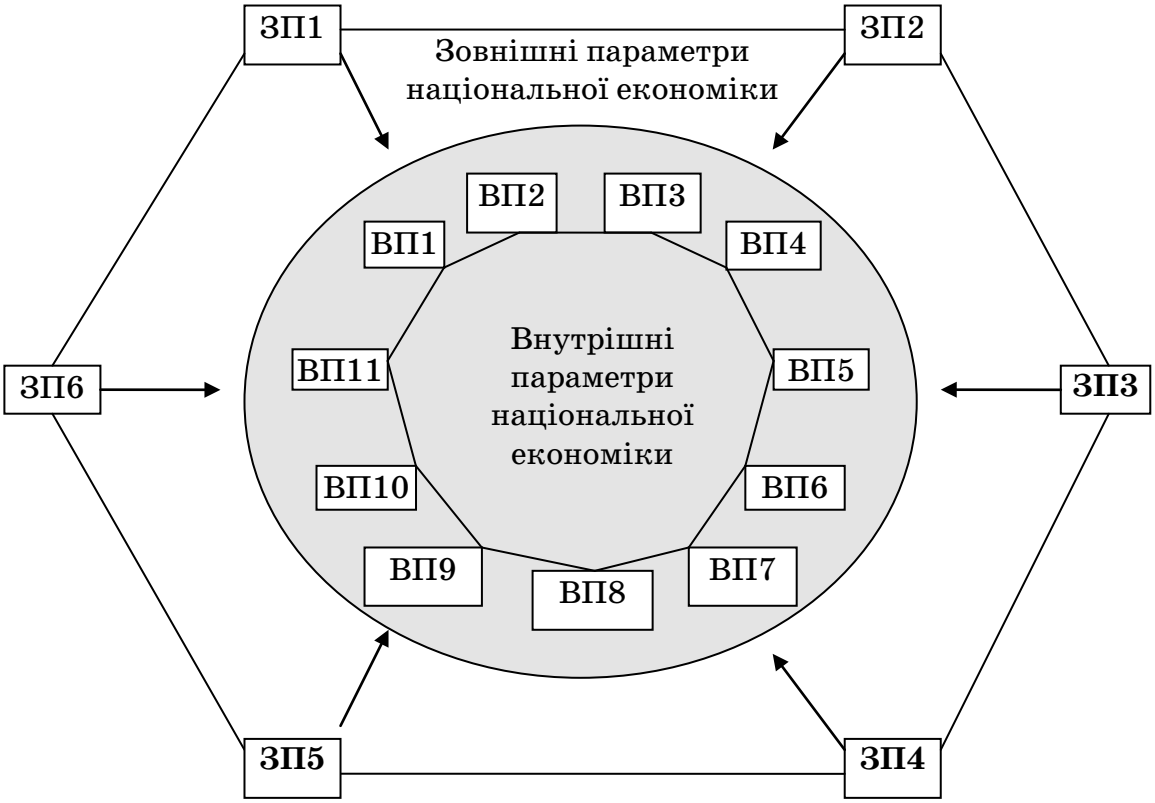

Рис. 1. Модель зв'язку між внутрішніми та зовнішніми параметрами національної економіки
Джерело: побудовано автором

Таблиця 2

Результати опитування щодо наявності безпосереднього зв'язку між внутрішніми параметрами

Параметр національної економіки	Частка експертів, що вказала на наявність безпосереднього зв'язку між параметрами										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Результати функціонування	н/з	100 ГП	60 ГП	80 ГП	90 ГП	70 ГП	10 ГВ	20 ГВ	10 ГВ	70 ГП	60 ГП
2. Інвестиційна діяльність	100 ГП	н/з	60 ГП	80 ГП	80 ГП	10 ГВ	10 ГВ	20 ГВ	10 ГВ	10 ГВ	10 ГВ
3. Зовнішньоекономічна діяльність	60 ГП	60 ГП	н/з	10 ГВ	10 ГВ	10 ГВ	0 ГВ	0 ГВ	0 ГВ	0 ГВ	0 ГВ
4. Доходи	80 ГП	80 ГП	10 ГВ	н/з	10 ГВ	80 ГП	70 ГП	0 ГВ	70 ГП	60 ГП	0 ГВ
5. Інноваційна діяльність	90 ГП	80 ГП	10 ГВ	10 ГВ	н/з	20 ГВ	0 ГВ	60 ГП	0 ГВ	90 ГП	10 ГВ
6. Стан ринку праці	70 ГП	10 ГВ	10 ГВ	80 ГП	20 ГВ	н/з	80 ГП	20 ГВ	0 ГВ	90 ГП	0 ГВ
7. Демографічна ситуація	10 ГВ	10 ГВ	0 ГВ	70 ГП	0 ГВ	80 ГП	н/з	60 ГП	70 ГП	20 ГВ	60 ГП
8. Охорона праці	20 ГВ	20 ГВ	0 ГВ	0 ГВ	60 ГП	20 ГВ	60 ГП	н/з	70 ГП	0 ГВ	20 ГВ
9. Охорона здоров'я	10 ГВ	10 ГВ	0 ГВ	70 ГП	0 ГВ	0 ГВ	70 ГП	70 ГП	н/з	10 ГВ	20 ГВ
10. Стан освіти	70 ГП	10 ГВ	0 ГВ	60 ГП	90 ГП	90 ГП	20 ГВ	0 ГВ	10 ГВ	н/з	20 ГВ
11. Фінансування природоохоронних заходів	60 ГП	10 ГВ	0 ГВ	0 ГВ	10 ГВ	0 ГВ	60 ГП	20 ГВ	20 ГВ	20 ГВ	н/з

* ГП — гіпотезу про наявність безпосереднього зв'язку прийнято;
** ГВ — гіпотезу про наявність безпосереднього зв'язку відхилено;
*** н/з — клітинка не заповнюється

Джерело: побудовано автором

Після встановлення безпосередніх зв'язків між внутрішніми параметрами функціонування системи, на другому етапі експертного опитування експертам було запропоновано визначити, чи є опосередковані зв'язки між тими параметрами, зв'язок між якими не є безпосереднім.

При цьому, гіпотеза про наявність опосередкованого зв'язку між параметрами також приймалась, якщо про його наявність висловили думку понад 50% опитуваних.

Як видно з наведених вище таблиць 2 та 3, згідно оцінок експертів, результати функціонування національної економіки безпосередньо пов'язані з інвестиційною, зовнішньоекономічною, інноваційною діяльністю, отриманими доходами, станом ринку праці, освіти та фінансуванням природоохоронних заходів. Також, більшість експертів вказали на опосередкований зв'язок результатів функціонування з демографічною ситуацією, охороною праці та здоров'я.

Інвестиційна діяльність має безпосередній зв'язок з результатами функціонування національної економіки, зовнішньоекономічною та інноваційною діяльністю, а також доходами населення. Опосередкованим є зв'язок інвестиційної діяльності з усіма іншими параметрами національної економіки.

Щодо зовнішньоекономічної діяльності, то вона має безпосередній зв'язок з результатами функціонування національної економіки, інвестиційною діяльністю та опосередкований зв'язок з інноваційною діяльністю, станом ринку праці та доходами населення національної економіки.

Доходи населення мають безпосередній зв'язок з результатами функціонування національної економіки, інвестиційною діяльністю, станом ринку праці, демографічною ситуацією, охороною здоров'я та станом освіти. Також, більшість експертів вказали на опосередкований зв'язок доходів населення з зовнішньоекономічною та інноваційною діяльністю.

Щодо інноваційної діяльності, то експертами було відзначено її безпосередній зв'язок з результатами функціонування національної економіки, інвестиційною діяльністю, охороною праці та станом освіти. З зовнішньоекономічною діяльністю, доходами

Таблиця 3

Результати опитування щодо наявності опосередкованого зв'язку між параметрами

Параметр національної економіки	Частка експертів, що вказала на наявність опосередкованого зв'язку між параметрами										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Результати функціонування	н/з	БЗ	БЗ	БЗ	БЗ	БЗ	60 ГП	70 ГП	60 ГП	БЗ	БЗ
2. Інвестиційна діяльність	БЗ	н/з	БЗ	БЗ	БЗ	60 ГП	70 ГП	80 ГП	60 ГП	70 ГП	80 ГП
3. Зовнішньоекономічна діяльність	БЗ	БЗ	н/з	60 ГП	60 ГП	60 ГП	10 ГВ	0 ГВ	10 ГВ	0 ГВ	0 ГВ
4. Доходи	БЗ	БЗ	60 ГП	н/з	60 ГП	БЗ	БЗ	10 ГВ	БЗ	БЗ	0 ГВ
5. Інноваційна діяльність	БЗ	БЗ	60 ГП	60 ГП	н/з	60 ГП	10 ГВ	БЗ	0 ГВ	БЗ	70 ГП
6. Стан ринку праці	БЗ	60 ГП	60 ГП	БЗ	60 ГП	н/з	БЗ	60 ГП	0 ГВ	БЗ	10 ГВ
7. Демографічна ситуація	60 ГП	70 ГП	10 ГВ	БЗ	10 ГВ	БЗ	н/з	БЗ	БЗ	80 ГП	БЗ
8. Охорона праці	70 ГП	80 ГП	0 ГВ	10 ГВ	БЗ	60 ГП	БЗ	н/з	БЗ	0 ГВ	80 ГП
9. Охорона здоров'я	60 ГП	60 ГП	10 ГВ	БЗ	0 ГВ	0 ГВ	БЗ	БЗ	н/з	90 ГП	60 ГП
10. Стан освіти	БЗ	70 ГП	0 ГВ	БЗ	БЗ	БЗ	80 ГП	0 ГВ	90 ГП	н/з	80 ГП
11. Фінансування природоохоронних заходів	БЗ	80 ГП	0 ГВ	0 ГВ	70 ГП	10 ГВ	БЗ	80 ГП	60 ГП	80 ГП	н/з

* ГП — гіпотезу про наявність опосередкованого зв'язку прийнято;
** ГВ — гіпотезу про наявність опосередкованого зв'язку відхилено;
*** БЗ — виявлено безпосередній зв'язок між параметрами;
**** н/з — клітинка не заповнюється

Джерело: побудовано автором

населення, станом ринку праці та фінансуванням природоохоронних заходів зв'язок інноваційної діяльності визначено як опосередкований.

Якщо говорити про стан ринку праці, то він має безпосередній зв'язок з результатами функціонування системи, доходами населення, демографічною ситуацією та станом освіти. При цьому, опосередкованим є зв'язок між станом ринку праці та такими параметрами. Як інвестиційна, зовнішньоекономічна та інноваційна діяльність, охорона праці.

Демографічна ситуація безпосередньо пов'язана з доходами населення, станом ринку праці, охороною праці, охороною здоров'я, фінансуванням природоохоронних заходів. Водночас, цей параметр має опосередкований зв'язок з результатами функціонування, інвестиційною діяльністю, станом освіти.

Щодо охорони праці, то експертами було відзначено безпосередній зв'язок цього параметра з інноваційною діяльністю, демографічною ситуацією, охороною здоров'я. опосередкованим є зв'язок цього параметра з результатами функціонування системи, інвестиційною діяльністю, станом ринку праці, фінансуванням природоохоронних заходів.

За параметром охорони здоров'я експертами було відзначено безпосередній зв'язок з доходами населення та демографічною ситуацією. Водночас, за оцінками експертів було встановлено, що охорона здоров'я опосередковано пов'язана з результатами функціонування системи, інвестиційною діяльністю, станом освіти та фінансуванням природоохоронних заходів.

Якщо говорити про стан освіти, то він, за оцінками експертів має безпосередній зв'язок з результатами функціонування національної економіки, доходами населення, інноваційною діяльністю та станом ринку праці. Опосередкованим є зв'язок даного параметра з інвестиційною діяльністю, демографічною ситуацією та охороною здоров'я.

Щодо фінансування природоохоронних заходів, то вони мають безпосередній зв'язок з результатами функціонування системи та демографічною ситуацією, а також опосередкований зв'язок

з інвестиційною та інноваційною діяльністю, охороною праці, охороною здоров'я та станом освіти.

Виявлені зв'язки можуть бути унаочнені у вигляді мережевої моделі. Для спрощення графічного представлення параметри системи на даній моделі представлені за їхніми кодами:

- результати функціонування — код П1;
- інвестиційна діяльність — код П2;
- зовнішньоекономічна діяльність — код П3;
- доходи — код П4;
- інноваційна діяльність — код П5;
- стан ринку праці — код П6;
- демографічна ситуація — код П7;
- охорона праці — код П8;
- охорона здоров'я — код П9;
- стан освіти — код П10;
- фінансування природоохоронних заходів — код П11.

Аналізуючи зв'язки, що існують між внутрішніми параметрами національної економіки слід враховувати той факт, що вони можуть набувати двох видів:

- односторонні або факторно-результативні зв'язки — тобто зв'язки, що виникають між параметрами в тому разі, якщо один з них впливає на інший (тобто один параметр виступає в ролі фактора, а інший — в ролі результату);
- двосторонні або взаємно-обумовлюючі зв'язки — тобто зв'язки, що виникають між параметрами системи в тому разі, якщо вони чинять взаємний вплив один на одного.

Враховуючи вищенаведене, на третьому етапі експертного опитування було запропоновано експертам визначити вид зв'язку між параметрами.

При цьому для спрощення процедури оцінювання було прийнято до уваги лише безпосередні зв'язки між ними. Результати експертного оцінювання наведені в таблиці 4.. При цьому, якщо зв'язок є взаємно-обумовлюючим, то його відображено наступним чином «Код першого параметра ↔ Код другого параметра» та не дублюється в зворотній послідовності параметрів, а якщо факторно-результативним, то його відображено наступним чином «Код параметра, що виступає в якості фактора → Код параметра, що виступає, як результат».

Таким чином, взаємно-обумовлюючим є зв'язок між результатами функціонування системи та інвестиційною діяльністю, результатами функціонування та інноваційною діяльністю, результатами функціонування та станом ринку праці. Це є закономірним, адже від того,

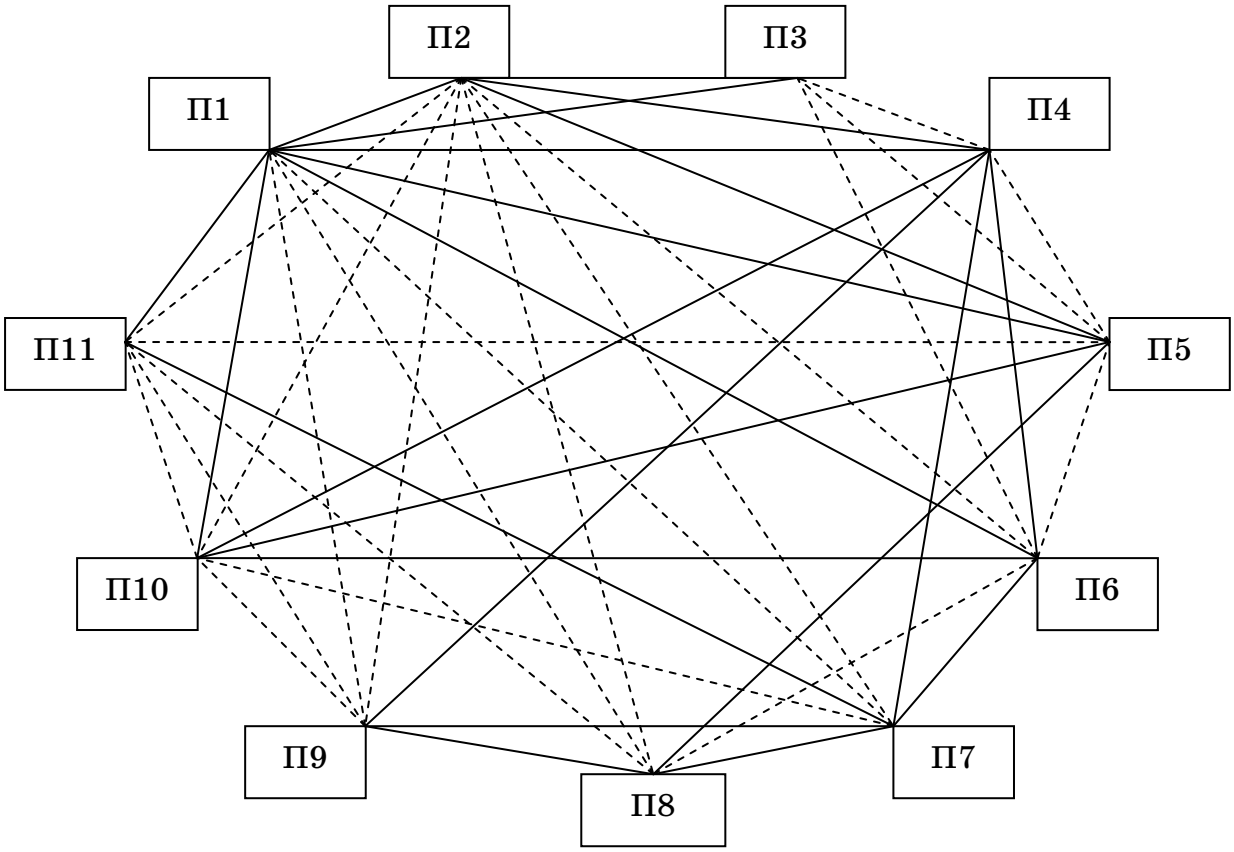

Рис. 2. Мереживо зв'язків між внутрішніми параметрами національної економіки
Джерело: побудовано автором

Таблиця 4

Розподіл безпосередніх зв'язків між параметрами національної економіки за видами

Вид зв'язку	Параметричний опис зв'язку
Взаємно-обумовлюючий	«П1↔П2», «П1↔П5», «П1↔П6», «П4↔П6», «П4↔П10», «П6↔П7», «П7↔П9», «П7↔П11»
Факторно-результативні	«П1→П4», «П1→П10», «П1→П11», «П2→П3», «П2→П4», «П2→П5», «П3→П1», «П4→П7», «П4→П9», «П5→П8», «П8→П7», «П8→П9», «П10→П5», «П10→П6»

Джерело: побудовано автором

якими є обсяги залучення інвестицій та обсяги витрат на інноваційну діяльність, залежать результати функціонування системи, і водночас, чим вищі результати функціонування, які свідчать про віддачу від здійснення інвестицій та витрат, тим більше стимули суб'єктів господарювання до здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності. Крім того, результати функціонування залежать від того, якою є чисельність зайнятого населення та їх кваліфікаційні характеристики. В свою чергу, попит на робочу силу, що формується на ринку праці, залежить від того, які результати отримані в окремих галузях національної економіки та у національній соціально-економічній системі в цілому.

Крім того, взаємно-обумовлюючий зв'язок спостерігається між доходами населення та станом ринку праці, а також доходами населення та станом освіти. Так, чим вище рівень зайнятості населення, що характеризує стан ринку праці, тим більше доходів може бути отримано працюючою його частиною. В той же час, від того, якими є поточні доходи населення залежить те, на яких умовах і за яку плату вони готові працювати або змінити вид зайнятості (пропозиція на ринку праці. Доходи населення тісно пов'язані зі станом освіти, адже саме освіта стає запорукою отримання людиною в подальшому джерела своїх доходів. В той же час, в сучасних умовах від доходів окремих верств населення залежить здатність забезпечити належну освіту молодому поколінню.

Взаємно-обумовлюючим є зв'язок між станом ринку праці та демографічною ситуацією, адже від динаміки загальної чисельності населення, що змінюється внаслідок як природного, так і механічного руху, залежить динаміка зайнятого населення. В той же час, зайнятість населення створює умови для отримання населенням можливостей забезпечити собі гідні умови життя, що сприятиме, з одного боку зменшенню відтоку кадрів за кордон, а з іншого подовженню тривалості життя населення, а отже сприятиме покращенню демографічної ситуації в країні.

Тісно пов'язані між собою демографічна ситуація та охороною здоров'я, адже від розвину тості системи охорони здоров'я значною мірою залежить величина природного приросту населення, а незадовільна динаміка демографічних показників є очевидним стимулом для вдосконалення охорони здоров'я. Схожим є зв'язок між демографічною ситуацією та фінансування природоохоронних заходів. Такий зв'язок пояснюється тим, що саме демографічні процеси, що протікають в країні, спонукають приділяти підвищену увагу до збереження довкілля, що проявляється у зростанні витрат на фінансування природоохоронних заходів. Водночас, спрямування більшої частини витрат на природоохоронні цілі сприяє покращенню стану навколишнього середовища та в перспективі здатне покращити демографічну ситуацію в країні.

Розглянемо факторно-результативні зв'язки між внутрішніми параметрами національної економіки. Слід зазначити, що закономірним видається вплив результатів функціонування системи на доходи її населення, а також на стан освіти системи, основною характеристикою якого є обсяги витрат на освіту, а також на обсяги фінансування природоохоронних заходів.

Інвестиційна діяльність суттєво впливає на зовнішньоекономічну та інноваційну діяльність національної економіки, а також доходи, отримані її населенням. Крім того, зовнішньоекономічна діяльність системи значною мірою впливає на результати її функціонування, а інноваційна діяльність — на технічний рівень виробництва, а отже й на стан охорони праці.

Доходи населення впливають на демографічну ситуацію в країні та стан охорони здоров'я, тоді як стан охорони праці — на демографічну ситуацію та стан охорони здоров'я. Стан освіти впливає на стан ринку праці, адже від стану освіти залежить відповідність кваліфікаційних характеристик молодих фахівців поточним запитам ринку праці.

Крім того, від стану освіти залежить, наскільки професійні характеристики працівників на вітчизняних підприємствах дозволяють їм брати участь у розробці та впровадженні інновацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже в результаті проведення дослідження виявлено взаємозв'язки між її внутрішніми та зовнішніми параметрами національної економіки та зв'язки між внутрішніми параметрами національної економіки та її розвитком. Подальші дослідження необхідно проводити у напрямку встановлення впливу зовнішніх параметрів на розвиток національної економіки.

Література

1. Національна економіка [Текст]: навч. посібник / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович; за ред. А. Ф. Мельник. — К.: Знання, 2011. 463 с.

2. Національна економіка: Підручник / За ред. проф., к.е.н. П. В. Круша. — 2-ге вид. — К.: Каравела; Піча Ю. В., 2008. 428 с.

3. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій; За ред. С. В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. 616 с.

4. Национальная экономика: учебник / под ред. П. В. Савченко. — М.: Экономистъ, 2005. 813 с.

5. Національна економіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [В. В. Білоцерковець, О. О. Завгородня, В.К Лебедєва. та ін.]; за ред. В. М. Тарасевича. — К.: Центр учбової літератури, 2009. 280 с.

6. Градов А. П. Национальная экономика / А. П. Градов. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2005. 240 с.

7. Зюзь Д. В. Сутність та чинники розвитку економічної системи. Державне будівництво. 2016. № 2. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016–2/doc/1/04.pdf (дата звернення: 17.01.2019)

8. Кучин Б. Л., Якушева Е. В. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. Москва, 1990. 157 с.

9. Білоцерківець В. В. Нова економіка у національних координатах: проблеми та перспективи розвитку. Економічний вісник національного гірничого університету. 2014. № 4. С. 62–71.

10. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб./ С. В. Мочерний. — 4-те вид., стереотип. — К.: ВЦ «Академія», 2009. 640 с.

11. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй: пер. з англ. — К.: PortRoyal, 2001. С. 277–279.

12. Державний комітет статистики. URL: http://ukrstat.gov.ua (дата звернення: 25.06.2018).

References

1. Nacionaljna ekonomika [Tekst]: navch. posibnyk / A. F. Meljnyk, A. Ju. Vasina, T. L. Zheljuk, T. M. Popovych; za red. A. F. Meljnyk. — K.: Znannja, 2011. 463 s.

2. Nacionaljna ekonomika: Pidruchnyk / Za red. prof., k.e.n. P. V. Krusha. — 2-ghe vyd. — K.: Karavela; Picha Ju.V., 2008. 428 s.

3. Ekonomichnyj encyklopedychnyj slovnyk: u 2 t. T.1./ S. V. Mochernyj, Ja. S. Larina, O. A. Ustenko, S. I. Jurij; Za red. S. V. Mochernogho. — Ljviv: Svit, 2005. 616 s.

4. Natsionalnaya ekonomika: uchebnik / pod red. P. V. Savchenko. — M.: Ekonomist, 2005. 813 s.

5. Nacionaljna ekonomika: navch. posib. dlja stud. vyshh. navch. zakl. [V. V. Bilocerkovecj, O. O. Zavghorodnja, V.K Lebedjeva. ta in.]; za red. V. M. Tarasevycha. — K.: Centr uchbovoji literatury, 2009. 280 s.

6. Gradov A. P. Natsionalnaya ekonomika / A. P. Gradov. — 2-e izd. — SPb.: Piter, 2005. 240 s.

7. Zjuzj D. V. Sutnistj ta chynnyky rozvytku ekonomichnoji systemy. Derzhavne budivnyctvo. 2016. # 2. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016–2/doc/1/04.pdf (data zvernennja: 17.01.2019)

8. Kuchin B. L., Yakusheva Ye. V. Upravlenie razvitiem ekonomicheskikh sistem: tekhnicheskiy progress, ustoychivost. Moskva, 1990. 157 s.

9. Bilocerkivecj V. V. Nova ekonomika u nacionaljnykh koordynatakh: problemy ta perspektyvy rozvytku. Ekonomichnyj visnyk nacionaljnogho ghirnychogho universytetu. 2014. # 4. S. 62–71.

10. Mochernyj S. V. Ekonomichna teorija: navch. posib. / S. V. Mochernyj. — 4-te vyd., stereotyp. — K.: VC «Akademija», 2009. 640 s.

11. Smit A. Dobrobut nacij. Doslidzhennja pro pryrodu ta prychyny dobrobutu nacij: per. z anghl. — K.: PortRoyal, 2001. S.2 77–279.

12. Derzhavnyj komitet statystyky URL: http://ukrstat.gov.ua (data zvernennja: 25.06.2018).

УДК 005.336.4

Курило Людмила Ізидорівна
доктор економічних наук, професор
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Курило Людмила Изидоровна
доктор экономических наук, профессор
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
Kurylo Liudmyla
Doctor of Economic Sciences, Professor
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4913

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: ОТРАСЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ

INTELLECTUAL CAPITAL: SECTORAL PECULIARITIES OF FORMATION

Анотація. *Досліджено основні аспекти формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері. Дослідженням встановлено, що формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері має певні особливості прояву чинників, які впливають на його розвиток. Передусім це природно-кліматичні умови і сезонність виробництва, особливості розвитку сільських територій, слабкий ступінь впровадження новітніх технологій у сільськогосподарське виробництво, низький платоспроможний попит сільського населення і значної частини суб'єктів аграрного бізнесу.*

Виділено ключові принципи розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери: пріоритетність, системність і комплексність, науковість, екологічність, людиноцентричність. Галузеві особливості відображені і структурі інтелектуального капіталу. Виділяють такі основні складові: людський, ринковий, агроінноваційний, структурний (організаційний), споживчий (клієнтський) капітали, які постійно взаємодіють між собою.

Запропоновано напрямки розвитку інтелектуального капіталу з урахуванням інституціональних умов та результативності інноваційної діяльності в зазначеному секторі національної економіки.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, інноваційна модель, інноваційний розвиток, інтелектуальна власність, аграрна сфера, сільське господарство.*

Аннотация. *Исследованы основные аспекты формирования интеллектуального капитала в аграрной сфере. Исследованием установлено, что формирование интеллектуального капитала в аграрной сфере имеет определенные особенности проявления факторов, влияющих на его развитие. Прежде всего это природно-климатические условия и сезонность производства, особенности развития сельских территорий, слабая степень внедрения новейших технологий в сельскохозяйственное производство, низкий платежеспособный спрос сельского населения и значительной части субъектов аграрного бизнеса.*

Выделены ключевые принципы развития интеллектуального капитала аграрной сферы: приоритетность, системность и комплексность, научность, экологичность, человекоцентричность. Отраслевые особенности отражены и структуре интеллектуального капитала. Выделяют следующие основные составляющие: человеческий, рыночный, агроинновацийний, структурный (организационный), потребительский (клиентский) капиталы, которые постоянно взаимодействуют между собой.

Предложены направления развития интеллектуального капитала с учетом институциональных условий и результативности инновационной деятельности в указанном секторе национальной экономики.

Ключевые слова: *интеллектуальный капитал, инновационная модель, инновационное развитие, интеллектуальная собственность, аграрная сфера, сельское хозяйство.*

Summary. *The main aspects of the formation of intellectual capital in the agrarian sphere are investigated. The research has established that the formation of intellectual capital in the agrarian sphere has certain features of the manifestation of factors that influence on its development. First of all, it is the natural and climatic conditions and seasonality of production, the peculiarities of the development of rural areas, the weak degree of introduction of the latest technologies into agricultural production, low solvent demand of the rural population and a significant part of the subjects of agrarian business.*

The key principles of development of intellectual capital of the agrarian sector are highlighted: priority, systematic and complex, scientific, ecological, human-centered. Sectoral features are reflected in the structure of intellectual capital. The following main components are distinguished: human, market, agroindividual, structural (organizational), consumer (client) capital, which constantly interact with each other.

The directions of development of intellectual capital are offered, taking into account the institutional conditions and effectiveness of innovation activity in the specified sector of the national economy.

Key words: *intellectual capital, innovative model, innovative development, intellectual property, agrarian sphere, agriculture.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування і функціонування інтелектуального капіталу в економіці України, і зокрема, в галузі сільського господарства, пов'язана з цілим рядом питань, які потрібно сьогодні випрацювати. Найбільш значними є питання побудови інноваційної моделі розвитку галузі, інтелектуалізації господарських відносин, створення умов для поширення знань, формування перспективної конкурентоспроможності. Розгляд інтелектуального капіталу як капіталізованого знання дозволяє оцінювати, управляти і використовувати знання з метою підвищення конкурентоспроможності як окремого підприємства, організації, так і держави в цілому.

Управління знаннями це поєднання різноманітних управлінських концепцій: організаційної, комунікаційної, управління інтелектуальною власністю, а головне управління колективними знаннями, яке базується на виявленні, збереженні та ефективному використанні знань людей. Саме люди, взаємовідносини з приводу обміну знаннями, комунікативні та іміджеві технології разом з інтелектуальною власністю основна сила, що направлена на підвищення конкурентоспроможності економіки. Метою статті є розкриття особливостей формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері та вплив людських чинників на цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція інтелектуального капіталу стала закономірним результатом генезису світової економічної і філософської думки. Фундаментальні аспекти даної наукової проблеми відображені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Е. Брукінг [1], О. Бутнік-Сіверського [2], Л. Едвінсона [3], А. Гапоненка [4], В. Іноземцева[5], О. Кендюхова[6], І. Литвинчук[7], М. Мелоуна [3], А. Чухна [8] та ін. Однак, теорія інтелектуального капіталу ще не є сталою і потребує нових досліджень, зокрема визначення галузевих особливостей формування.

Виклад основного матеріалу. Теоретично і практично доведено, що інтелектуальний капітал формує конкурентні переваги учасників ринку, галузей і держав як в умовах сьогодення, так і на перспективу.

Характеризуючи процес формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері, слід обов'язково враховувати її особливості. Насамперед необхідно відзначити, що основним засобом виробництва в аграрній сфері є земля, якій властива територіальна протяжність. Отже, впровадження інновацій поширюється на великі території, що потребує специфічних методів контролю й чітко налагоджених зв'язків між учасниками цього процесу. У сільському господарстві процес впровадження наукових досягнень безпосередньо поєднаний із живими організмами, закономірності розвитку яких впливають на швидкість реалізації інновацій. Крім того, неможливим є встановлення постійних параметрів при впровадженні в сільськогосподарське виробництво нових технологічних процесів. У результаті змін природних умов вони можуть коригуватися. У сільському господарстві також не збігаються процес праці та процес виробництва, що зумовлено біологічними закономірностями розвитку рослин і тварин. Оскільки впровадження здійснюється в період процесу праці, то практичне застосування більшості інновацій та їх економічна реалізація розділяються проміжком часу. Цей розрив між застосуванням інновації та одержанням результату потребує виробничої перевірки наукової розробки і додаткових фінансових ресурсів. Як уже зазначалося, сільське господарство характеризується сезонністю. Для процесу реалізації наукових досягнень це означає,

що проведення багатьох заходів здійснюватиметься відповідно до пори року й обмежуватиметься чітко визначеними часовими межами. Крім того, реалізація наукових досягнень у сільському господарстві характеризується вищим рівнем творчості і може супроводжуватися масою відстрочених побічних наслідків [9]. Враховуючи вказані вище галузеві особливості можна виділити ключові принципи розвитку інтелектуального капіталу аграрної сфери:

- пріоритетність, що полягає у важливому значенні розвитку інтелектуального капіталу для формування конкурентоспроможного аграрного сектору;
- системність і комплексність, передбачає охоплення всіх складових процесу формування інтелектуального капіталу, важливості всіх складових процесу «наука — виробництво — споживач»;
- науковість, що визначає важливість ролі науки і освіти у розвитку інтелектуального капіталу та формуванні інноваційної моделі;
- екологічність, що передбачає бережність щодо навколишнього середовища у застосуванні нововведень в аграрному секторі;
- людиноцентричність, що виражає пріоритет людини при провадження інновацій в аграрне виробництво.

Вважаємо, що під інтелектуальним капіталом в аграрній сфері доцільно розуміти капітал, що формується людськими, інтелектуальними та інформаційними ресурсами аграрної сфери, при використанні природного та економічного потенціалу територій та регіонів.

Інтелектуальний капітал виступає як результат синергетичної взаємодії всіх його складових. І при відсутності хоча б однієї із них про наявність інтелектуального капіталу вже не може бути мови. З цієї точки зору найбільш перспективними є такі напрями досліджень інтелектуального капіталу, як вимірювання складових та розробка збалансованої системи показників інтелектуального капіталу; формування інтелектуального капіталу на рівні підприємства, регіону, країни; управління інтелектуальним капіталом.

На формування інтелектуального капіталу на галузевому рівні безпосередньо впливає аграрна наука, аграрна освіта, які продукують знання, що впроваджуються у сільськогосподарське виробництво у вигляді інтелектуального продукту безпосередньо чи через інноваційну інфраструктуру і утворюють конгломерат з більшою чи меншою кількістю елементів в основі якого інтелектуальні здібності та знання індивіда (рис. 1).

Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення структури інтелектуального капіталу, в усіх методиках незмінною є наявність людського капіталу. І хоча оцінка інвестицій в людський капітал і доходів від його використання здійснюється у грошовій формі, проте крім грошових вкладень нарощення людського капіталу потребує ще й праці

Рис. 1. Формування інтелектуального капіталу аграрної сфери
Джерело: сформовано автором

людини, яка крім доходів від таких вкладень отримує і моральне задоволення, вищий соціальний статус тощо.

Формуванням людського капіталу займається сім'я і держава. Низький життєвий рівень громадян та рівень народжуваності, легковажність по відношенню до свого здоров'я, все це обумовлено відсутністю у працюючого мотивацій і гарантій відтворення людського капіталу. Проте, аналізуючи людський капітал потрібно чітко усвідомлювати, що постіндустріальне суспільство разом з змінами у виробничій, технологічній та науковій сферах принесло зміни у внутрішній світ людини.

Сформована особистість має зазвичай гармонійно структурований людський капітал, в якому знання, досвід, освіта, навички вписані в наявну систему цінностей та мотивацій притаманній типу особистості.

Сьогодні в центрі своїх досліджень багато західних вчених ставлять вивчення життєдіяльності людини як важливого суб'єкта виробництва та носія суб'єктивованих знань, який своєю працею визначає основні напрямки розвитку суспільства і економіки. Отже, людський капітал служить прогнозною характеристикою можливостей країни чи спільноти людей реалізувати свої інтереси в досягненні мети. Традиційні для Заходу теорії економічного зростання уступають місце теорії розвитку людського капіталу, що викликає необхідність визначення нових напрямів розвитку людства в умовах наростання процесів загальної глобалізації.

Аграрна сфера має свої особливості, тому ці особливості відображені у структурі інтелектуального капіталу аграрної сфери (рис. 2).

Агроінноваційний капітал, крім організаційних можливостей підприємства, визначається такими факторами, як патенти, авторські права, товарні знаки, технічне і програмне забезпечення, комп'ютерні й адміністративні системи, концепції, культура організації. Саме в агроінноваційному капіталі відображено галузевий вплив: природнокліматичні умови та технологічні особливості галузі [10].

Виділення науковцями у структурі інтелектуального капіталу клієнтського (споживчого) дає повнішу уяву про капітал у цілому та визначається як система надійних і взаємовигідних відносин підприємства зі своїми споживачами і клієнтами.

Споживчий (клієнтський) капітал характеризує, передусім, договірні відносини (ліцензійні та інші договори), відносини зі споживачами, постачальниками, конкурентами, інформацію про клієнтів,

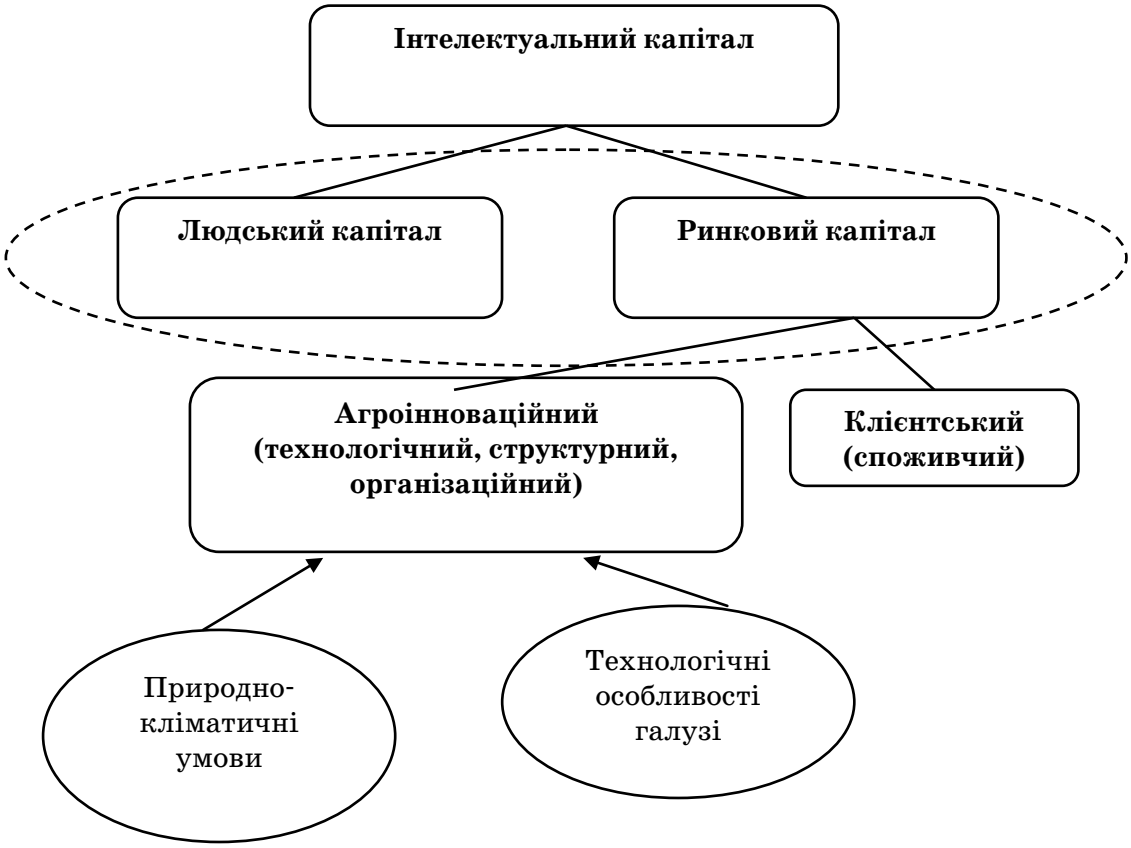

Рис. 2. Структура інтелектуального капіталу аграрної сфери
Джерело: сформовано автором

імідж організації, на рівні галузі — Цей капітал має здатність до охоплення все нових складових у ринкових умовах, є новою категорією в економічних дослідженнях, яка потребує детального розгляду.

Виходячи з результатів дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів функціонування інтелектуального капіталу в аграрній сфері можна запропонувати напрямки його розвитку з урахуванням інституціональних умов та результативності інноваційної діяльності в зазначеному секторі національної економіки. Механізм розвитку інтелектуальної власності в аграрній сфері має включати три складові: економічну, нормативно-правову, організаційну.

Економічна складова повинна забезпечуватися державою через визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; замовлення на об'єкти інтелектуальної власності за рахунок державних коштів; стимулювання і підтримка винахідницької діяльності.

Нормативно-правова складова має бути спрямована на гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародним, зокрема із законодавством ЄС; вдосконалення правового регулювання економічної складової права інтелектуальної власності, що передбачає систему сплати мита та зборів, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності; посилення правового захисту прав інтелектуальної власності, зокрема, через посилення юридичної відповідальності за порушення авторських прав (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової); удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності патентних повірених, посилення контролю держави за якістю наданих ними послуг; удосконалення патентно-інформаційного забезпечення, пов'язаного з набуттям прав на об'єкти інтелектуальної власності; здійснення заходів щодо активізації участі України в діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності та підвищення іміджу держави в міжнародних процесах щодо захисту інтелектуальної власності. Організаційна складова повинна забезпечувати комерціалізацію прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Державна підтримка науково-технічної та інноваційної діяльності повинна передбачати формування обласних програм інноваційного розвитку, які будуть включати замовлення на наукову, науково-технічну й інноваційну продукцію, фінансування на обласному і державному рівні науково-технічних або інноваційних проектів; сприяння в отриманні для провідних наукових установ кредитних ресурсів міжнародних організацій; удосконалення нормативно-правової бази, що сприятиме розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; виходу інтелектуального продукту на ринок.

Висновки з даного дослідження. Для успішного формування і розвитку інтелектуального капіталу, держава має підтримувати та стимулювати подальший розвиток тих наукових і проектно-технологічних організацій, діяльність яких спрямована на перехід від традиційних технологій виробництва до розробки і впровадження принципово нових технологічних процесів, комплексних технологічних систем, що створюються на основі новітніх досягнень науки і можуть змінити технологічний уклад України.

Сучасний стан науково-технічної діяльності, інноваційної інфраструктури та попиту на інноваційну продукцію не відповідає вимогам моделі інноваційного розвитку країни. Перехід від доктрини «розвитку навздогін» до доктрини «розвиток на випередження» потребує суттєвих структурних змін та вирішення наступних завдань:

- створення ділового середовища для успішного функціонування інноваційної діяльності;
- створення концепції взаємодії освіти, науки, виробництва і держави;
- створення потужної системи фінансування інноваційної діяльності;
- стимулювання розвитку науково-дослідної і інноваційної діяльності і комерціалізації результатів дослідження;
- забезпечення захисту інтелектуальної власності;
- створення багаторівневої державної системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності на всіх етапах впровадження інновацій.

Література

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. — СПб., Питер, 2001. — 288 с.

2. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Бутнік-Сіверський. URL: https://www.ndiiv.org.ua

3. Эдвинсон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании / Эдвинсон Л., Мэлоун М. // Новая индустриальная волна на Западе / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М., 1999.

4. Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. — 776 с.

5. Интеллектуальный капитал — стратегический потенциал организации: Учебное пособие / [под. ред.. д.э.н. проф.. Гапоненко А. Л., д.э.н. Орловой Т. М.]. — М.: Издательский Дом «Социальные отношения», 2003. — 184 с.

6. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління: Монографія / Кендюхов О. В. — НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. — Донецк: ДонУЕП, 2006. — 307 с.

7. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. Чухно. — Київ. — 2003. — 631 с.

8. Литвинчук І. Л. Управління інтелектуальною власністю в системах AR4D (agricaltural research for development: монографія / І. В. Литвинчук // Житомир: ЖНАЕУ, 2017. — 618 с.

9. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін.] — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.

10. Курило Л. І. Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки: монографія / Л. І. Курило. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012. — 322 с.

References

1. Bruking E. Intellektualnyj capital / E. Bruking. SPb., Piter, 2001. — 288 s.

2. Butnik-Siverskyj O. Intelektualnyj capital: teoretychnyj asprkt / O. Butnik-Siverskyj. URL: https://www.ndiiv.org.ua

3. Edvinson L. Intellektualnyj capital. Opredelenie istinnoj stoimosti kompanii / Edvinson L., Meloun M. // Novaia industrialnaia volna na Zapade Pod red. V. L. Inozemceva. — M., 1999.

4. Inozemcev V. L. Na rubezhe epoch. Ekonomichskie tendencii I ich neekonomicheskie sledstviia / V. L. Inozemcev. — M.: ZAO «izdatelstvo «Ekonomika», 2003. — 776 s.

5. Intellektualnyj capital — strategicheskij potencial organizacii: Uchebnoe posobie / [pod.red.d.e.n., prof. Gaponenko A. L., d.e.n. Prlovoj T. M.]. — M.: Izdatelskij dom «Socialnye otnosheniia», 2003. — 184 s.

6. Kendiuchov O. V. Кендюхов О. В. Intelektualnyj capital pidpryemstva: metodologiia formuvannia mechanizmu upravlinnia: Monografiia / Kendiuchov O. V. — NAN HAH Ukrainy. Instytut ekonomiky promyslovosti; DonUEP. — Donetck: DonUEP, 2006. — 307 s.

7. Chushno A. Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta ish znachennia dlia Ukrainy / A. Chushno. — Kyiv. — 2003. — 631 s.

8. Lytvynchuk I. L. Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu v systemash AR4D (agricaltural research for development: monografiia / I. V. Lytvynchuk // Zhutomyr: ZhNAEU, 2017. — 618 s.

9. Innovacijna diialnist v agrarnij sferi: instytucionalnyj aspekt: monografiia / [Sabluk P. T., Shpykulial O. G., Kurylo L. I. ta in.]. — K.: NNC IAE, 2010. — 706 s.

10. Kurylo L. I. Intelektualnyj capital v agrarnij sferi ekonomiky: monografiia / L. I. Kurylo. — K.: NNC IAE, 2012. — 322 s.

УДК 343.98:343.53

Кофанова Олена Сергіївна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
Національна академія внутрішніх справ
Кофанова Елена Сергеевна
кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистического обеспечения и судебных экспертиз
Национальная академия внутренних дел
Kofanova Olena
PhD of Juridical Sciences, Associate Professor
Department of Forensic Support and Forensic Expertise
National Academy of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4855

БЮРО КОНТРОЛЮ ЗА АЛКОГОЛЬНИМИ НАПОЯМИ, ТЮТЮНОВИМИ ВИРОБАМИ, ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ І ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ (ATF) США: ГЕНЕЗИС

БЮРО КОНТРОЛЯ ЗА АЛКОГОЛЬНЫХ НАПИТКОВ, ТАБАЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ, ОГНЕСТРЕЛЬНОГО ОРУЖИЯ И ВЗРЫВЧАТЫХ ВЕЩЕСТВ (ATF) США: ГЕНЕЗИС

BUREAU OF ALCOHOL, TOBACCO, FIREARMS AND EXPLOSIVES, (ATF) USA: GENESIS

Анотація. *В умовах розвитку системи виконавчої влади та наявності багатьох органів держави функції яких дублюють один одного, впровадження єдиного «тематичного» органу з чітко зазначеною регламентацією діяльності є досить актуальним та нагальним. Аналізуючи міжнародний досвід країн світу з різними типами державного устрою та функціями органів виконавчої влади, стає зрозуміло, що досвід США по створенню та функціонуванню Бюро контролю за алкогольними напоями, тютюновими виробами, вогнепальною зброєю і вибуховими речовинами (ATF) є найбільш цікавим та ефективним, придатним для імплементації у систему державного управління, зокрема і в Україні. Дослідження присвячене питанням виникнення, становленню та розвитку федерального агентства Міністерства юстиції США, в обов'язки якого входить розслідування і запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням, виробництвом і зберіганням вогнепальної зброї і вибухових речовин. В статті показано вплив діяльності зазначеного федерального агентства (ATF) на законодавчі ініціативи Конгресу США. Проілюстровано історичні етапи існування цього підрозділу, які відображають всю складність втілення у життя загальнодержавної політики контролю за алкогольними напоями, тютюновими виробами, вогнепальною зброєю і вибуховими речовинами.*

Ключові слова: *вогнепальна зброя, тютюн, алкогольні напої, вибухові речовини, контроль, законодавчі ініціативи, Конгресс США.*

Аннотация. *В условиях развития системы исполнительной власти и наличия многих органов государства, функции которых дублируют друг друга, внедрение единого «тематического» органа с четко указанной регламентацией деятельности является весьма актуальным и насущным. Анализируя международный опыт стран с различными типами государственного устройства и функциями органов исполнительной власти, становится понятно, что опыт США по созданию и функционированию Бюро контроля за алкогольными напитками, табачными изделиями, огнестрельным*

оружием и взрывчатыми веществами (ATF) является наиболее интересным и эффективным, пригодным для имплементации в систему государственного управления, в том числе и в Украине.

Исследование посвящено вопросам возникновения, становлению и развитию федерального агентства Министерства юстиции США, в обязанности которого входит расследование и предотвращение преступлений, связанных с незаконным использованием, производством и хранением огнестрельного оружия и взрывчатых веществ.

В статье показано влияние деятельности указанного федерального агентства (ATF) на законодательные инициативы Конгресса США. Проиллюстрировано исторические этапы существования этого подразделения, которые отражают всю сложность воплощения в жизнь общегосударственной политики контроля за алкогольными напитками, табачными изделиями, огнестрельным оружием и взрывчатыми веществами.

Ключевые слова: *огнестрельное оружие, табак, алкогольные напитки, взрывчатые вещества, контроль, законодательные инициативы, Конгресс США.*

Summary. *In the conditions of development of the system of executive power and the presence of many bodies of state functions that duplicate each other, the introduction of a single "thematic" body with a clearly specified regulation of activity is quite urgent. Analyzing the international experience of the world with different types of government and functions of the executive, it becomes clear that the US experience in establishing and operating the Bureau for the Control of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF) is the most interesting and effective, suitable for implementation in the system of public administration, in particular in Ukraine. The study is devoted to the emergence, establishment and development of a federal agency of the US Department of Justice, whose duties include investigating and preventing crimes related to the illicit use, production and possession of firearms and explosives. The article shows the impact of the federal agency (ATF) on the legislative initiatives of the United States Congress. The historical stages of the existence of this unit are illustrated, which reflect the complexity of implementation of the national policy of control over alcoholic beverages, tobacco products, firearms and explosives.*

Key words: *firearms, tobacco, alcoholic beverages, explosives, control, legislative initiatives, United States Congress.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена аналізом можливостей імплементації американського досвіду створення «тематичного» контрольно-регулюючого органу виконавчої влади, ефективність якого доведена часом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проведене на основі праць таких фахівців як П. Д. Біленчук [2; 4], А. В. Кофанов [3; 4], А. С. Мацко, І. В. Бойко [7] та інші.

Виклад основного матеріалу. Бюро контролю за алкогольними напоями, тютюновими виробами, вогнепальною зброєю і вибуховими речовинами (Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF) [5], на сьогодні є федеральною підрозділом Міністерства юстиції США, в обов'язки якого входить розслідування і запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням, виробництвом і зберіганням вогнепальної зброї і вибухових речовин. У компетенцію агентства входить розслідування терористичних актів, підпалів і вибухів, а також контроль за незаконним обігом алкогольної та тютюнової продукції. ATF виконує функції ліцензійного агентства для продажу, зберігання і транспортування вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин, а також торгівлі ними на території США. Відповідальність за діяльність ATF, як і всіх інших органів виконавчої гілки влади, встановлюється Конгресом США. До 2001 року ATF входило до Міністерства фінансів США та було наймолодшим податковим органом Міністерства фінансів США, виділеним із складу Служби внутрішніх прибутків розпорядженням Міністерства фінансів № 120–1 (колишній № 221), який розпочав роботу 1 липня 1972 року. Проте, історія виникнення ATF у США нараховує вже більш двохсот років.

У 1789 році відповідно до нової Конституції США [6, с. 19–21] перший її Конгрес ввів податок на ввезені алкогольні напої з метою погашення частини прийнятого від штатів боргу, що утворився в ході Війни за незалежність. Зобов'язання по стягненню цього податку були покладені на Міністерство фінансів США, керівником якого тоді був міністр фінансів Олександр Гамільтон, який і запропонував увести такий вид податку. Законодавці Конгресу США були приємно здивовані результатами стягнення такого податку. У 1791 році до податку на імпорт був також доданий податок на внутрішнє виробництво. Платники податків почали виявляти невдоволення ще при введенні податку на імпорт, а на введення внутрішнього податку деякі з них відповіли, як це відбувається і сьогодні, хвилею політичного опору, що переріс на тому ранньому етапі в короткочасне «Повстання через віскі» 1794 року. Обидва джерела прибутку витримали опір, як витримують його і сьогодні. І хоча саме ці податки були згодом скасовані, але до 1862 року в разі необхідності в США

вводилися і скасовувалися інші подібні механізми одержання прибутку від окремих видів податків. Постановою Конгресу США від 1 липня 1862 року було засновано Управління внутрішніх прибутків у складі Міністерства фінансів, і на керівника цього Управління були покладені функції по стягуванню, серед інших видів податків, і податків на очищений алкоголь та тютюнові вироби, що діють, із деякими поправками, і сьогодні. Внаслідок того, що введення різних видів податків часто зустрічає опір громадськості, який відображається, зокрема, і в ухиленні від їхньої сплати, що є кримінальне карним злочином. В 1863 році Конгрес США уповноважив Управління внутрішніх прибутків на наймання «трьох детективів для сприяння запобіганню, виявленню і покаранню осіб, що ухиляються від сплати податків». Збір податків і правозастосовча та правоохоронна діяльність виявилися тепер під одним дахом. До кінця цього десятиліття Управління внутрішніх податків уже мало свого юрисконсульта.

У 1875 році група федеральних слідчих розкрила «Змову віскі» — об'єднання крамарів зерном, політиків і податкових службовців, що позбавили державу мільйонів доларів доходу шляхом шахрайства в сфері стягування податків на очищений спирт. У відповідь на скандал, що вибухнув в Америці, Конгрес США прийняв перші постанови про реформування державної служби, формально визнаючи, що ефективність закону залежить тільки від особистих якостей чиновників, які його застосовують в реальній практиці.

У своєму річному звіті за 1877 рік керівник цього управління вже називає свою службу «Бюро внутрішніх прибутків», і така назва зберігалася протягом наступних сімдесяти п'яти років.

Ратифікація в 1919 році вісімнадцятої поправки до Конституції США в поєднанні з прийняттям у тому ж році «сухого закону» Вольстеда висунули на перший план тих фахівців — «податківців», у завдання яких входило розслідування кримінальних порушень податкового законодавства, включаючи незаконне виготовлення спиртних напоїв. На початок 1920 року ці фахівці об'єдналися в Підрозділ по забезпеченню «сухого закону». Історія існування цього підрозділу відображає всю складність проведення в життя політики загальнодержавної заборони на «виробництво, продаж і перевезення міцних спиртних напоїв з метою споживання». Головним напрямком діяльності Управління внутрішніх прибутків протягом його існування був збір податків. Правозастосовча діяльність, хоча і була необхідною, але вона ніколи не була легкою в реалізації. 1 квітня 1927 року Міністерство фінансів підвищило статус цього Підрозділу з метою підтримки «сухого закону» в США. Статус його був підвищений до рівня Бюро міністерства фінансів. Конгрес США із нетерпінням очікував конкретних результатів дій цього відомства. 1 липня 1930 року Конгрес США передає «каральні функції» в рамках національного «сухого закону» із ведення Бюро по реалізації «сухого закону» при Міністерстві фінансів (яке потім припинило своє існування) у ведення створеного нового Бюро по реалізації «сухого закону» при Міністерстві юстиції, із значимим винятком: податкова і регулятивна діяльність, «дозвільні повноваження» збереглися за Міністерством фінансів, які і були передані новоствореному Бюро промислового алкоголю. Найвідомішим «охоронцем правопорядку» тієї неспокійної епохи був Елліот Несс — «податківець», який зібрав докази на короля організованої злочинності Чикаго — Аль Капоне, і висунув проти нього обвинувачення в ухиленні від сплати податків.

Двадцять перша поправка до Конституції США, що скасувала «сухий закон» в Америці, була ратифікована напрочуд швидко, до 5 грудня 1933 року, під час перерви в засіданнях Конгресу. У якості тимчасового заходу для управління діяльністю законної алкогольної промисловості, яка зароджувалася, виконавчим розпорядженням відповідно до Закону про відновлення національної промисловості президент США Франклін Рузвельт заснував Федеральне управління контролю за алкоголем (FACA). Дане управління у взаємодії з Міністерством сільського господарства і Міністерством фінансів спробувало керувати винними і перегінними заводами за допомогою системи, що базується на добровільному зводі нормативних правил про вільну конкуренцію броварів. FACA було звільнене від своїх обов'язків і в результаті цього воно припинило своє існування після закінчення лише двадцяти місяців після того, як президент США Франклін Рузвельт у серпні 1935 року підписав Закон про Федеральне управління з питань алкогольних напоїв (FAA). Це відновлене управління мало чіткі відомчі розпорядження: діяльність по регулюванню виробництва спиртних напоїв знову було передано Міністерству фінансів.

Незважаючи на те, що «сухий закон» був офіційно скасований, побічні ефекти тієї епохи продовжували формувати спосіб діяльності ATF ще не одне десятиліття. 10 березня 1934 року правоохоронні функції, які раніше виконувало Міністерство юстиції по реалізації «сухого закону», були покладені на новостворений Підрозділ збору податків на спиртні напої (ATU) при Бюро внутрішніх прибутків Міністерства фінансів. У той же час Федеральне

управління з питань алкогольних напоїв (FAA), яке функціонувало незалежно в рамках Міністерства фінансів, продовжувало свою діяльність, здійснюючи збір зведених відомостей, а також встановлювало вимоги для одержання ліцензій і дозволів та приймало заходи, що забезпечували збереження відкритого ринку вільної конкуренції для виробників і споживачів спиртних напоїв. У 1940 році FAA було об'єднано з ATU. Закон про Федеральне управління з питань алкогольних напоїв діє і сьогодні, і фактично складає правову основу діяльності ATF.

Загальна стурбованість громадськості в США з приводу факту незаконного володіння зброєю членами організованих злочинних формувань в період дії «сухого закону» привела до прийняття в 1934 році Національного закону про вогнепальну зброю і наступному прийняттю через чотири роки Федерального закону США про правові засади обігу вогнепальної зброї. Вогнестрільна зброя стала новим предметом державного правового регулювання, але податки були встановлені як і завжди.

Бюро (ATF) підтримує вигідні стосунки і взаємодіє з підвідомчими галузями, у той же час удосконалюючи свої унікальні навички правозастосовчої діяльності. ATF направляє і сприяє діяльності по підтримці правопорядку на міжнародному рівні, використовуючи при цьому такі розробки як: сучасну інтегровану систему балістичної ідентифікації (комп'ютерна програма для встановлення тотожності зброї і снарядів, які вистріляні з неї), собак-шукачів для пошуку каталізаторів, вибухових речовин і вогнепальної зброї, програму навчання і тренінгу по наданню опору бандитизму, а також навчає підлітків, як протистояти залученню до злочинних співтовариств і угруповань.

За першу чверть століття свого існування ATF змінило усього чотирьох директорів. Зокрема директорами цього відомства були Рекс Дейвіс, Дж. Р. Дікерсон, Стівен Хіггінс і Джон Мего. Згідно правових положень директор призначається Міністром фінансів і підзвітний його заступнику по правозастосовчій діяльності. Центральний офіс ATF розташований у Вашингтоні, округ Колумбія, але більшість співробітників і підрозділів ATF знаходяться по всій країні. Крім того, декілька відділень розташовано за кордоном. Службовці, інспектори і допоміжний персонал ATF беруть участь у розслідуванні ряду найбільш складних і жорстоких злочинів, які вчиняються у суспільстві, а також у регулюванні деяких найважливіших її галузей, які реагують швидко на зміни, що відбуваються в США і приносять більш ніж 13 мільярдів доларів прибутку на рік.

Загальні положення законодавства США про обіг вогнепальної зброї

Національний закон про вогнепальну зброю (NFA) містить положення, що стосуються деяких видів вогнепальної зброї, таких як кулемети, вкорочені гвинтівки, рушниці, глушники і вибухотехнічні (руйнівні) пристрої [1, с. 98–108]. Національний закон про вогнепальну зброю встановлює, що така зброя повинна бути зареєстрована з указівкою на його власника, виробника й особу, що здійснила ввіз. Цей Закон також передбачає оподатковування операцій із такою зброєю. Закон про контроль за експортом озброєння (AECA) (Розділ 22 ст. 2778), наділяє Президента США повноваженнями по контролю за експортом та імпортом «предметів, що мають оборонне значення», включаючи вогнепальну зброю і боєприпаси з метою підтримки миру і забезпечення безпеки, а також відповідно до виконання доктринальних завдань міжнародної політики США. У рамках дії Закону про контроль за експортом озброєння, слід мати в наявності дозволи і ліцензії для здійснення операцій по імпорту й експорту таких предметів. В Законі існують повні заборони на ввезення і вивіз зброї в визначені урядом країни. Повноваження по контролю за імпортом зброї, передбачені AECA і належать Міністерству фінансів, яке делегувало свої повноваження Бюро контролю за спиртними напоями, тютюновими виробами і вогнепальною зброєю. Державний департамент США і Митна служба застосовують положення AECA по контролю за експортом і здійснюють нагляд за їхнім дотриманням.

Правові і організаційні інструменти контролю за здійсненням операцій між штатами.

Закон про контроль за зброєю (GCA) встановлює, що операції з вогнепальною зброю без відповідної ліцензії, є незаконними (Розділ 18 ст. 922 (a)(1), 923 (a)). Як правило, особам, що мають федеральну ліцензію на право торгівлі вогнепальною зброєю, заборонено поставляти її особам, що не є резидентами штату місцезнаходження ліцензіата (Розділ 18 ст. 922 (b) (3)). Згідно загальному правилу, особам, що не мають ліцензії, заборонено збувати вогнепальну зброю за межі території штату, де вони проживають, або поставляти її особам, що перебувають поза територією зазначеного штату (Розділ 18 ст. 922 (a) (1) і (5)).

Правові та організаційні інструменти контролю за здійсненням операцій між державами.

Федеральне законодавство США в загальному порядку забороняє ввіз зброї, що підпадає під регулювання NFA, зокрема, неспортивно! вогнепальної

зброї і боєприпасів до неї, а також військової вогнепальної зброї і боєприпасів до неї (Розділ 18 ст. 922 (1), 925 (d) (3). Розділ 25 ст. 5844) [7].

Відповідно до Закону про контроль за експортом озброєння, незаконним є ввіз до США «предметів, що мають оборонне значення», включаючи вогнепальну зброю і боєприпаси до неї, без відповідного дозволу, а також вивіз таких предметів із США без ліцензії. У дозволі на ввіз і в ліцензії на експорт вказуються відповідно імпортер або експортер і конкретний покупець. Положеннями Закону США про контроль за експортом озброєння (Розділ 22. Зводу Федеральних правил (ЗФП), частини 120–130 і Розділ 27. ЗФП, частина 47), встановлено, що фізичні і юридичні особи, що займаються ввозом або вивозом предметів оборонного значення, повинні бути зареєстровані у відповідних органах. Реєстрація є необхідною умовою ведення діяльності по ввезенню і вивезенню таких предметів [7].

Облік і звітність, які пов'язані з виробництвом, ввозом і торгівлею вогнепальної зброї в США

Ліцензіати зобов'язані вести облік зброї, що надійшла у продаж, а також проданої вогнепальної зброї, в тому числі обов'язково реєструвати: ім'я, вік і місце проживання покупця (Розділ 18 ст. 922 (b) (5) і 923 (g) (l) (A)). Ліцензовані імпортери і виробники зобов'язані індивідуалізувати ввезену або виготовлену вогнепальну зброю за допомогою серійного номера, який повинен бути відображений в обліку ліцензіата (Розділ 18 ст. 923 (i)). Ліцензіати зобов'язані негайно відповідати на запити ATF щодо походження вогнепальної зброї (Розділ 18 ст. 923 (g) (6)). Необхідно також систематично надавати звіт в ATF про серії продажу 2-х або більш одиниць особистої стрілецької зброї за один день або протягом 5-ти робочих днів (Розділ 18 ст. 923 (g) (3)). Ліцензіати, які припиняють свою підприємницьку діяльність, зобов'язані передати свої облікові матеріали в ATF (Розділ 18 ст. 923 (g) (4)). Ці вимоги дозволяють ATF домагатися виконання однієї з головних цілей Закону про контроль за зброєю — сприяти посадовим особам держави, що здійснюють правозастосовчу діяльність, органам місцевої влади, а також правоохоронним органам інших країн в швидкому встановленні походження вогнепальної зброї, яка була використана при вчиненні злочинів.

Уряд США не веде обліку операцій ліцензіатів із вогнепальною зброєю, крім згаданих вище облікових матеріалів, переданих уряду при припиненні підприємницької діяльності ліцензіата, звітів про продаж декількох одиниць особистої стрілецької зброї і звітів про джерела походження вогнепальної зброї. Опрацювання інформації, що міститься в цих звітах, дозволяє визначити важливі напрямки роботи в справі встановлення нелегальних постачальників зброї і джерел придбання вогнепальної зброї на території США. Положення Розділу 22 ЗФП ст. 122.5 встановлюють, що ліцензіат зобов'язаний зберігати записи про всі операції, що робляться їм у відповідності з ліцензіями на експорт, тимчасовий імпорт або тимчасовий експорт протягом 5 років. За вимогою посадової особи митної служби США вони повинні бути йому надані. Ведеться також комп'ютерний облік таких операцій у Державному департаменті США, а також на митних портах [3, с. 90–100].

Висновки з даного дослідження. Аналізуючи досвід США по створенню та функціонуванню Бюро контролю за алкогольними напоями, тютюновими виробами, вогнепальною зброєю і вибуховими речовинами (ATF) стає зрозуміло, що це федеральне агентство є найбільш ефективним та придатним для імплементації у систему державного управління, зокрема і в Україні.

Література

1. Балістика: Дослідження вогнепальної зброї. Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство: Підручник (в співавторстві). — К.: BeeZone, 2003. С. 98–108.

2. Биленчук П. Д., Еркенов С. Е., Кофанов А. В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учебное пособие / Под.ред.акад. П. Д. Биленчука. — К.: Атика, 1999. 272 с.

3. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Зброєзнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ. Монографія. / За редакцією проф. П. Д. Біленчука. — К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. 464 с.

4. Біленчук П. Д. Міжнародний тероризм: консолідований аналіз забезпечення безпеки / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський. Навч.посіб. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. — 72 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5464

5. Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF). 2019. URL: https://www.atf.gov/

6. Девід П. Каррі. Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник. — К.: Веселка, 1993. С. 19–21.

7. Мацко А. С., Бойко І. В. Зброя: придбання, зберігання, використання. Збірник нормативних актів. — К.: Юрінком, 1998. 304 с.

References

1. Balistyka: Doslidzhennia vohnepalnoi zbroi. Kryminalistychne vohnestrilne zbroieznavstvo: Pidruchnyk (v spivavtorstvi). — K.: BeeZone, 2003. S. 98–108.

2. Bylenchuk P. D., Erkenov S. E., Kofanov A. V. Transnatsyonalnaia prestupnost: sostoianye y transformatsyia: Uchebnoe posobye / Pod.red.akad. P. D. Bylenchuka. — K.: Atyka, 1999. 272 s.

3. Bilenchuk P. D., Kofanov A. V., Suliava O. F. Zbroieznavstvo: pravovi osnovy obihu vohnestrilnoi zbroi. Porivnialnyi analiz vitchyznianoho ta zarubizhnoho zakonodavstva: Ukraina. Yevropa. Svit. Monohrafiia. / Za redaktsiieiu prof. P. D. Bilenchuka. — K.: Mizhnarodna ahentsiia «BeeZone», 2004. 464 s.

4. Bilenchuk P. D. Mizhnarodnyi teroryzm: konsolidovanyi analiz zabezpechennia bezpeky / P. D. Bilenchuk, A. V. Kofanov, O. L. Kobylianskyi. Navch.posib. Kyiv: NNIPSK KNUVS, 2009. — 72 s. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5464

5. Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF). 2019. URL: https://www.atf.gov/

6. Devid P. Karri. Konstytutsiia Spoluchenykh Shtativ Ameryky: Posibnyk. — K.: Veselka, 1993. S. 19–21.

7. Matsko A. S., Boiko I. V. Zbroia: prydbannia, zberihannia, vykorystannia. Zbirnyk normatyvnykh aktiv. — K.: Yurinkom, 1998. 304 s.

УДК 339.924:338.47](510)

Мірошниченко Тетяна Миколаївна
викладач кафедри туристичного бізнесу та країнознавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Мирошниченко Татьяна Николаевна
преподаватель кафедры туристического бизнеса и страноведения
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
Miroshnychenko Tetiana
Teacher of the
Department of Tourism Business and Country Studies
V.N. Karazin Kharkiv National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4887

ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ І ПРІОРИТЕТИ КИТАЙСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО ПОЯСУ ШОВКОВОГО ШЛЯХУ І МОРСЬКОГО ШОВКОВОГО ШЛЯХУ XXI СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ПРИОРИТЕТЫ КИТАЙСКОЙ ИНИЦИАТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЯСА ШЕЛКОВОГО ПУТИ И МОРСКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ XXI ВЕКА В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

ECONOMIC TRENDS AND PRIORITIES OF THE SILK ROAD ECONOMIC BELT AND THE21ST-CENTRY MARITIME SILK ROAD IN TERMS OF REGIONAL INTEGRATION

Анотація. *Стаття присвячена аналізу основних економічних напрямів і пріоритетів ініціативи Китаю Економічний пояс Шовкового шляху і Морський шовковий шлях XXI століття, об'єднаних в ініціативу «поясу і шляху», в контексті регіональної інтеграції.*

Актуальність дослідження обумовлена тим, що Економічний пояс Шовкового шляху ставить за мету створити економічну зону співпраці, яка зробить тіснішими економічні зв'язки між країнами в даному регіоні. У статті розглянуто зміст, еволюцію, цілі та причини висунення ініціативи Китаю Економічний пояс Шовкового шляху і Морський шовковий шлях XXI століття, об'єднаних в ініціативу «поясу і шляху». У роботі наголошено, що керівництво КНР робить ставку на концепцію розвитку і взаємовигідної ситуації (win-win situation) для всіх учасників, тому що дана ініціатива здатна дати поштовх інфраструктурному розвитку, розвитку інновацій, поліпшенню бізнес-клімату в регіоні, більш рівномірному розміщенню факторів виробництва, прискоренню розвитку віддалених районів, зниженню витрат за рахунок розвитку економічних коридорів та індустріальних парків, технологічних ланцюжків, співпраці у сфері фінансів та ІКТ, електроенергетиці та туризмі, й посиленню гуманітарної співпраці й міжнародних обмінів. Таким чином, це дозволить зміцнити взаємозв'язок і взаємодоповнюваність розвитку всієї Азії в цілому, надавши потужний стимул її процвітанню. Реалізація ініціативи також покликана створити «спільноту єдиної долі» в Азії. Робиться висновок, що У разі успішної реалізації ініціатива може призвести до переформатування механізму економічного зростання в Азії та надати йому новий імпульс. У зв'язку з цим китайську стратегію швидше варто розцінювати як прагнення очолити економічне зростання в Азії та поглибити регіональну інтеграцію.

Ключові слова: *Китай, регіональна інтеграція, Економічний пояс Шовкового шляху, Морський шовковий шлях, Азійський банк інфраструктурних інвестицій.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу основных экономических направлений и приоритетов инициативы Китая Экономический пояс Шелкового пути и Морской шелковый путь XXI века, объединенных в инициативу «пояса и пути» в контексте региональной интеграции.*

Актуальность исследования обусловлена тем, что Экономический пояс Шелкового пути ставит целью создать экономическую зону сотрудничества, которая сделает более тесными экономические связи между странами в данном регионе. В статье рассмотрены содержание, эволюция, цели и причины выдвижения инициативы Китая Экономический пояс Шелкового пути и Морской шелковый путь XXI века, объединенных в инициативу «пояса и пути». В работе отмечено, что руководство КНР делает ставку на концепцию развития и взаимовыгодной ситуации (win-win situation) для всех участников, потому что данная инициатива способна дать толчок инфраструктурному развитию, развитию инноваций, улучшению бизнес-климата в регионе, более равномерному размещению факторов производства, ускорению развития отдаленных районов, снижению затрат за счет развития экономических коридоров и индустриальных парков, технологических цепочек, сотрудничества в сфере финансов и ИКТ, электроэнергетике и туризме, и усилению гуманитарного сотрудничества и международных обменов. Таким образом, это позволит укрепить взаимосвязь и взаимодополняемость развития всей Азии в целом, предоставив мощный стимул ее процветанию. Реализация инициативы также призвана создать «сообщество единой судьбы» в Азии. Делается вывод, что в случае успешной реализации инициатива может привести к переформатированию механизма экономического роста в Азии и придать ему новый импульс. В связи с этим китайскую стратегию скорее стоит расценивать как стремление возглавить экономический рост в Азии и углубить региональную интеграцию.

Ключевые слова: *Китай, региональная интеграция, Экономический пояс Шелкового пути, Морской шелковый путь, Азиатский банк инфраструктурных инвестиций.*

Summary. *The article is devoted to the analysis of the main economic directions and priorities of China's initiative. The Silk Road Economic Belt and the 21st Century Sea Silk Road, united in the Belt and Path Initiative in the context of regional integration.*

The relevance of the study is due to the fact that the Silk Road Economic Belt aims to create an economic cooperation zone that will make closer economic ties between countries in the region. The article discusses the content, evolution, goals and reasons for the initiative of China. The Silk Road Economic Belt and the 21st Century Sea Silk Road, united in the Belt and Path Initiative. The paper notes that the PRC leadership relies on the concept of development and win-win situation for all participants, because this initiative can give impetus to infrastructure development, development of innovations, improvement of the business climate in the region, more even distribution of production factors., accelerate the development of remote areas, reduce costs through the development of economic corridors and industrial parks, technological chains, cooperation in the field of finance and ICT, electricity and tourism, and humanitarian cooperation and international exchanges. Thus, it will strengthen the relationship and the complementarity of the development of Asia as a whole, providing a powerful incentive for its prosperity. The implementation of the initiative is also intended to create a "single destiny community" in Asia. It is concluded that in case of successful implementation, the initiative may lead to reformatting the mechanism of economic growth in Asia and give it a new impetus. In this regard, the Chinese strategy is more likely to be regarded as a desire to lead economic growth in Asia and deepen regional integration.

Key words: *China, regional integration, Silk Road Economic Belt, Sea Silk Road, Asian Infrastructure Investment Bank.*

Постановка проблеми. У вересні 2013 р Голова КНР Сі Цзіньпін запропонував ініціативу Економічного пояса Шовкового шляху (ЕПШШ) як відродження древнього Шовкового шляху, що зв'язує Китай з країнами Євразії, Середнього і Близького Сходу, а в жовтні 2013 року — концепцію Морського шовкового шляху XXI століття (МШШ) як відродження древнього морського шовкового шляху (що бере свій початок в епоху династії Тан 618–907 рр.), роблячи акцент на формуванні дружніх відносин під час експедиції китайського генерала Чжен Хе шість століть тому. Нові шовкові шляхи покликані пов'язати Китай з країнами Європи через великі простори, як сухопутні, так і морські. Ці ініціативи досить швидко набули форми однієї з головних складових китайської зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної стратегії, і увійшли у китайський зовнішньоекономічний лексикон як «один пояс, один шлях», або пізніше — ініціатива «поясу і шляху». Втілення в життя ініціативи покликане сприяти ключовій меті втілення «китайської мрії» про велике відродження китайської нації, яка, в свою чергу, повинна служити реалізації так званих двох «цілей століття»: до сторіччя КПК у 2021 р. завершити будівництво суспільства середньої заможності, а до століття утворення КНР у 2049 р. — побудувати

«багату, сильну, демократичну, цивілізовану і гармонійну модернізовану соціалістичну державу» [4]. Економічний пояс Шовкового шляху ставить за мету створити економічну зону співпраці, яка зробить тіснішими економічні зв'язки між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ініціативи Китаю Економічний пояс Шовкового шляху і Морський шовковий шлях XXI століття, об'єднаних в ініціативу «поясу і шляху», є предметом широкого обговорення як в науковому та теоретичному планах, так і в практичній спрямованості [3, 5, 6]. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання розкриття основних напрямків і пріоритетів ініціативи Китаю Економічний пояс Шовкового шляху і Морський шовковий шлях XXI століття в аспекті економічного співробітництва країн Центральної Азії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз основних економічних напрямів і пріоритетів ініціативи Китаю Економічний пояс Шовкового шляху і Морський шовковий шлях XXI століття, об'єднаних в Ініціативу «поясу і шляху», в контексті регіональної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2015 р. були позначені основні маршрути Економічного пояса Шовкового шляху: з Китаю через Центральну Азію і Росію до Європи, з Китаю через Центральну Азію і Західну Азію до Перської затоки і Середземного моря; з Китаю до Південно-Східної Азії, в Південну Азію до Індійського океану.

Морський шовковий шлях був оформлений у вигляді двох маршрутів: з морських портів Китаю через Південно-Китайське море до Індійського океану і далі до Європи, а також з китайських портів через Південно-Китайське море в південну акваторію Тихого океану.

Важливою складовою ініціативи пояса і шляхи є розвиток інфраструктури з метою посилення економічного співробітництва і торгівлі (наприклад, створення портової, залізничної та автомобільної інфраструктури). Реалізація МШШ сприятиме як будівництву портової інфраструктури, так і модернізації вже існуючої, поліпшенню логістики між прибережними і внутрішніми районами, створенню вільних економічних зон для активізації торгівлі та інвестицій. При цьому не менш значущою метою для Китаю залишається створення і підтримання іміджу держави, посилення якої не провокує регіональні конфлікти, а, навпаки, сприяє конвергентному економічному розвитку всього регіону.

У зв'язку з цим керівництво КНР робить ставку на концепцію розвитку і взаємовигідної ситуації (win-win situation) для всіх учасників, тому що дана ініціатива здатна дати поштовх інфраструктурному розвитку, розвитку інновацій, поліпшенню бізнес-клімату в регіоні, більш рівномірному розміщенню факторів виробництва, прискоренню розвитку віддалених районів, зниженню витрат за рахунок розвитку економічних коридорів та індустріальних парків, технологічних ланцюжків, співпраці у сфері фінансів та ІКТ, електроенергетиці та туризмі, й посиленню гуманітарної співпраці й міжнародних обмінів. Таким чином, це дозволить зміцнити взаємозв'язок і взаємодоповнюваність розвитку всієї Азії в цілому, надавши потужний стимул її процвітанню. Реалізація ініціатив також покликана створити «спільноту єдиної долі» в Азії [7].

Китай у короткий термін сформував фінансові інститути для реалізації ініціативи. У листопаді 2014 року голова КНР Сі Цзіньпін оголосив про внесення 40 млрд. дол. США до Фонду Шовкового шляху, спрямованого на фінансування проектів ЕПШШ і МШШ. Крім цього, важливу роль у фінансуванні обох стратегічних ініціатив повинен зіграти Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АБІІ). Метою банку є фінансування інфраструктурних проектів та збільшення інфраструктурного взаємозв'язку в Азії, що покликане форсувати технологічний та економічний розвиток регіону. Угоду про створення АБІІ зі статутним капіталом у 100 млрд. дол. США було підписано в червні 2015 р. 57-ма країнами. На Китай припадає 30% капіталовкладень в АБІІ, а також саме представник Китаю очолює банк [9]. Крім цих фінансових інститутів, фінансування надається китайськими банками і фондами, такими як Державний банк розвитку Китаю, Експортно-імпортний банк Китаю, Китайська інвестиційна корпорація. При реалізації ініціативи пояса і шляху передбачається масштабне залучення приватного капіталу і використання державно-приватного партнерства. Зокрема, планується випуск юаневих облігацій, які могли б служити додатковим інструментом для АБІІ і Фонду шовкового шляху для фінансування проектів [9].

Ініціатива «поясу і шляху» поступово стала займати центральне місце в економічному і зовнішньополітичному плануванні КНР, була внесена в якості важливого елемента на новий розгляд до планів на 13-ту п'ятирічку на сесії ВЗНП (2016–2020), і для її реалізації була заснована мала керівна група за участю глав всіх ключових відомств. Важливою метою «пояса і шляху» є координація діяльності як державних (центрального уряду і керівництва, вищої бюрократії, місцевої влади, державних підприємств), так і недержавних акторів (бізнесу, дослідників і експертів) у самому Китаї. У той же час, конкретні цілі, засоби, бізнес-моделі ініціативи

не з'ясовані, а випущена в 2015 р. концепція не надає докладного опису дій, а швидше є спільною рамковою концепцією, в яку можуть бути вписані практично будь-які дії. Географічні рамки чітко не визначені, навпаки, окреслені різні маршрути, конкретні проекти також не згадується, що дозволяє розглядати будь-які напрямки і проекти як частину ініціативи [4].

При цьому, якщо «пояс і шлях» буде успішно реалізований, ініціатива зв'яже 65 країн, які виробляють 65% світового ВВП, складають 70% світового населення і 75% розвіданих енергетичних ресурсів [4].

Ініціатива «пояса і шляху» передбачає реалізацію економічних, зовнішньоекономічних, зовнішньо- і геополітичних цілей Китаю. Ця ініціатива була проголошена в умовах «нової нормальності» уповільнення темпів зростання китайської економіки при наявності серйозних структурних проблем, і вона в першу чергу покликана дати стимули економічного розвитку самому Китаю в період структурної трансформації його соціально-економічної моделі. Важливою метою є перехід з екстенсивної на інтенсивну високотехнологічну модель розвитку, але структурна перебудова моделі розвитку є тривалим процесом [8]. У зв'язку з цим важливо надати новий стимул економічному розвитку КНР, щоб хоча б частково продовжити сучасну модель екстенсивного розвитку за рахунок завантаження виробничих потужностей, а також стимулювати інноваційний розвиток самого Китаю для здійснення переходу на інтенсивну модель розвитку.

Тоді як модель розвитку Китаю базувалася на експортну орієнтацію і залучення іноземних інвестицій при низькому внутрішньому попиті, зараз Китай має на меті перехід на більш збалансовану модель економічного розвитку, що поєднує розвиток внутрішнього споживання і сфери послуг і збереження експортної орієнтації. Очевидно, що реалізація цієї мети займе тривалий час, і для підтримки економічного зростання необхідно знайти додаткові джерела, що і покликані зробити ініціатива «пояса і шляху». Вона повинна дозволити Китаю продовжувати свій розвиток шляхом збільшення своєї діяльності на розширеному географічному просторі [1].

Перед Китаєм стоїть проблема перевиробництва в ряді секторів економіки, пов'язаних з інфраструктурним будівництвом (наприклад, перевиробництво сталі, алюмінію, цементу і вугілля), важкої промисловості, виробництва будматеріалів, транспортного та енергетичного машинобудування, а інфраструктура в самому Китаї вже значною мірою побудована. КНР досягла значних успіхів в інфраструктурному будівництві (найбільша у світі дамба, найдовша швидкісна залізниця, дорога на магнітній подушці, найвищий міст, залізниця на найбільшій висоті), їй є що запропонувати країнам регіону при досить низьких цінах на витратні матеріали останні кілька років [1].

При цьому в Китаї останніми роками відбулося різке зростання заробітної плати і відбувається зниження цінової конкурентоспроможності китайських підприємств в ряді трудомістких галузей промисловості, таких як легка промисловість та збирання електроніки. Це призводить до того, що скорочуються інвестиції в обробну промисловість і, як наслідок, знижується частка Китаю у виробництві товарів низької якості. При цьому, ключовою метою розвитку країни є перехід на високотехнологічне та інноваційне виробництво [2].

Таким чином, Китай сподівається, що інвестиції в інфраструктурні проекти за кордоном створять нову базу для тих галузей економіки, де спостерігається перевиробництво, а також стимулюватимуть високотехнологічне виробництво, тому що китайські проекти будуть базуватися на використанні китайського сировини і матеріалів, обладнання, послуг і китайської робочої сили, але вже не на території тільки самого Китаю, а на розширеному макро- і трансрегіональному просторі. Важливою складовою також є винесення виробництв, що втрачають конкурентоспроможність, за кордон, особливо в тих секторах, де спостерігається перевиробництво (сталеливарна промисловість, виробництво будматеріалів, цементу тощо). Таким чином, це дозволить вивести надлишкові, енергоємні, трудомісткі та «брудні» виробництва за межі країни, а самому Китаю зосередитися на розвитку інноваційних галузей промисловості [9].

Китаю важливо знайти нові і внутрішні, і зовнішні джерела зростання з метою збільшення конкурентоспроможності своєї економічної моделі. Зовнішні джерела зростання, за оцінкою китайських експертів, можуть бути знайдені в країнах, що розвиваються, розвиток яких завдяки їх участі в проектах «поясу і шляху» буде економічно вигідним і для самого Китаю, таким же чином, як розвинені країни одержували прибутки з розвитку самого Китаю завдяки своїм інвестиціям. Китай тепер може експортувати товари з більш високою доданою вартістю і послуги, включаючи електронні компоненти, споживчі товари тривалого використання, обладнання для важкої промисловості, будівельні та інженерні послуги, і тим самим зайняти більш високе місце в регіональних ланцюжках доданої вартості, але йому необхідний доступ на зовнішні ринки. Діяльність АБІІ та інфраструктурне будівництво зможе відкрити

дорогу не тільки для експорту китайського обладнання і послуг (наприклад, інженерних), але й для торгівлі та інвестицій на нерозвинених ринках [9].

Ініціатива «поясу і шляху» може бути також розглянута в якості нового етапу китайської економічної стратегії «виходу назовні» як новий крок щодо інтеграції Китаю у світову економіку шляхом збільшення китайських інвестицій за кордон. Починаючи з проголошення політики «йти зовні» на початку 2000-х рр. і до теперішнього часу Китай перетворився в одного з найбільших інвесторів у світі, і в 2015 р. вперше обсяг вивезеного з нього капіталу перевершив його ввезення в КНР [9].

Китай також має найбільші валютні резерви обсягом 3,2 трлн. дол. США на середину 2018, але при цьому КНР починає відходити від зберігання їх в державних облігаціях США, прибуток від яких дуже низький, що призводить до їх скорочення через переоцінку юаня. Відповідно, Китай прагне знайти інші джерела, економічна сукупність яких буде вищою і які одночасно могли б служити геополітичним інтересам самого Китаю. Другою ключовою фінансовою метою є просування інтернаціоналізації юаня, тому що фінансування планується надавати вже у китайській валюті, і в ній же передбачається проводити двосторонні угоди [9].

Висування ініціативи також відображає зміну пріоритетів зовнішньої політики КНР, в якій акцент переноситься на сусідні країни. Наприклад, одна з поширених в Китаї точок зору пропонує розвивати відносини з «великою периферією», яка повинна включати Північно-Східну, Південно-Східну, Південну і Західну Азію, а також Тихоокеанський регіон. Ключова ідея полягає в тому, що Китай повинен скоординувати розвиток цього простору та інтегрувати його в рамках двох ідей «прориву на морському напрямку» і «західного маршу». З 2013 р. відносини саме із сусідніми країнами стали все частіше декларуватися як пріоритетний напрямок зовнішньої політики, хоча США, ЄС, Японія та інші розвинуті країни були ключовими джерелами розвитку китайської економіки. Це багато в чому пов'язано з глобальною тенденцією скорочення попиту в розвинених країнах на китайські товари як наслідок світової фінансово-економічної кризи 2008 р. і тенденції зміщення центру світового зростання і попиту до Азії. Китайські експерти також усвідомлюють необхідність не тільки розвивати економічні відносини з сусідніми країнами, які самі по собі не гарантують позитивного ставлення до Китаю в сфері політики і безпеки, а й надавати так звані «громадські блага». Завдяки укладенню угод про зону вільної торгівлі, інфраструктурним інвестиціям, посиленню політичного, економічного і науково-технічного співробітництва та взаємодії на морському просторі Китай сподівається виправити напружену ситуацію у відносинах з країнами АСЕАН через ескалацію конфлікту в Південно-Китайському морі і поліпшити свій імідж в регіоні в цілому [9].

Реалізація ініціативи також ставить за мету створення нових транспортних коридорів, отримання доступу до енергетичних ресурсів і продовольства, в поставках яких Китай має потреби, в обхід контрольованих США морських шляхів сполучення.

Висновки. Таким чином, ініціатива «поясу і шляху» розцінюється китайськими дослідниками як китайський проект інтеграції в Азії, який базується не на укладенні ЗВТ, що оцінюється як така, що не має значного позитивного ефекту через географічну віддаленість і відмінності в рівнях економічного розвитку. Він пропонує будівництво інфраструктури для поліпшення торговельних взаємозв'язків, надання фінансування для інвестицій або торгівлі, поліпшення можливостей для гуманітарних обмінів.

У разі успішної реалізації ініціатива може призвести до переформатування механізму економічного зростання в Азії та надати йому новий імпульс. У зв'язку з цим китайську стратегію швидше варто розцінювати як прагнення очолити економічне зростання в Азії та поглибити регіональну інтеграцію.

Література

1. Довгаль О. А Протекціонізм і лібералізм у зовнішньоторговельних відносинах у процесі глобалізації економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. 35 с.

2. Довгаль О. А., Довгаль Г. В. Міжнародний технологічний поділ праці як синергетичний ефект глобалізації // Академічний огляд. 2008. № 2. С. 94–98.

3. Ларин А. Г. «Экономический пояс Шелкового пути»: экономическое содержание, структура, идеология // Новый Шелковый путь и его значение для России / под ред. В. Е. Петровского (отв. ред.), А. Г. Ларина (сост.), Е. И. Сафроновой. — М.: ДеЛи плюс, 2016. — С. 40, 46–52.

4. Прекрасные перспективы и практические действия по совместному созданию Экономического пояса Шелкового пути и Морского Шелкового пути XXI века / МИД КНР, 28.03.2015. URL: http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1254925.shtml (дата звернення 2.03.2019).

5. Салицкий А., Семенова Н. Шелковое наступление Китая // Перспективы. — 2016. — № 1(5). — С. 6–10. 6. Arase, David. China's Two Silk Roads Initiative: What It Means for Southeast Asia // Southeast Asian Affairs, Vol. 2016, pp. 32–35.

6. Chaturvedy, Rajeev Ranjan. New Maritime Silk Road: Convergent Interests and Regional Responses // ISAS Working Paper, No. 197, 8 October 2014. Institute of South Asian Studies, National University of Singapore. P. 10–132.

7. One Belt, One Road: With the Silk Road Initiative, China Aims to Build a Global Infrastructure Network / Mercator Institute for China Studies. December 2015. URL: https://www.merics.org/en/merics-analy-sis/infographicchina-mapping/china-mapping/ (дата звернення 29.03.2019).

8. The Silk Road Economic Belt and 21st century Maritime Silk Road / Xinhua Finance Agency. URL: http://en.xfafinance.com/html/OBAOR/ (дата звернення 29.03.2019).

9. Zhao, Hong. China's New Maritime Silk Road: Implications and Opportunities for Southeast Asia // Trends in Southeast Asia, 2015, No. 3, p. 4.

References

1. Dovhal, O. A. (2006). "Protektsionizm i liberalizm u zovnishnotorhovelnykh vidnosynakh u protsesi hlobalizatsii ekonomiky". Extended abstract of Doctor's thesis. Economic Theory. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.

2. Dovhal, O. A., Dovhal, H. V. (2008). Mizhnarodnyi tekhnolohichnyi podil pratsi yak synerhetychnyi efekt hlobalizatsii, Akademichnyi ohliad, vol. 2, 94–98.

3. Larin, A.G. (2016) «Ekonomicheskii poias Shelkovogo puti»: ekonomicheskoe soderzhanie, struktura, ideologiia (The "Silk Road Economic Belt": Economic Content, Structure and Ideology) // Novyi Shelkovyi put' i ego znachenie dlia Rossii (New Silk Road and Its Implications for Russia) / ed. by V. E. Petrovskiy, A. G. Larin, E. I. Safronova. Moscow: DeLi plius, 2016. Pp. 40, 46–52.

4. Prekrasnye perspektivy i prakticheskie deistviia po sovmestnomu sozdaniiu Ekonomicheskogo poiasa Shelkovogo puti i Morskogo Shelkovogo puti XXI veka (Excellent Prospects and Practical Actions for the Creation of the Economic belt of the Silk Road and the Silk Road of the XXI Century) / MID KNR, 28.03.2015. URL: http://www. fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t1254925.shtml (data zvernennia 2.03.2019).

5. Salitskii, A.; Semenova, N. (2016) Shelkovoe nastuplenie Kitaia (China's Silk Advance) // Perspektivy (Perspectives), 2016, No. 1(5), pp. 6–10.

6. Chaturvedy, Rajeev Ranjan (2014). New Maritime Silk Road: Convergent Interests and Regional Responses // ISAS Working Paper, No. 197, 8 October 2014. Institute of South Asian Studies, National University of Singapore. P. 10–132.

7. One Belt, One Road: With the Silk Road Initiative, China Aims to Build a Global Infrastructure Network / Mercator Institute for China Studies. December 2015. URL: https://www.merics.org/en/merics-analy-sis/infographicchina-mapping/china-mapping/ (data zvernennia 29.03.2019).

8. The Silk Road Economic Belt and 21st century Maritime Silk Road / Xinhua Finance Agency. URL: http://en.xfafinance.com/html/OBAOR/ (data zvernennia 29.03.2019).

9. Zhao, Hong (2015). China's New Maritime Silk Road: Implications and Opportunities for Southeast Asia // Trends in Southeast Asia, 2015, No. 3, p. 4.

УДК 311.311

Плющ Діана Станіславівна
аспірант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Плющ Диана Станиславовна
аспирант
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Pliushch Diana
PhD in Economics of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4876

ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЭФФЕКТЫ СОЗДАНИЯ ЗОНЫ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ С ЕС

ECONOMIC EFFECTS OF CREATING A FREE TRADE ZONE OF UKRAINE WITH THE EU

Анотація. *У статті досліджується динаміка зміни обсягів торгівлі товарами і послугами України і ЄС в межах підписання Угоди про асоціацію, зокрема, було досліджено динамічні і статичні зовнішньоторговельні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС: ефекти створення та відхилення торгівлі, досліджено індекс відкритості торгівлі України та ЄС, пораховано ефект порівняльної переваги. Досліджено тенденції розвитку українського експорту основних груп товарів до ЄС за останні п'ять років. Обґрунтовано, що товари, що становлять основу експорту до ЄС, мають високі індекси порівняльних переваг. Проаналізовано, що Україна більш відкрита для зовнішньої торгівлі, аніж Європейський Союз. Визначено вплив створення зони вільної торгівлі України з ЄС на взаємний оборот торгівлі товарами та послугами, оцінено перспективи розвитку основних конкурентоспроможних галузей економіки України. Доведено, що підписання Угоди про асоціацію України з ЄС впливає на спеціалізацію торгівлі в межах основних груп експорту товарів з України до ЄС, а також, що переорієнтація України у взаємній торгівлі товарами можлива в таких галузях як електричні машини і устаткування.*

Ключові слова: *міжнародна економічна інтеграція, митний союз, зовнішня торгівля, міжнародна торгівля, експорт, імпорт, економічні ефекти.*

Аннотация. *В статье исследуется динамика изменения объемов торговли товарами и услугами Украины и ЕС в рамках подписания Соглашения об ассоциации, в частности, были исследованы динамические и статические внешнеторговые эффекты создания зоны свободной торговли Украины с ЕС эффекты создания и отклонения торговли, исследованы индекс открытости торговли Украины и ЕС, посчитано эффект сравнительного преимущества. Исследована тенденции развития украинского экспорта основных групп товаров в ЕС за последние пять лет. Обосновано, что товары, составляющие основу экспорта в ЕС, имеют высокие индексы сравнительных преимуществ. Проанализировано, что Украина более открыта для внешней торговли, чем Европейский Союз. Определено влияние создания зоны свободной торговли Украины с ЕС на взаимной оборот торговли товарами и услугами, оценены перспективы развития основных конкурентоспособных отраслей экономики Украины. Доказано, что подписание Соглашения об ассоциации Украины с ЕС влияет на специализацию торговли в рамках основных групп экспорта товаров из Украины в ЕС, а также, что переориентация Украины во взаимной торговле товарами возможна в таких областях как электрические машины и оборудование.*

Ключевые слова: *международная экономическая интеграция, таможенный союз, внешняя торговля, международная торговля, экспорт, импорт, экономические эффекты.*

Summary. *The article examines the dynamics of changes in the volumes of trade in goods and services between Ukraine and the EU within the framework of the Association Agreement, in particular, the dynamics and static foreign trade effects of the creation of a free trade zone between Ukraine and the EU were investigated: the effects of the creation and rejection of trade, the trade opening index of Ukraine and the EU, the effect of comparative advantage is calculated. The tendencies of development of Ukrainian exports of the main groups of goods to the EU for the last five years have been explored. It is substantiated that the goods constituting the basis of export to the EU have high indices of comparative advantages. It is analyzed that Ukraine is more open to foreign trade than the European Union. The influence of the establishment of a free trade zone between Ukraine and the EU on the mutual trade in goods and services has been determined, prospects of development of the main competitive industries of Ukraine are estimated. It is proved that the signing of the Association Agreement of Ukraine with the EU affects trade specialization within the main groups of goods exports from Ukraine to the EU, and also that re-orientation of Ukraine in the mutual trade of goods is possible in such fields as electric machines and equipment.*

Key words: *international economic integration, customs union, foreign trade, international trade, exports, imports, the economic effects.*

Постановка проблеми. Підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС призвело до зближення відносин, переорієнтації торговельних потоків на захід, трансформації структури імпорту та експорту товарів та послуг. Створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом передбачає поступове скасування мит на переважну більшість імпортованих з ЄС товарів, що створює переваги для кінцевих споживачів в Україні. В той же час, новий етап відносин з Європейським Союзом несе за собою певні загрози для економіки України, такі яке можливе збільшення безробіття, занепад окремих галузей промисловості чи погіршення зовнішньоторговельного балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний процес розвитку економічної співпраці України з ЄС, етапи підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, участі України в інтеграційних процесах винесені на порядок денний в публікаціях таких вітчизняних вчених і фахівців, як: М. Назаренко [1], О. Усенко [2], Н. Рилач [3], Н. Федоришин [4], Н. Кушнір [5], М. Мазур [6] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз, обґрунтування та оцінка можливих економічних вигод для національної економіки у розрізі західного інтеграційного вектору. Спираючись на аналіз джерел, автором обґрунтовано економічні ефекти інтеграції до Європейського Союзу для економіки України.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років участь України у глобальних економічних процесах зросла, що призвело до структурних зрушень в зовнішній економіці України. Ряд український вчених дослідили вплив створення зони вільної торгівлі України з ЄС на зовнішню торгівлю України. Зокрема, М. Назаренко вважає, що європейська інтеграція виступає фактором покращення торговельних відносин України і ЄС та створює такі позитивні ефекти як лібералізація торгівлі і синхронізоване відкриття ринків ЄС, взаємне збалансування торгівлі [1, с. 19]. В той же час, О. Усенко вбачає негативні зовнішньоторговельні фактори євроінтеграційної стратегії України, зокрема асиметричну торговельну взаємозалежність, а також міжгалузевий та міжукладний характер торговельного обміну між Україною та ЄС за структурою торгівлі [2, с. 103].

В той же час, Н. Рилач вважає, що інтеграція України до економічного простору Європейського Союзу є важливим чинником, що повинен спонукати до підвищення конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки країни в цілому [3, с. 1].

Н. Федришин доводить, що співробітництво між Україною та країнами ЄС матиме наслідком збільшення зовнішньоторговельного обороту та матиме такі наслідки, як: збільшення доходу в країнах ЄС та в Україні [4, с. 7]. На думку Н. Кушнір, для України європейська інтеграція — це шлях до модернізації вітчизняних підприємств, підвищення конкурентоспроможності української продукції, [5, с. 5]. Також, М. Мазуром було порахував позитивні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС, зокрема, збільшення внутрішньогалузевої торгівлі [6, с. 2].

Порушення проблеми модернізації зовнішньої політики України у контексті інтенсифікації глобалізаційних процесів дає можливість простежити структуру змін економічної ситуації країни з глибини інтеграції в ЄС та визначити основні пріоритетні напрямки співпраці України з ЄС, дослідити економічні та статичні ефекти створення зони вільної торгівлі з ЄС.

Головним результатом підписання Угоди про асоціацію України з ЄС є ефект збільшення обсягів торгівлі між Україною та ЄС. Так, 2017 рік позначився збільшенням обсягів торгівлі з ЄС, товарооборот з країнами ЄС збільшився на 27,6% порівняно з 2016 роком і становив 38,3 млрд. дол. США. Станом на

2017 рік ЄС є основним торговельним партнером України. Частка імпорту товарів з ЄС становить 37,5% (20,8 млрд. дол. США) від загального обсягу, експорту — 35,3% (17,5 млрд. дол. США).

Найбільші обсяги експорту до країн ЄС складали чорні метали (товарна група 72), електричні машини і устаткування (товарна група 85), зернові культури (товарна група 10), руди, шлаки та лоза (товарна група 26), жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15). Головними статтями імпорту товарів з ЄС є енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (товарна група 27), котли, машини, апарати та механічні пристрої (товарна група 84), наземні транспортні засоби, крім залізничних (товарна група 87), електричні машини і устаткування (товарна група 85), фармацевтична продукція (товарна група 30) [7].

Динаміка росту обсягів торгівлі товарами та послугами і з країнами ЄС наведена в табл. 1.

Таким чином, спостерігається ефект збільшення обсягів взаємної торгівлі між Україною та ЄС. У 2017 р. експорт послуг до країн ЄС становив 3,3 млрд. дол. США і збільшився порівняно з 2016 р. на 5,9%, імпорт — 2,5 млрд. дол. США та збільшився на 0,6%. Головними статтями імпорту послуг з Європейського Союзу є транспортні послуги, фінансові послуги, бізнес-послуги та туристичні послуги, експорту послуг — транспортні послуги, послуги з переробки матеріальних ресурсів, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги. Таким чином, поступова лібералізація умов торгівлі України з ЄС відкриває нові можливості для України в плані торговельного співробітництва та створює ефект збільшення торгівлі.

Тепер розглянемо динаміку відкритості торгівлі товарами та послугами України та ЄС за останні п'ять років. Цей показник розраховують за формулою:

$$BE = \frac{Im + Ex}{GDP};$$

де Im — імпорт товарів та послуг; Ex — експорт товарів та послуг; GDP — валовий національний продукт [10].

Динаміку відкритості торгівлі товарами та послугами України та ЄС за останні п'ять років наведено в табл. 2.

Таким чином, Україна більш відкрита для зовнішньої торгівлі, аніж Європейський Союз. Крім того, індекс відкритості торгівлі України має тенденцію до зниження, ЄС — до збільшення.

Потрібно враховувати також, що експорт може залежати від імпорту, бо для багатьох виробів, які виробляють на експорт, часто використовують імпортну сировину. Україна в цілому має дуже відкриту економіку. Це разом з доволі вузьким асортиментом експортованих товарів робить країну вразливою до зовнішніх шоків: одне з найбільших падінь ВВП у світі під час кризи 2008–2009 років — результат такої відкритості в умовах, коли не можна сподіватися на допомогу торговельного партнера і на його підтримку попиту [11].

Основними показниками, що описують статичні ефекти створення зони вільної торгівлі України з ЄС, є ефект створення торгівлі та ефект відхилення торгівлі.

Ефекти відхилення (TD - Trade Diversion) і створення (TC – Trade Creation) торгівлі розраховувалися за наступними формулами:

Таблиця 1

Динаміка руху товарів та послуг між країнами ЄС та Україною, млрд. дол. США

	2013	2014	2015	2016	2017
Усього з країн ЄС	31,2	24,2	18,1	19,5	23,3
Усього у країни ЄС	21,0	21,0	15,9	16,5	20,8
Експорт послуг	4,2	4,0	2,9	3,0	3,3
Імпорт послуг	4,2	3,1	2,8	2,4	2,5
Експорт товарів	16,8	17,0	13,0	13,5	17,5
Імпорт товарів	27,0	21,1	15,3	17,1	20,8

Джерело: [1–2]

Таблиця 2

Індекс відкритості торгівлі України та ЄС в 2013–2017 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс відкритості торгівлі ЄС	0,266823	0,248236	0,298949	0,298949	0,315092
Індекс відкритості торгівлі України	1,037806	0,802817	0,825749	0,829128	0,771505

Джерело: складено автором за [7; 9; 10]

$$TD = \sum_{2016}^{2013} \left(N_t - n_{2013} M_t \right);$$

$$TC = \sum_{2016}^{2013} \left(M_t - m_{2013} C_t \right);$$

де M — загальний обсяг імпорту, N — обсяг імпорту з решти країн світу за виключенням інтеграційного угруповання, $n = N/M$, $m = M/C$.

На наявність ефекту відхилення вказує результат, вичислений з негативним знаком (TD <0), на наявність ефекту створення вказує результат обчислень з позитивним знаком ($TЗ$> 0) [12].

Розрахунок було проведено для наступних товарних груп, що становлять основні групи імпорту товарів в Україну: енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (товарна група 27), фармацевтична продукція (товарна група 30), котли, машини, апарати та механічні пристрої (товарна група 84), наземні транспортні засоби, крім залізничних (товарна група 87), електричні машини і устаткування (товарна група 85). Результати розрахунків ефектів створення та відхилення торгівлі представлені в таблиці 3.

Як показують розрахунки за одинадцятьма укрупненими галузями промисловості, представленими в табл. 1, ефект створення торгівлі спостерігається тільки в за такими товарними групами як котли, машини, апарати та механічні пристрої (товарна група 84), та наземні транспортні засоби, крім залізничних (товарна група 87), і за підсумками 2013–2016 рр. становить 0,600236 та 1,328529 млн. дол. США. відповідно. Ефект відхилення торгівлі спостерігається за такими товарними групами як фармацевтична продукція (товарна група 30), котли, машини, апарати та механічні пристрої (товарна група 84). Відносно отриманих результатів звертає на себе увагу той факт, що для всіх аналізованих товарних груп, за винятком товарної групи 84 (котли, машини, апарати та механічні пристрої), відсутній ефект створення торгівлі (результати обчислень мають негативний знак).

Втім, теорія міжнародної торгівлі констатує, що певні переваги від торгівлі забезпечують спеціалізацією в секторі порівняльної переваги країни. Індекс виявлених порівняльних переваг (RCA) показує, в яких товарах країна має порівняльні переваги.

Показник розраховують за формулою:

$$RCA = \frac{EX_{kt} / EX_k}{EX_{wt} / EX_w};$$

де EX_{kt} — експорт товару T країною K; EX_k — загальний експорт країною K; EX_{wt} — світовий експорт товару T; EX_w — загальний світовий експорт [11].

Розрахувавши індекси виявлених порівняльних переваг для України і для ЄС за групами товарів, можна порівняти, де Україна має більше переваг, аніж Європа. За 2013–2016 рр. найсуттєвіші виявлені порівняльні переваги представлені в Таблиці 4.

Таким чином, вважається, що країна має виявлені порівняльні переваги, якщо значення індексу перевищує 1, та виявлені порівняльні невигоди, якщо значення індексу менше 1. Загалом, Україна має порівняльні переваги переважно по всіх основних статтях експорту України.

Оскільки ми розглядаємо, які наслідки може мати підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, то доцільно вирахувати порівняльні переваги саме щодо ЄС, тому важливо також розрахувати RCA не відносно світового експорту, а відносно європейського. Розрахунок RCA відносно ЄС представлено в табл. 5.

Згідно таблиці 5, великою мірою саме ті товари, що становлять основу експорту до ЄС, мають високі індекси порівняльних переваг.

Загалом, індекс чутливий до всього, що спотворює структуру торгівлі, тобто до торгових бар'є-

Таблиця 3

Ефект створення та відхилення торгівлі для основних статей імпорту України в 2016 р.

Товарна група	Ефект створення, млн. дол. США	Ефект відхилення, млн. дол. США
Енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (товарна група 27)	-6,144261	-0,269405
Фармацевтична продукція (товарна група 30)	-1,459508	0,057289
Котли, машини, апарати та механічні пристрої (товарна група 84)	0,600236	0,700149
Наземні транспортні засоби, крім залізничних (товарна група 87)	1,328529	-0,375628
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	-1,585427	-0,093501

Джерело: складено автором за [7; 8; 9; 10]

Таблиця 4

Індекс виявлених порівняльних переваг для основних статей експорту в 2013–2016 рр.

Регіон	Україна				Європейський Союз			
Рік	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Зернові культури (товарна група 10)	16,37	18,90	26,78	29,05	0,922	31,50	0,029	1076,33
Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)	11,28	13,74	17,62	20,89	0,84	24,76	0,034	726,75
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	5,12	5,51	6,54	5,68	1,15	4,93	0,23	21,169
Чорні метали (товарна група 72)	11,48	10,86	11,39	11,06	1,02	10,74	0,09	112,08
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	0,43	0,39	0,39	0,41	0,95	0,43	2,19	0,197

Джерело: складено автором за [7; 8; 9; 10]

рів. Оскільки в ЄС та України різні умови торгівлі з іншими країнами, то це значно впливає на індекс RCA, але для груп товарів, де індекс RCA набагато більший за 1, вірогідність втрати переваг за зміни умов торгівлі невелика [11].

Для того, щоб дослідити, чи експорт товару країни більше орієнтований на певний регіон, аніж на інші місця призначення, необхідно розрахувати індекс регіональної орієнтації. Індекс регіональної орієнтації розраховується згідно з формулою:

$$RO = \frac{EX_{ktr} / EX_{kr}}{EX_{kt-r} / EX_{k-r}};$$

де EX_{ktr} — експорт товару *T* країною *K* у регіон *P*; EX_{k} — загальний експорт країною *K* у регіон *P*; EX_{kt-r} — експорт товару *T* країною *K* у країни за межами регіону *P*; EX_{k-r} — загальний експорт товару *T* країною *K* у країни за межами регіону P [5].

Якщо значення індексу більше за 1 — це означає, що експорт товару країни має тенденцію до порівняно більшої орієнтації на цей регіон, аніж на інші країни за межами регіону. І навпаки, якщо значення індексу менше за 1, то країна не має переваг на користь регіону в експорті товару.

Розрахунок індексу регіональної орієнтації для основних статей експорту України представлено в табл. 6.

У комбінації з індексом виявлених порівняльних переваг індекс регіональної орієнтації може показати, за якими товарами можлива переорієнтація торгівлі. Якщо індекс виявлених порівняльних

Таблиця 5

Розрахунок RCA відносно ЄС в 2013–2016 рр.

	2013	2014	2015	2016
Зернові культури (товарна група 10)	22,02861	25,3523	41,13862	53,87035
Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)	20,61381	26,39557	41,7663	47,70261
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	41,1195	40,88254	54,996	52,70199
Чорні метали (товарна група 72)	13,98076	13,66141	19,95693	20,87635
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	0,656968	0,608926	0,859073	0,921584

Джерело: складено автором за [7; 8; 9; 10]

Таблиця 6

Індекс регіональної орієнтації для основних статей експорту України в 2013–2016 рр.

	2013	2014	2015	2016
Зернові культури (товарна група 10)	3,401762	3,493166	3,563557	2,348433
Жири та олії тваринного або рослинного походження (товарна група 15)	1,254075	1,52709	1,844891	2,932454
Руди, шлаки та лоза (товарна група 26)	12,59399	10,38746	11,05983	13,41545
Чорні метали (товарна група 72)	9,8795	10,55388	13,34156	14,09223
Електричні машини і устаткування (товарна група 85)	85,7939	136,5381	241,1811	298,7294

Джерело: складено автором за [7; 8; 9; 10]

переваг менший 1, а індекс регіональної орієнтації перевищує 1, то ЗВТ між країнами може спонукати переорієнтацію торгівлі.

Таким чином, у структурі експорту товарів з України на ринок ЄС присутні в основному товари, які мають виявлені порівняльні переваги. Переорієнтація торгівлі можлива в таких галузях як електричні машини і устаткування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, імплементація Угоди про Асоціацію дає перші плоди. Лібералізація умов торгівлі з країнами ЄС дозволила значно збільшити обсяги торгівлі окремими групами товарів. Великим попитом користується продукція машинобудування, харчова продукція. Прискореними темпами збільшується експорт зернових культур, жирів та олії тваринного або рослинного походження. Обсяги експорту послуг до Європи значно менші, ніж експорту товарів. У взаємній торгівлі України з ЄС спостерігається ефект відхилення торгівлі, це вказує на нерозвиненість економіки в Україні. Ефект переорієнтації торгівлі спостерігається у таких галузях як електричні машини і устаткування.

Література

1. Назаренко, М. О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України [Текст]: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 — Механізми державного управління / М. О. Назаренко; кер. роботи О. М. Овчар; офіц. опон.: І. А. Грицяк, Е. Х. Топалова; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Одеса: [б.в.], 2014. — 20 с.

2. Усенко О. О. Стратегія регіональної торговельно — економічної інтеграції України та ЄС: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук: 08.00.02 / О. О. Усенко; Київ. нац. екон. ун-т. — К.,2010. — 20 с.

3. Рилач Н. М. Застосування гравітаційної регресійної моделі для аналізу впливу створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на товарообіг / Н. М. Рилач // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2011. — Вип. 100(1). — С. 151–161. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_100%281%29__25

4. Федоришин Н. Ю. Теоретичні моделі міжнародної економічної інтеграції та їх адаптивність до умов перехідної економіки // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. — Збірник наукових праць. Донецьк: ДонНУ, 2007. — С. 330–338.

5. Кушнір, Н. О. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України [Текст] / Н. О. Кушнір, Б. І. Дяченко // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка / ред. кол.: В. П. Мікловда, В. І. Ярема, В. О. Приходько та ін. — Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. — Вип. 2 (43). — С. 224–228. — Бібліогр.: с. 228

6. Мазур М. В., Сіренко К. В. Статистичний аналіз концентрації експорту та внутрішньогалузевої торгівлі в Україні. Ефективна економіка. 2018. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6488.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.org.ua

8. Офіційний сайт Державного комітету Статистики [Електронний ресурс]. Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу у 2016 році. — Режим доступу: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/portugal/files/Trade_Ukraine-EU_2016.pdf

9. Офіційний сайт European Commission. Eurostat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.epp.eurostat.ec.europa.eu.

10. Офіційний веб-сайт Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat

11. Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України. Аналітичне дослідження / Міжнародний центр перспективних досліджень — Київ, 2013. — 197 с.

12. Семак, Е. А. Статические эффекты интеграции Республики Беларусь и Российской Федерации / Е. А. Семак, И. Л. Семененко // Беларусь и мировые экономические процессы: сб. науч. ст. / [редкол.: А. В. Данильченко (пред.) и др.]. — Минск, 2010. — Вып. 7. — С. 87–96.

References

1. Nazarenko, M. O. Kompleksnyi mekhanizm realizatsii yevrointehratsiinoi polityky Ukrainy [Tekst]: avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02 — Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia / M. O. Nazarenko; ker. roboty O. M. Ovchar; ofits. opon.: I. A. Hrytsiak, E. Kh. Topalova; Odes. rehion. in-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. — Odesa: [b.v.], 2014. — 20 s.

2. Usenko O. O. Stratehiia rehionalnoi torhovelno — ekonomichnoi intehratsii Ukrainy ta YeS: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k-ta ekon. nauk: 08.00.02 / O. O. Usenko; Kyiv. nats. ekon. un-t. — K., 2010. — 20 s.

3. Rylach N. M. Zastosuvannia hravitatsiinoi rehresiinoi modeli dlia analizu vplyvu stvorennia zony vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta YeS na tovaroobih / N. M. Rylach // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. — 2011. — Vyp. 100(1). — S. 151–161. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_100%281%29__25

4. Fedoryshyn N. Yu. Teoretychni modeli mizhnarodnoi ekonomichnoi intehratsii ta yikh adaptyvnist do umov perekhidnoi ekonomiky // Problemy rozvytku zovnishnoekonomichnykh zviazkiv i zaluchennia inozemnykh investytsii: rehionalnyi aspekt. — Zbirnyk naukovykh prats. Donetsk: DonNU, 2007. — S. 330–338.

5. Kushnir, N. O. Asotsiatsiia Ukraina-IeS: potentsiini vyhody ta mozhlyvi ryzyky dlia ekonomiky Ukrainy [Tekst] / N. O. Kushnir, B. I. Diachenko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriia: Ekonomika / red. kol.: V. P. Miklovda, V. I. Yarema, V. O. Prykhodko ta in. — Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla", 2014. — Vyp. 2 (43). — S. 224–228. — Bibliohr.: s. 228

6. Mazur M. V., Sirenko K. V. Statystychnyi analiz kontsentratsii eksportu ta vnutrishnohaluzevoi torhivli v Ukraini. Efektyvna ekonomika. 2018. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6488.

7. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.org.ua

8. Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu Statystyky [Elektronnyi resurs]. Stan zovnishnoekonomichnykh vidnosyn iz krainamy Yevropeiskoho Soiuzu u 2016 rotsi. — Rezhym dostupu: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/portugal/files/Trade_Ukraine-EU_2016.pdf

9. Ofitsiinyi sait European Commission. Eurostat [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: www.epp.eurostat.ec.europa.eu.

10. Ofitsiinyi veb-sait Yevrostatu [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/eurostat

11. Vplyv stvorennia zony vilnoi torhivli z YeS na ekonomiku Ukrainy. Analitychne doslidzhennia / Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen — Kyiv, 2013. — 197 c.

12. Semak, E. A. Statycheskye эffektы yntehratsyy Respublyky Belarus y Rossyiskoi Federatsyy / E. A. Semak, Y. L. Semenenko // Belarus y myrovыe эkonomycheskye protsessы: sb. nauch. st. / [redkol.: A. V. Danylchenko (pred.) y dr.]. — Mynsk, 2010. — Vыp. 7. — S. 87–96.

УДК 336.76

Сидоренко Катерина Вікторівна
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародної економіки
Національний авіаційний університет
Сидоренко Екатерина Викторовна
кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры международной экономики
Национальный авиационный университет
Sydorenko Kateryna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of the International Economics Department
National Aviation University
ORCID: 0000-0003-3231-2247

Панасюк Ірина Віталіївна
студентка
Національного авіаційного університету
Панасюк Ирина Витальевна
студентка
Национального авиационного университета
Panasiuk Iryna
Student of the
National Aviation University

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4906

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ЦЕНТРИ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНІЙ ГЛОБАЛІЗОВАНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ЦЕНТРЫ И ИХ РОЛЬ В СОВРЕМЕННОЙ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОЙ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

INTERNATIONAL FINANCIAL CENTRES AND THEIR ROLE IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD ECONOMY

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню особливостей створення, діяльності та розвитку міжнародних фінансових центрів. В роботі зазначено, що в процесі поширення глобалізаційних процесів трансформується роль міжнародних фінансових центрів й на сьогодні, обслуговуючи рух міжнародних фінансових потоків, вони є ключовим компонентом механізму світової фінансової системи. Проаналізовано сучасні комплексні методики оцінювання результатів діяльності міжнародних фінансових центрів. Критичне дослідження рейтингових позицій та ретроспективний аналіз діяльності найбільших фінансових центрів світу дозволив обґрунтувати специфіку їх функціонування. Виявлено, що до факторів, які сприяють перетворенню міст у міжнародні фінансові центри, відноситься технічний прогрес, лібералізація міжнародних фінансових операцій, наявність глобальних фінансових інститутів. Обґрунтовано необхідність сприяння розвитку міжнародних фінансових центрів, оскільки це справляє позитивний влив на економіку країни, підвищує рівень добробуту населення, зменшує рівень безробіття.*

Методологічну основу дослідження становлять як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання: описово-аналітичний, аналізу і синтезу, методи кількісних та якісних порівнянь. Інформаційною основою статті є моно-

графічні дослідження та періодичні публікації вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, матеріали й аналітичні звіти міжнародних консалтингових компаній та аналітичних центрів.

Результати роботи можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях і практичних розробках у сфері виявлення особливостей функціонування світових фінансових центрів, закономірностей розвитку світових фінансових ринків, обґрунтування вибору інструментів і механізмів удосконалення фінансової системи та імплементації найкращої світової практики в економіку України.

Ключові слова: *міжнародний фінансовий центр, фондова біржа, короткостроковий капітал, інвестиції, фінансова глобалізація.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию особенностей создания, деятельности и развития международных финансовых центров. В работе отмечено, что в процессе распространения процессов глобализации трансформируется роль международных финансовых центров и на современном этапе, обслуживая движение международных финансовых потоков, они являются ключевым компонентом механизма мировой финансовой системы. Проанализированы современные комплексные методики оценивания результатов деятельности международных финансовых центров. Критическое исследование рейтинговых позиций и ретроспективный анализ деятельности крупнейших финансовых центров мира позволил обосновать специфику их функционирования. Выявлено, что к факторам, которые способствуют превращению городов в международные финансовые центры, относится технический прогресс, либерализация международных финансовых операций, наличие глобальных финансовых институтов. Обоснована необходимость содействия развитию международных финансовых центров, поскольку это оказывает позитивное влияние на экономику страны, повышает уровень благосостояния населения, уменьшает уровень безработицы.*

Методологическую основу исследования составляют как общенаучные, так и специальные методы научного познания: описательно-аналитический метод, анализа и синтеза, методы количественных и качественных сравнений. Информационной основой статьи являются монографические исследования и периодические публикации отечественных и зарубежных ученых-экономистов, материалы и аналитические отчеты международных консалтинговых компаний и аналитических центров.

Результаты работы могут быть использованы в дальнейших научных исследованиях и практических разработках в области выявления особенностей функционирования мировых финансовых центров, закономерностей развития мировых финансовых рынков, а также для обоснования выбора инструментов и механизмов совершенствования финансовой системы и имплементации лучшей мировой практики в экономику Украины.

Ключевые слова: *международный финансовый центр, фондовая биржа, краткосрочный капитал, инвестиции, финансовая глобализация.*

Summary. *The article is devoted to the study of the characteristics of the creation, activities and development of international financial centers. It was noted that in the process of the spread of globalization processes the role of international financial centers is being transformed and at the present stage, serving the movement of international financial flows, they are a key component of the mechanism of the global financial system. Modern comprehensive methodologies for evaluating the performance of international financial centers have been analyzed. A critical study of rating positions and a retrospective analysis of the activities of the largest financial centers in the world allowed to justify the specifics of their functioning. It was revealed that the factors that contribute to the transformation of cities into international financial centers include technical progress, the liberalization of international financial transactions, the presence of global financial institutions. The necessity of promoting the development of international financial centers has been substantiated, since it has a positive effect on the country's economy, increases the level of welfare of the population, reduces unemployment.*

The methodological basis of the study consists of both general scientific and special methods of scientific knowledge: a descriptive-analytical method, analysis and synthesis, methods of quantitative and qualitative comparisons. The informational basis of the article consists of monographic studies and periodical publications of domestic and foreign economic scientists, materials and analytical reports of international consulting companies and analytical centers.

The results of the work can be used in further research and practical developments in identifying the features of the functioning of world financial centers, patterns of development of world financial markets, as well as to substantiate the choice of tools and mechanisms to improve the financial system and implement the best world practices in the Ukrainian economy.

Key words: *international financial center, stock exchange, short-term capital, investments, financial globalization.*

Постановка проблеми. Глобалізація — процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, створення світового ринку товарів і послуг, фінансів, становлення глобального інформаційного простору, перетворення знання в основний елемент суспільного багатства, вихід бізнесу за національні кордони, формування транснаціональних корпорацій. Завдяки поглибленню процесів глобалізації та стрімкому розгортанню світової економіки зміцнюється роль міжнародних фінансових центрів, які з кінця 20 ст. є ключовим компонентом механізму світової фінансової системи.

Роль міжнародних фінансових центрів із часом змінюється. Процеси цих змін довготривалі. Поле їх діяльності на сьогоднішній день дуже широке: вони щодня переміщують мільярди капіталу, формують міжнародний ринок капіталу з усіма його складниками. Фінансові центри працюють цілодобово, обслуговуючи рух міжнародних фінансових потоків. Їх функціонування впливає не лише на економіку окремих країн, в яких вони розташовані, а й на економіку всього світу загалом. Тому стратегія розвитку фінансової системи розвинутої країни повинна враховувати особливості формування та функціонування світових фінансових центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах розвитку світового господарства та поширення процесів фінансової глобалізації значна увага як глобальних фінансово-кредитних інституцій, так і науковців всього світу зосереджена на дослідженні специфіки функціонування міжнародних фінансових центрів. Зокрема визначенню структури світового фінансового ринку, аналізу позиціювання міжнародних фінансових центрів та особливостей розвитку найбільших з них присвячені наукові розробки таких вітчизняних вчених, як Дуна Н. Г., Соколан Д. С. [1], Ліфанова М. І. [2], Мозговий О., Малащук Д. [3], Чужиков В. І., Орловська В. С. [4], Шпак Л. О. [5], Шуба М. В. [6], Щербань О. Д. [7] та інших. Виявленням проблематичних питань трансформаційних процесів та обґрунтуванням залучення України у світову фінансову систему займалися такі науковці, як Алєйнікова Н. М. [8], Васильєв О. В. [9], Котова М. В. [10], Кужелєв М. О. [11].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — дослідити особливості створення, діяльності та розвитку міжнародних фінансових центрів.

Виклад основного матеріалу. Перша згадка про фінансові центри була у 1800 році, а про міжнародні фінансові центри — в кінці 19 століття. На сьогодні міжнародні фінансові центри — центри зосередження спеціальних фінансово-кредитних установ, що здійснюють міжнародні валютні, кредитні та фінансові операції.

Міжнародні фінансові центри виникають у країнах, де стабільне економічне й валютне становище, політичний режим, існує розвинута кредитна система, розвинута біржа, помірне оподаткування, зручне географічне положення, пільгове валютне законодавство.

Щодо світових центрів, то вони виникають внаслідок трансформації національних фінансових ринків, які виникають в процесі розширення місцевих.

Не кожне місто може стати розвиненим фінансовим центром, оскільки це залежить від низки причин:

1) конкурентоспроможність;
2) потенціал зростання і розвитку;
3) національне середовище.

До факторів, які сприяють перетворенню міст у міжнародні фінансові центри, можна віднести науково-технічний прогрес, встановлення та дотримання єдиних правил і механізмів проведення фінансових операцій різного роду, лібералізація міжнародних фінансових операцій, наявність глобальних фінансових інститутів, що слідкують за дотриманням вищенаведених правил. Перевагами такого перетворення є сприяння надходженню іноземних інвестицій та формування конкурентоспроможного фінансового ринку.

У світовій практиці для дослідження особливостей діяльності міжнародних фінансових центрів здійснюється їх аналіз на основі індексів та рейтингів, що ґрунтуються на моделях порівняльної оцінки. Загального поширення набули наступні індекси (табл. 1):

1. Індекс глобальних фінансових центрів (англ. Global Financial Centres Index, GFCI) — визначається топ-100 найбільший фінансових центрів світу за такими показниками, як бізнес-середовище, людський капітал, інфраструктура, розвиток фінансового сектору, репутація.

2. Індекс глобальних міст (англ. Global Cities Index, GCI) — показує, які глобальні міста покращують свою конкурентоспроможність та які саме фактори сприяють цьому успіху.

3. Індекс глобального зеленого фінансування (англ. Global Green Finance Index, GGFI) — спрямований на дослідження діяльності міжнародних фінансових центрів у таких сферах, як інвестиції у поновлювальні джерела енергії, фінансування сталої інфраструктури, зелені облігації, венчурне інвестування зелених технологій тощо.

Індекс глобальних фінансових центрів розраховується лондонським аналітичним центром

Таблиця 1

Методичні підходи до оцінювання міжнародних фінансових центрів

Назва індексу	Ключові компоненти	Короткий зміст методики	Розробники
Індекс глобальних фінансових центрів (Global Financial Centres Index)	– бізнес-середовище; – людський капітал; – інфраструктура; – розвиток фінансового сектору; – репутація	Визначення конкурентних позицій міжнародних фінансових центрів здійснюється на основі аналізу 133 факторів; інформаційну базу складають дані Світового банку, ООН, ОЕСР, онлайн-опитування респондентів	Китайський інститут розвитку та лондонський аналітичний центр Z/Yen Group Limited [12]
Індекс глобальних міст (Global Cities Index)	– ділова активність; – людський капітал; – обмін інформацією; – культурні досягнення; – політична активність	Спрямований на визначення рейтингу міст за їх потенціалом та рівнем глобалізованості. Оцінюються міста (135 міст у 2018 році), які розташовані на всіх континентах	Консалтингова компанія A. T. Kearney та дослідницький центр The Chicago Council on Global Affairs [13]
Індекс глобального зеленого фінансування (Global Green Finance Index)	– сталий розвиток; – людський капітал; – бізнес; – інфраструктура	Міжнародні фінансові центри оцінюються через призму пропозиції зелених фінансів. Ранжування здійснюється на основі статистичних даних зі 131 різних джерел та онлайн-анкетування респондентів з сектору фінансових послуг, неурядових організацій, регуляторних органів, університетів і торговельних організацій	Лондонський аналітичний центр Z/Yen Group Limited та європейська неприбуткова асоціація Finance Watch [14]
Індекс розвитку міжнародних фінансових центрів (International Financial Centers Development Index) — розраховувався до 2014 року	– фінансовий ринок; – зростання та розвиток; – промислова підтримка; – сфера послуг; – загальне середовище	Рейтинг конкурентних позицій міжнародних фінансових центрів базується на теорії регіональної конкуренції, теорії екосистем, системної інженерії, циклічності, теорії міського будівництва. Використовується комплексна методика оцінювання на основі показників і результатів експертних досліджень	Чиказька товарна біржа спільно з компанією Dow&Jones [15]

Джерело: складено авторами із застосуванням [2; 16]

Z/Yen Group, уперше був опублікований у 2007 році й оновлюється кожні півроку Лондонською міською корпорацією.

З підсумків дослідження аналітичної компанії Z/Yen випливає, що Нью-Йорк у 2019 році випередив Лондон і став лідером у рейтингу міжнародних фінансових центрів. На другому місці Лондон, на третьому — Гонконг, четверте — Сінгапур, п'яте — Шанхай (табл. 2).

Нью-Йорк — провідний фінансовий центр США, через нього проходить понад 2/3 всіх активів іноземних банків, що діють у США. Період його формування розпочинався з 1914 року. Його становлення перш за все обумовлене прогресивним розвитком національної економіки у зв'язку зі зниженням рівня інфляції та короткострокових ставок позичкового капіталу, зростанням ВНП. Фінансова система США включає в себе фінансові інституції, фінансові ринки та фінансові інструменти. До фінансових інституцій відносяться фінансові посередники, брокери, фондові біржі. Ринок довгострокового позичкового капіталу складається з ринку облігацій та акцій, іпотечного

Таблиця 2

Рейтинг міжнародних фінансових центрів за версією Z/Yen Group, 2017–2019 рр.

Міжнародний фінансовий центр	2017 рік (кількість балів)	Місце у рейтингу	2018 рік (кількість балів)	Місце у рейтингу	2019 рік (кількість балів)	Місце у рейтингу
Нью-Йорк	793	2	788	1	794	1
Лондон	794	1	786	2	787	2
Гонконг	781	3	783	3	783	3
Сінгапур	765	4	769	4	772	4
Шанхай	741	6	766	5	770	5

Джерело: складено авторами за даними [12]

ринку, ринку державних облігацій, промислових облігацій, цільових позик підприємствам, ринку закордонних облігацій.

Нью-Йорк — центр ринку капіталу, механізм якого потребує ефективної діяльності фінансових інституцій, значного обсягу заощаджень, стійкого попиту на капітал та стабільного економічного розвитку. До особливостей цього ринку в США відноситься те, що там діють усі великі інвестиційні банки світу, а саме Salomon Brothers, Merrill Linch, Goldmen Sacns, Shearson Lehman, First Boston, Morgan Stanley. На первинному ринку вони гарантують розміщення цінних паперів, а на вторинному — діють як брокери. Американський капітал ефективний завдяки тому, що національні фінансові інституції випускають облігації за нижчою ціною. Країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються мають обмежений доступ на цей ринок, адже там діють жорсткі вимоги.

Ринок короткострокового капіталу Нью-Йорку включає казначейські векселі, цінні папери федеральних агенцій, перехідні сертифікати, позики дилерам і брокерам, комерційні короткострокові векселі, угоди про купівлю цінних паперів з викупом в подальшому за встановленою ціною та акцептовані банком векселі.

Валютний ринок включає угоди:

- банк-клієнт;
- банк-банк;
- безпосередньо укладені через брокерів;
- операції Центрального банку з іноземною валютою (угоди з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Міжнародним валютним фондом.

Також у США є й інші фінансові центри — в Чикаго, Маямі. Завдяки величезному розміру економіки, а також активній діяльності кредитно-фінансових установ, ринок грошей та капіталу США є найбільшим у світі.

Другим найбільшим і відомим давно існуючим міжнародним фінансовим центром є Лондон. Його особливість — здатність швидко реагувати на нові ситуації та інновації. Історія становлення та розвитку Лондона як міжнародного фінансового центру розпочалася з проголошення Великої хартії вольностей у 1215 році. У 1690 році створено Англійський банк та Королівську біржу.

Лондон функціонував протягом 200 років як єдиний світовий фінансовий центр. Капіталовкладення у фунтах стерлінгах домінували. Це був період до Першої світової війни. Між Першою і Другою світовими війнами Лондон все ще займав найвищу позицію. Після Другої світової війни відбувся дефіцит платіжного балансу, тому було запроваджено контроль капіталу на валютному ринку. Відбулося збільшення попиту на долар, що власне і призвело до зростання його вартості. З 60-тих років 20 століття Лондон — центр міжнародного євровалютного ринку, 75–80% якого виражено в доларах. Через загрозу падіння здатності Лондона обслуговувати широкий діапазон потреб уряд ініціював «великий шок». Була повністю змінена структура ринку цінних паперів і створена нова Міжнародна фондова біржа, вже комп'ютеризована і оснащена електронною системою котирувань. Це забезпечило функціонування британських фінансово-кредитних установ в усіх фінансових центрах світу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Сьогодні особливо актуально запозичувати досвід у найсильніших міжнародних фінансових центрів та постійно удосконалювати роботу власних, впроваджувати нові технології, розширювати межі діяльності.

21 століття — ера інформаційного суспільства, з'явилося більше можливостей обмінюватися знаннями, об'єднуватися, вільно комунікувати у будь-який час у будь-якому куточку світу.

Тому дуже велика кількість країн зацікавлені у формуванні міжнародних фінансових центрів, що забезпечить надходження капіталу до країни, покращить інвестиційний клімат, збільшить податкові надходження та забезпечить скорочення рівня безробіття.

Надходження інвестицій в країну сприяє підвищенню ділової активності, рівня життя населення, розширенню можливостей. Великі розвинуті міжнародні фінансові центри інтегрують економіку країн у світову фінансову систему, збільшуються обсяги міжнародної торгівлі, стабілізується економіко-політична ситуація. Саме це і є основними цілями задоволення потреб суспільства та його розвитку.

Подальші напрями дослідження визначатимуться особливостями функціонування світових фінансових центрів, процесами поширення фінансової глобалізації та закономірностями розвитку світових фінансових ринків. Особливої уваги вимагає аналіз успішного досвіду зарубіжних країн у сфері впровадження інструментів і механізмів удосконалення фінансової системи та імплементація найкращої світової практики в економіку України.

Література

1. Дуна Н. Г., Соколан Д. С. Новітні тенденції розвитку світових фінансових центрів / Н. Г. Дуна, Д. С. Соколан // Бізнес Інформ — 2017 — № 6 — С. 181–186.

2. Ліфанова М. І. Критерії ранжуванння та оцінки розвитку міжнародних фінансових центрів в умовах фінансової глобалізації / М. І. Ліфанова // Sciences of Europe — 2018. — № 28. — С. 20–29.

3. Мозговий О., Малащук Д. Сучасна парадигма функціонування світового фінансового ринку / О. Мозговий, Д. Малащук // Міжнародна економічна політика. — 2016. — № 1. — С. 29–51.

4. Чужиков В. І. Еволюція методології лідерства міст / В. І. Чужиков, В. С. Орловська // Регіональна економіка. — 2012. — № 1. — С. 38–46.

5. Шпак Л. О. Особливості розвитку світових фінансових центрів / Л. О. Шпак // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер.: Економіка і менеджмент. — 2013. — № 1 (14). — С. 51–62.

6. Шуба М. В. Світові фінансові центри — «серце» глобального фінансового ринку / М. В. Шуба // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. — 2014. — Т. 1, № 3. — С. 85–88.

7. Щербань О. Д. Визначення структури сучасного міжнародного фінансового ринку / О. Д. Щербань // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. — 2013. — № 2. — С. 64–68.

8. Алєйнікова Н. М. Функціонування фондового ринку України в умовах економічної нестабільності фінансового середовища / Н. М. Алєйнікова // Вісник ОНУ імені І. І. Мєчникова. — 2016. — № 4(46). — С. 144–149.

9. Васильєв О. В. Сучасні трансформації інфраструктури фондового ринку України та Європи / О. В. Васильєв, А. І. Німкович // Економіка розвитку. — 2016. — № 4(80). — С. 16–22.

10. Котова М. В. Трансформація фондового ринку України в умовах світової глобалізації / М. В. Котова, В. С. Задорожнюк // Економіка: реалії часу. — 2013. — № 1(6). — С. 153–157.

11. Кужелєв М. О. Розвиток інфраструктури ринку цінних паперів: сутність та елементи / М. О. Кужелєв, І. П. Головенко // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. — 2016. — № 2. — С. 145–156.

12. Z/Yen. Global Financial Centres Index. [Electronic resource]. — Available at: https://www.zyen.com/publications/public-reports/the-global-financial-centres-index-25/

13. Kearney A. T. Global Cities Report. [Electronic resource]. — Available at: https://www.atkearney.com/2018-global-cities-report

14. Z/Yen. Global Green Finance Index. [Electronic resource]. — Available at: https://www.zyen.com/publications/public-reports/global-green-finance-index-3/

15. Xinhua-Dow Jones. International Financial Centers Development Index. [Electronic resource]. — Available at: http://www.sh.xinhuanet.com/shstatics/zhuanti2014/zsbg/en.pdf

16. Семенцова Е. В. Оценка уровня развития финансовых центров с применением методов многомерного дискриминантного анализа / Е. В. Семенцова // Финансы и кредит — 2013 — № 2 (530). — С. 59–70.

References

1. Duna N. Gh., Sokolan D. S. Novitni tendenciji rozvytku svitovykh finansovykh centriv / N. Gh. Duna, D. S. Sokolan // Biznes Inform — 2017 — #6 — S. 181–186.

2. Lifanova M. I. Kryteriji ranzhuvannnja ta ocinky rozvytku mizhnarodnykh finansovykh centriv v umovakh finansovoji ghlobalizaciji / M. I. Lifanova // Sciences of Europe — 2018. — #28. — S. 20–29.

3. Mozghovyj O., Malashhuk D. Suchasna paradyghma funkcionuvannja svitovogho finansovogho rynku / O. Mozghovyj, D. Malashhuk // Mizhnarodna ekonomichna polityka. — 2016. — #1. — S. 29–51.

4. Chuzhykov V. I. Evoljucija metodologhiji liderstva mist / V. I. Chuzhykov, V. S. Orlovsjka // Reghionaljna ekonomika. — 2012. — #1. — S.38–46.

5. Shpak L. O. Osoblyvosti rozvytku svitovykh finansovykh centriv / L. O. Shpak // Visnyk Skhidnojevropejsjkogho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Ser.: Ekonomika i menedzhment. — 2013. — # 1 (14). — S. 51–62.

6. Shuba M. V. Svitovi finansovi centry — «serce» ghlobaljnogho finansovogho rynku / M. V. Shuba // Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. — 2014. — T. 1, # 3. — S. 85–88.

7. Shherbanj O. D. Vyznachennja struktury suchasnogho mizhnarodnogho finansovogho rynku / O. D. Shherbanj // Naukovyj visnyk: Finansy, banky, investyciji. — 2013. — # 2. — S. 64–68.

8. Aljejnikova N. M. Funkcionuvannja fondovogho rynku Ukrajiny v umovakh ekonomichnoji nestabiljnosti finansovogho seredovyshha / N. M. Aljejnikova // Visnyk ONU imeni I. I. Mjechnykova. — 2016. — #4(46). — S. 144–149.

9. Vasyljjev O. V. Suchasni transformaciji infrastruktury fondovogho rynku Ukrajiny ta Jevropy / O. V. Vasyljjev, A. I. Nimkovych // Ekonomika rozvytku. — 2016. — #4(80). — S. 16–22.

10. Kotova M. V. Transformacija fondovogho rynku Ukrajiny v umovakh svitovoji ghlobalizaciji / M. V. Kotova, V. S. Zadorozhnjuk // Ekonomika: realiji chasu. — 2013. — # 1(6). — S.153–157.

11. Kuzheljev M. O. Rozvytok infrastruktury rynku cinnykh paperiv: sutnistj ta elementy / M. O. Kuzheljev, I. P. Gholovenko // Zbirnyk naukovykh pracj Universytetu derzhavnoji fiskaljnoji sluzhby Ukrajiny. — 2016. — #2. — S. 145–156.

12. Z/Yen. Global Financial Centres Index. [Electronic resource]. — Available at: https://www.zyen.com/publications/public-reports/the-global-financial-centres-index-25/

13. Kearney A. T. Global Cities Report. [Electronic resource]. — Available at: https://www.atkearney.com/2018-global-cities-report

14. Z/Yen. Global Green Finance Index. [Electronic resource]. — Available at: https://www.zyen.com/publications/public-reports/global-green-finance-index-3/

15. Xinhua-Dow Jones. International Financial Centers Development Index. [Electronic resource]. — Available at: http://www.sh.xinhuanet.com/shstatics/zhuanti2014/zsbg/en.pdf

16. Sementsova Ye. V. Otsenka urovnya razvitiya finansovykh tsentrov s primeneniem metodov mnogomernogo diskriminantnogo analiza / Ye. V. Sementsova // Finansy i kredit — 2013 — № 2 (530). — S. 59–70.

УДК 336.71

Фалюта Андрій Володимирович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківського і страхового бізнесу
Львівський національний університет імені Івана Франка
Фалюта Андрей Владимирович
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры банковского и страхового бизнеса
Львовский национальный университет имени Ивана Франко
Faliuta Andrii
Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor of the Banking and Insurance Business Department
Ivan Franko National University of Lviv

Пась Ярина Іванівна
аспірант кафедри банківського і страхового бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
Пась Ярина Ивановна
аспирант кафедры банковского и страхового бизнеса
Львовского национального университета имени Ивана Франко
Pas Yaryna
PhD Student of the Banking and Insurance Business Department
Ivan Franko National University of Lviv

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4866

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА

FORMING STRATEGY OF BANKING BUSINESS DEVELOPMENT MANAGEMENT

Анотація. *У вступі визначено, що розвиток банківської сфери характеризується зростанням конкуренції та необхідністю бути готовим до періодичних криз в економіці. В цих умовах для реалізації пріоритетів розвитку та досягнення довгострокових стратегічних переваг зростає роль формування стратегії управління розвитком банківського бізнесу. Це й зумовлює актуальність порушеної проблематики, адже наявність стратегії є основним чинником розвитку банків, який визначає їхній потенційний конкурентний статус на ринку.*

Метою даної статті є моделювання базового зразку, який використовуватиметься банками для формування ними власної стратегії управління розвитком банківського бізнесу.

Результати дослідження показали, що стратегія управління розвитком банківського бізнесу – це генеральний довгостроковий план, який розробляється керівництвом у вигляді цілей, завдань та напрямів діяльності для забезпечення розвитку банку та отриманню ним більшого прибутку. Цілі потрібно формувати за різними сферами діяльності, але усі вони мають бути взаємоузгоджені. Завдання потрібно формувати за цілями, адже вони вказують яким способом потрібно діяти для досягнення цілей. Важливою умовою формування ефективної стратегії є також дотримання базових елементів структури стратегії.

Головними складовими стратегії управління розвитком банківського бізнесу є формування місії банку, корпоративної філософії, визначення головних напрямів розвитку банківського бізнесу, формування заходів розвитку банку за групами клієнтів, визначення першочергових завдань удосконалення управління ризиками, розвиток маркетингового управління, впровадження управління інноваційним розвитком, поліпшення якості управління персоналом банку, розвиток організаційної структури та системи управління, удосконалення системи контролю в банку.

У висновках вказується, що при формуванні стратегії для банків першочерговим має бути ясне розуміння глобальних тенденцій розвитку суспільства і його роль у цьому розвитку. Базуючись на цьому розробляється стратегія – загальний, комплексний опис майбутнього стану банку, який охоплює усі сфери його діяльності. Розглянута стратегія управління розвитком банківського бізнесу охоплює найважливіші складові, які в сукупності створюють єдиний потужний механізм, що діє на всіх рівнях банку, сприяючи формуванню стратегічних переваг навіть в нестабільних зовнішніх умовах.

Ключові слова: *банк, стратегія управління, місія банку, корпоративна філософія, цілі та завдання стратегії банку, напрями розвитку банку, стратегія управління розвитком банківського бізнесу.*

Аннотация. *Во введении определено, что развитие банковской сферы характеризуется ростом конкуренции и необходимостью быть готовым к периодическим кризисам в экономике. В этих условиях для реализации приоритетов развития и достижения долгосрочных стратегических преимуществ возрастает роль формирования стратегии управления развитием банковского бизнеса. Это и обуславливает актуальность затронутой проблематики, ведь наличие стратегии является главным фактором развития банков, который определяет их потенциальный конкурентный статус на рынке.*

Целью данной статьи является моделирование базового образца, который будет использоваться банками для формирования ими собственной стратегии управления развитием банковского бизнеса.

Результаты исследования показали, что стратегия управления развитием банковского бизнеса – это генеральный долгосрочный план, который разрабатывается руководством в виде целей, задач и направлений деятельности для обеспечения развития банка и получения им большей прибыли. Цели нужно формировать по разным сферам деятельности, но все они должны быть взаимосогласованные. Задачи нужно формировать по целям, ведь они указывают каким образом нужно действовать для достижения целей. Важным условием формирования эффективной стратегии является также соблюдение базовых элементов структуры стратегии.

Главными составляющими стратегии управления развитием банковского бизнеса являются формирование миссии банка, корпоративной философии, определение основных направлений развития банковского бизнеса, формирование мероприятий развития банка по группам клиентов, определение первоочередных задач совершенствования управления рисками, развитие маркетингового управления, внедрение управления инновационным развитием, улучшение качества управления персоналом банка, развитие организационной структуры и системы управления, совершенствование системы контроля в банке.

В выводах указывается, что при формировании стратегии для банков первоочередным должно быть ясное понимание глобальных тенденций развития общества и его роль в этом развитии. Основываясь на этом разрабатывается стратегия – общее, комплексное описание будущего состояния банка, которое охватывает все сферы его деятельности. Рассмотренная стратегия управления развитием банковского бизнеса охватывает важнейшие составляющие, которые в совокупности создают единый мощный механизм, действующий на всех уровнях банка, способствуя формированию стратегических преимуществ даже в нестабильных внешних условиях.

Ключевые слова: *банк, стратегия управления, миссия банка, корпоративная философия, цели и задачи стратегии банка, направления развития банка, стратегия управления развитием банковского бизнеса.*

Summary. *The introduction states that the development of the banking sector is characterized by increasing competition and the need to be prepared for periodic economic crises. In these conditions, the role of forming the strategy for managing the development of banking business is growing in order to realize the development priorities and achieve long-term strategic advantages. This determines the urgency of the issues raised, because the availability of the strategy is a major factor in the development of banks, which determines their potential competitive status on the market.*

The purpose of the article is to form the base model, which will be used by banks to form their own strategy of banking business development management.

The results of the research showed that the strategy of banking business development management is a general long-term plan that is developed by management in the form of objectives, tasks and directions to achieve the development and obtain more profit by the bank. Objectives need to be formed in different spheres of activity, but all of them must be mutually agreed. Tasks need to be formed according to objectives, since they indicate how to act to achieve the objectives. An important condition for the formation of an effective strategy is also compliance with the basic elements of the strategy structure.

The main components of the strategy of banking business development management is forming a bank mission, corporate philosophy, determine of the main directions of banking business development, formation of bank development activities by customer groups, identification of priority tasks for improving risk management, development of marketing management, implementation of innovative development management, improvement of the quality of bank staff management, development of organizational structure and management system, improvement of the bank control system.

The conclusions indicate that when forming a strategy for banks, a clear understanding of the global trends in society and its role in this should be a priority. Based on this, a strategy is developing – a general, comprehensive description of the future state of the bank that covers all areas of its activities. The considered strategy of banking business development management covers the most important components that together create a single powerful mechanism. It acts at all levels of the bank, help to the formation of strategic advantages, even in an unstable external environment.

Key words: *bank, strategy of management, bank mission, corporate philosophy, bank strategy objectives and tasks, bank development directions, strategy of banking business development management.*

Постановка проблеми. Розвиток банківської сфери в сучасних умовах характеризується зростанням конкуренції, пришвидшенням темпів технологізації виробництва та необхідністю бути готовим до періодичних кризових явищ в економіці, наслідки яких негативно впливають на діяльність банків. В цих умовах зростає роль формування стратегії управління розвитком банківського бізнесу, яка була б спрямована на досягнення довгострокових стратегічних переваг банку і таким чином забезпечувала реалізацію пріоритетних напрямів його розвитку в складних економічних умовах. Формування стратегії управління розвитком банківського бізнесу на концептуальному рівні і в практичній площині є основним чинником розвитку банків, який визначає їхній потенційний конкурентний статус на динамічному ринку. Саме тому порушена у статті проблематика є актуальною як для науки, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз економічної літератури з проблеми формування стратегії управління розвитком банківського бізнесу дає змогу зробити висновки, що окремі аспекти вирішення порушеної проблематики зустрічаються у роботах науковців С. М. Козьменко [1], Т. В. Корнієнко [2], О. М. Любунь [3], С. К. Реверчук [7], С. І. Терещенко [5], А. В. Фалюта [6; 7] та інших. Проте, досі залишається невирішеним трактування стратегії управління розвитком банківського бізнесу, не розроблено напрямів-цілей-завдань стратегії, дискусійною є модель стратегії управління розвитком банківського бізнесу. Саме цим нерозкритим аспектам і присвячується стаття.

Формулювання цілей статті. Метою статті є моделювання базового зразку, який використовуватиметься банками для формування ними власної стратегії управління розвитком банківського бізнесу. Мета розкривається у завданнях: з'ясувати поняття, визначити напрями, цілі та завдання стратегії управління розвитком банківського бізнесу; сформувати базову модель стратегії управління розвитком банківського бізнесу, у якій прописати завдання для кожної її складової частини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування стратегії управління розвитком банківського бізнесу є головним завданням керівництва банку на шляху забезпечення цілеспрямованого, послідовного поступу банку. Як показує досвід, без правильно сформованої стратегії, ретельно прорахованих кроків банк не в змозі ефективно вести свою діяльність у довгостроковій перспективі та досягати бажаних результатів. Саме тому для того, щоб рішення мали цілісний, цілеспрямований характер, необхідно формувати стратегію управління і послідовно дотримуватися її на шляху забезпечення розвитку бізнесу в умовах високої конкуренції та невизначеності майбутніх ринкових умов.

Як зазначає О. Любунь, стратегія управління — це вид діяльності, який спрямований на формування бажаного економічного стану об'єкта у розглянутій сфері, досяжного в довгостроковій перспективі та такого, що допускає істотну зміну якісних характеристик його розвитку, має необоротні та довготермінові наслідки [3, с. 201]. Стратегія управління розвитком банківського бізнесу — це генеральний довгостроковий план, який розробляється суб'єктами управління у вигляді цілей, завдань та напрямів діяльності для забезпечення ефективності функціонування банку, що сприятимуть його розвитку та отриманню банком більших прибутків.

Стратегія управління розвитком банківського бізнесу повинна бути спрямована на досягнення чітких цілей та завдань за кожним напрямом діяльності, який регулюється відповідною політикою банку (табл. 1). Цілі формуються на основі аналізу стану і тенденцій зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності банку, а саме потреб споживачів, стану економіки країни і її фінансових ринків, тенденцій

технологізації та інформатизації суспільства, організаційних, фінансових та інших можливостей банку. Цілі потрібно формувати за різними сферами, але усі вони повинні бути взаємоузгоджені та спрямовані на реалізацію генеральної цілі — забезпечення розвитку банківського бізнесу.

Як видно з таблиці 1, у фінансовій сфері ціллю є зростання вартості банку, а завданнями — збільшення прибутку та примноження капіталу. В економічній сфері ціллю є збільшення обсягів надання послуг, а завданнями — впровадження інновацій, розширення асортименту та підвищення якості послуг. У ціновій сфері ціллю є максимізація рентабельності, а завданнями — забезпечення доступного, проте високого рівня цін. У маркетинговій сфері ціллю є розширення ринків збуту, а завданнями — вивчення потреб споживачів та стимулювання продажів.

В кадровій сфері ціллю є підвищення кваліфікації працівників, а завданнями — мотивація, залучення, підготовка та перепідготовка кадрів. В організаційній сфері ціллю є досягнення високої ефективності процесів управління банком, а завданнями — раціональний розподіл функцій між органами і підрозділами банку, налагодження оптимальних взаємозв'язків між ними. В інформаційно-технологічній сфері ціллю є підвищення конкурентоспроможності банку, а завданнями — удосконалення методів, способів і стандартів обслуговування клієнтів.

Формуючи стратегію управління розвитком власного бізнесу банк у підсумку ставить за мету досягнення фінансової стабільності, розвитку клієнтської бази та, як наслідок і кінцева ціль, отримання більшого прибутку. Для досягнення цього він повинен перш за все чітко визначати й розуміти свою місію, те що він повинен робити впродовж усього свого існування на обраному полі фінансової діяльності. Це буде першоосновою для подальших дій. Далі, базуючись на місії, шляхом раціонального використання коштів та застосування далекоглядної політики розвитку, необхідно розробляти конкретні заходи за напрямками діяльності банку (табл. 2).

Першою складовою стратегії управління розвитком банківського бізнесу є визначення місії банку. Місія — це глобальна мета, чітко виражена причина, сенс існування банку, його роль у світі і значення для суспільства. Місія дає відповідь на питання: "У чому полягає наша діяльність і чим ми будемо займатися?" Банк повинен об'єднати капітал, інтелектуальні ресурси, технології, щоб максимально задовольнити потреби клієнтів та партнерів у високоякісних банківських продуктах, ґрунтуючись на зваженому управлінні ризиками, забезпечуючи зайнятість та гідну винагороду за працю, постійно збільшуючи вартість банку. Таким чином місія окреслює межі бізнесу, допомагає уявити його можливості та визначити те, на що не треба витрачати зусиль.

Другою складовою є філософія банку. Корпоративна філософія — це сукупність морально-етичних та ділових норм і принципів, якими керуються співробітники у своїй роботі, і які є для них орієнтиром на систему цінностей і переконань, що сприймається всім персоналом і які відповідають глобальній

Таблиця 1

Цілі та завдання стратегії управління розвитком банківського бізнесу

№ з/п	Політика банку	Ціль реалізації політики	Завдання банку для реалізації цілей
1	Фінансова політика	Зростання вартості банку	Збільшення прибутку, зниження ризиків, залучення інвестиційних ресурсів, примноження капіталу акціонерів
2	Економічна політика	Збільшення обсягів надання банківських послуг	Впровадження інновацій, розширення асортименту та підвищення якості послуг
3	Цінова політика	Максимізація рентабельності діяльності	Забезпечення доступного, проте високого рівня цін для максимізації прибутку
4	Маркетингова політика	Розширення ринків збуту	Вивчення потреб споживачів, розробка затребуваних продуктів та стимулювання продажів
5	Кадрова політика	Підвищення кваліфікації працівників	Мотивація, залучення, підготовка та перепідготовка кадрів
6	Організаційна політика	Ефективність процесів управління банком	Раціональний розподіл функцій між органами і підрозділами банку, налагодження оптимальних взаємозв'язків між ними
7	Інформаційно-технологічна політика	Підвищення конкурентоспроможності банку	Створення дієвої інформаційно-технологічної бази банку, удосконалення методів, способів і стандартів обслуговування клієнтів

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Основні складові стратегії управління розвитком банківського бізнесу

№ з/п	Складова стратегії	Завдання банку
1	Місія банку	Об'єднання капіталу банку, його інтелектуальних ресурсів і технологій, для максимального задоволення потреб клієнтів у високоякісних банківських послугах, ґрунтуючись на зваженій системі оцінки ризиків, забезпечуючи зайнятість і гідну винагороду за працю, постійно збільшуючи прибуток банку
2	Філософія банку	– діяти в інтересах своїх клієнтів, працівників та акціонерів; – дотримуватися законів та етичних норм ведення бізнесу; – виконувати зобов'язання перед клієнтами та акціонерами; – розвивати нові напрями діяльності та нові продукти; – турбота про працівників, створюючи умови, за яких кожен зможе реалізувати свій потенціал; – здійснювати діяльність на основі принципів ефективного управління розвитком банківського бізнесу; – здійснювати діяльність відповідно до міжнародних стандартів
3	Напрями управління розвитком банківського бізнесу	– забезпечення зростання основних балансових показників; – розвиток мережі відділень, банкоматів для формування статусу загальнонаціонального банку; – розширення асортименту та обсягу надання послуг; – розвиток та удосконалення системи управління; – підвищення ефективності кадрової політики; – удосконалення технологічної спроможності банку; – інші.
4	Розвиток банку за групами клієнтів:	
4.1	*великі корпоративні клієнти*	– збільшення частки на ринку послуг корпоративним клієнтам; – посилення впливу банку в основних секторах економіки; – формування та закріплення ринкових позицій у нових для банку секторах економіки; – оптимізація та підвищення прибутковості операцій; – забезпечення високоякісного, оперативного і комплексного обслуговування великих корпоративних клієнтів шляхом надання їм стандартних та індивідуальних послуг; – створення системи пакетного обслуговування поряд із індивідуальним підходом; – реалізація фінансово супермаркету, що передбачає надання в системі банку, окрім традиційних послуг, додаткові послуги — страхування, лізинг, брокерське управління тощо; – впровадження нових зарплатних проектів з метою комплексного обслуговування корпоративних клієнтів; – інше.
4.2	*середній і малий бізнес*	– залучення нових клієнтів та їх груп на комплексне й індивідуальне обслуговування; – підвищення якості надання широкого спектра банківських продуктів по всій мережі банку; – розвиток системи еквайрингових торговельних терміналів; – розвиток інтернет-банкінгу; – інше.
4.3	*фізичні особи*	– збільшення частки банку на ринку депозитів фізичних осіб; – збільшення ринкової частки банку на ринку карткового кредитно-дебетового обслуговування; – розвиток мобільного інтернет-банкінгу; – участь у національних програмах пенсійного забезпечення, виплата пенсій і грошової допомоги; – інше
4.4	*VIP-клієнти*	– запровадження програм обслуговування VIP-клієнтів; – робота персональних менеджерів з VIP-клієнтами; – розвиток віддаленого індивідуального та стандартного обслуговування VIP-клієнтів; – інше.

4.5	*фінансові інститути*	– розширення кількості банків-партнерів на внутрішньому ринку за залучення до співробітництва нових банків; – активізація роботи з банками-нерезидентами в межах довгострокових інвестиційних програм; – перебудова моделі бізнесу відповідно до міжнародних стандартів для інтеграції у світову банківську систему; – активізація роботи з торговельними партнерами з-за кордону для обслуговування експортно-імпортних операцій; – активізація позиції банку на ринку міжбанківських операцій; – інше.
5	Управління ризиками	– проведення зваженої політики оцінювання ризиків активно-пасивних операцій; – формалізація процесу управління ризиками на основі єдиних підходів з використання інформаційних технологій; – створення системи оцінювання ефективності управління банківськими ризиками; – інше.
6	Маркетингове управління розвитком банківського бізнесу	– - створення єдиного корпоративного стилю; – створення системи PR з метою закріплення торговельної марки банку у свідомості існуючих та потенційних клієнтів; – використання інформаційних каналів розміщення реклами, виходячи із цілей банку за основними групами клієнтів; – спонсорство, благодійність; – застосування сучасних інструментів стимулювання продажів; – інше.
7	Управління інноваційним розвитком банківського бізнесу	– впровадження нових банківських продуктів та послуг; – активний розвиток інформаційних технологій; – управління рахунками та здійснення операцій на фондовому ринку з використанням інтернет-технологій; – інше.
8	Управління персоналом банку	– удосконалення системи підвищення кваліфікації персоналу, застосовуючи професійний досвід усіх категорій працівників; – впровадження системи планування кар'єри для працівників; – впровадження системи атестації працівників і конкурсного добору на вакантні посади; – створення ефективної системи мотивації працівників банку; – інше.
9	Організаційна структура та система управління	– реінжиніринг з метою формування оптимальної, виходячи з цілей та ресурсів, організаційної структури банку; – реорганізація функціональної моделі бізнес-процесів; – створення системи рівнів управління розвитком банківського бізнесу з чіткими визначеннями функцій працівників; – інше.
10	Система контролю	– удосконалення системи внутрішньобанківського контролю; – посилення контролю за проведенням сумнівних операцій; – посилення валютного контролю; – система контролю за діяльністю структурних підрозділів; – посилення контролю за виконанням планів банку; – інше.

Джерело: авторська розробка

меті функціонування банку. Дотримання філософії гарантує успіх і у взаємостосунках персоналу, добробут і, як наслідок, ефективний розвиток банку. Порушення веде до розвитку конфліктів між адміністрацією і персоналом, до зниження ефективності роботи, іміджу і навіть до банкрутства.

Банк розвиваючи свій бізнес повинен діяти в інтересах вкладників та акціонерів при цьому дотримуючись законодавства та етичних норм, гарантуючи при цьому конфіденційність кожному із клієнтів. Кожен банк у процесі своєї діяльності повинен виконувати зобов'язання перед клієнтами та акціонерами, а також дбати про своїх працівників, шляхом створення умов за яких кожен з них зможе реалізувати свій потенціал. Важливим завданням банку також є розвиток нових напрямів діяльності та нетрадиційних продуктів. Все це повинно здійснюватися за принципами управління розвитком банківського бізнесу та відповідно до міжнародних стандартів з метою інтеграції банку до світової фінансової системи.

Третьою складовою, яка сприятиме розвитку банківського бізнесу є визначення основних стратегічних напрямів управління розвитком банківського бізнесу. Кожен банк, який планує ефективно функціонувати та розвиватися, повинен співпрацювати із різними групами клієнтів в різних секторах економіки. Стратегія управління розвитком банківського бізнесу вимагає розробки, впровадження та дотримання послідовної політики, яка опирається на виважене управління ризиками, органічне поєднання індивідуального та масового обслуговування різних сегментів ринку, пропонуючи класичні і новітні види банківських послуг.

Дана складова стратегії направлена на зростання ринкової вартості банку. Для досягнення цієї мети банк повинен виконати наступні завдання: забезпечити зростання основних балансових показників, у тому числі достатній рівень поточної прибутковості; розвивати мережу відділень, банкоматів для формування статусу загальнонаціонального банку; розширювати обсяг, асортимент та номенклатуру банківських послуг; розвивати й удосконалювати систему управління банком та його організаційну структуру; підвищувати ефективність кадрової політики; удосконалення технологічну спроможність банку.

Четверта складова стратегії управління розвитком банківського бізнесу передбачає розвиток банку за наступними групами клієнтів: великі корпоративні клієнти, середній і малий бізнес, фізичні особи, VIP-клієнти, фінансові інститути. Розвиток групи великих корпоративних клієнтів передбачає посилення впливу банку в основних секторах економіки, збільшення частки на ринку банківських послуг корпоративним клієнтам, формування та закріплення ринкових позицій у нових для банку секторах економіки, забезпечення високоякісного, оперативного і комплексного обслуговування великих клієнтів шляхом надання їм стандартних та індивідуальних послуг, поряд з індивідуальним підходом створення системи пакетного обслуговування великих корпоративних клієнтів.

Розвиток групи середнього і малого бізнесу передбачає залучення нових клієнтів та їх груп на комплексне й індивідуальне обслуговування, підвищення якості надання широкого спектра банківських продуктів по всій мережі банку, розвиток системи еквайрингових торговельних терміналів. Для розвитку групи фізичних осіб серед іншого необхідно збільшити частку банку на ринку депозитів фізичних осіб, збільшити частку на ринку карткового кредитно-дебетового обслуговування, а також активніше розвивати інтернет-банкінг та брати участь у національних програмах пенсійного забезпечення, розвивати нетипові банкові послуги.

Розвиток групи VIP-клієнтів передбачає серед іншого визначення категорії VIP-клієнтів, запровадження програм обслуговування VIP-клієнтів, роботу персональних менеджерів з VIP-клієнтами, розвиток віддаленого індивідуального обслуговування VIP-клієнтів. Для розвитку групи фінансових інститутів перед банками постає завдання активізувати роботу з банками-нерезидентами в межах довгострокових інвестиційних програм, побудувати внутрішню організаційну модель відповідно до міжнародних стандартів, розширити кількість банків-партнерів на внутрішньому ринку, а також активізувати роботу з торговельними партнерами з-за кордону для обслуговування експортно-імпортних операцій і розвивати операції банку на міжнародному ринку.

П'ятою складовою стратегії управління розвитком банківського бізнесу є управління ризиками. Дана складова є однією із найважливіших, оскільки збільшуючи прибутковість банк зазвичай приймає вищий рівень ризику. Управління ризиками передбачає, насамперед, проведення зваженої політики оцінювання ризиків активно-пасивних операцій, а також формалізацію процесу управління ризиками на основі єдиних підходів з використанням інформаційних технологій. Важливим є створення системи оцінювання ефективності інструментів управління банківськими ризиками на рівні бізнесу загалом і за окремими операціями банку зокрема.

Шостою складовою концепції стратегічного управління розвитком банківського бізнесу є маркетингове управління розвитком банківського бізнесу. Дана складова передбачає створення єдиного корпоративного стилю та системи PR з метою закріплення торговельної марки банку у свідомості існуючих та потенційних клієнтів, а також використання інформаційних каналів розміщення реклами, виходячи із цілей банку за основними групами клієнтів, спонсорство і благодійність. Важливим є застосування сучасних інформаційних інструментів стимулювання продажів банківських продуктів.

Сьома складова стратегії управління розвитком банківського бізнесу направлена на стимулювання інноваційного розвитку банківського бізнесу. Саме тому банк повинен активно відслідковувати появу на ринку і навіть сам розробляти та впроваджувати нові банківські продукти, розвивати інформаційні технології, запроваджувати віддалене управляти рахунками та здійснювати операції на фондовому ринку з використанням інтернет-технологій. З метою сприяння цьому доцільним є впровадження

окремого структурного підрозділу, який би вивчав та розробляв програми упровадження новацій в діяльність банку.

Восьмою складовою стратегії управління розвитком банківського бізнесу є управління персоналом банку. Персонал є одним із головних напрямів розвитку банківського бізнесу. Банкам необхідно приділяти значну увагу працівникам, шляхом удосконалення системи підвищення кваліфікації персоналу, застосовуючи професійний досвід усіх категорій працівників на користь банку. Важливим є впровадження системи планування кар'єри для працівників, а також системи атестації працівників і конкурсного добору на вакантні посади. Необхідним є формування ефективної системи мотивації працівників. Пріоритетним напрямом управління персоналом банку є створення колективу професіоналів, які здатні визначити і забезпечити вирішення стратегічних завдань розвитку.

Дев'ятою складовою стратегії управління розвитком банківського бізнесу є організаційна структура та система управління. Дана складова охоплює організаційну діяльність суб'єктів управління банком. Значну увагу банку необхідно приділити формуванню оптимальної для конкретного банку організаційної структури, реорганізації функціональної моделі реалізації бізнес-процесів та створенню системи рівнів управління розвитком банківського бізнесу з чітко визначеними функціями менеджерів та працівників. Також важливим є створення системи планування та аналізу діяльності банку для визначення слабких та сильних сторін роботи банку.

Десятою складовою стратегії управління розвитком банківського бізнесу є система контролю. Вказана складова передбачає удосконалення системи внутрішньобанківського контролю, посилення контролю за проведенням сумнівних операцій, посилення валютного контролю, а також формування дієвої системи контролю за виконанням планів банку та за діяльністю його відокремлених структурних підрозділів. Банки постійно мають контролювати свою діяльність для безперервного відстеження розміру ризиків чи фактів невиконання планів для прийняття заходів щодо нівелювання негативних тенденцій. Значною мірою контроль здійснюється завдяки інформаційним звітам структурних підрозділів та окремих посадових осіб, але велику роль має відігравати також внутрішній і зовнішній аудит та аналітична діяльність спеціалізованих служб банку.

Розглянута стратегія управління розвитком банківського бізнесу охоплює найважливіші складові для забезпечення успіху банку. Її складові в сукупності створюють єдиний потужний дієвий механізм, який діє на всіх рівнях банку. Банк повинен розвивати свій бізнес у всіх напрямах шляхом формування й усвідомлення власної місії, філософії діяльності, удосконалення організаційної структури, впровадженням інноваційних технологій, розвитку маркетингу, системи контролю тощо. Така синергія взаємозв'язку складових стратегії сприятиме стабільному функціонуванню банку навіть в нестабільній зовнішній економічній ситуації, а також забезпечить розвиток банківського бізнесу в довготерміновій перспективі та отримання прибутку банку і збільшення його ринкової вартості.

Висновки. При формування стратегії для банків першочерговим має бути ясне розуміння глобальних тенденцій розвитку суспільства і його роль у цьому розвитку. Банк повинен розуміти свою місію, те що він повинен робити впродовж усього свого існування на обраному полі фінансової діяльності. На основі визначення цього і базуючись на цьому розробляється стратегія управління розвитком банківського бізнесу — загальний, комплексний та системний опис майбутнього стану банку, який охоплює усі сфери його діяльності і принципи взаємодії з навколишнім економічним середовищем. Стратегія, маючи комплексний характер, забезпечує єдність цілей, завдань та способів і засобів їх реалізації.

Подальші напрями дослідження стратегії управління розвитком банківського бізнесу визначатимуться особливостями розвитку фінансово-банківської сфери, процесами її інформатизації і технологізації. Сьогодні має місце й активний вплив маркетингу на банківські процеси, який породжений розвитком конкуренції. Ці та інші чинники вимагають відслідковування та врахування динамічних змін зовнішнього середовища для розробки заходів пристосування до нього й отримання на основі цього переваг над конкурентами. Такі переваги будуть пов'язані з розробкою та застосуванням новітнього інструментарію формування і реалізації стратегії управління розвитком банківського бізнесу, на що й повинні бути спрямовані подальші наукові дослідження.

Література

1. Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. Стратегічний менеджмент банку: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2003. 734 с.

2. Корнієнко Т. В. Стратегічне планування діяльності банку // Фінанси України. 2003. № 4. С. 110–114.

3. Любунь О. Планування та бюджетування як універсальні інструменти управління банківською установою // Банківська справа. 2007. № 5. С. 27–30.

4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (дата звернення: 19.03.2019).

5. Терещенко С. І. Фінансове планування як основа забезпечення сталого розвитку підприємства // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2009. Вип. 28. Ч. 2. С. 173–176.

6. Реверчук С. К., Фалюта А. В. Фінансова стабільність банків в Україні: організаційно-управлінські аспекти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 208 с.

7. Фалюта А. В., Пась Я. І. Концептуальні основи формування стратегії управління розвитком банківського бізнесу // Інтернаука. Економічні науки. 2019. № 3. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-3-4808 URL: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2019/3/4808

8. Фінансовий бізнес: теорія і практика: монографія / за ред. С. К. Реверчука. Львів: СПОЛОМ, 2018. 196 с.

References

1. Kozmenko S. M., Shpyh F. I., Voloshko I. V. Stratehichnyi menedzhment banku: navchalnyi posibnyk. Sumy: Universytetetska knyha, 2003. 734 c.

2. Korniienko T. V. Stratehichne planuvannia diialnosti banku // Finansy Ukrainy. 2003. № 4. S. 110–114.

3. Liubun O. Planuvannia ta biudzhetuvannia yak universalni instrumenty upravlinnia bankivskoiu ustanovoiu // Bankivska sprava. 2007. № 5. S. 27–30.

4. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 r. № 2121-III. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121–14 (data zvernennia: 19.03.2019).

5. Tereshchenko S. I. Finansove planuvannia yak osnova zabezpechennia staloho rozvytku pidpryiemstva // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika. 2009. Vyp. 28. Ch. 2. S. 173–176.

6. Reverchuk S. K., Faliuta A. V. Finansova stabilnist bankiv v Ukraini: orhanizatsiino-upravlinski aspekty: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2011. 208 s.

7. Faliuta A. V., Pas Ya. I. Kontseptualni osnovy formuvannia stratehii upravlinnia rozvytkom bankivskoho biznesu // Internauka. Ekonomichni nauky. 2019. № 3. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-3-4808 URL: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2019/3/4808

8. Finansovyi biznes: teoriia i praktyka: monohrafiia / za red. S. K. Reverchuka. Lviv: SPOLOM, 2018. 196 s.

УДК 331.25:364.442.6

Федина Віта Віталіївна
старший викладач кафедри фінансових ринків
Університет державної фіскальної служби України
Федина Вита Витальевна
старший преподаватель кафедры финансовых рынков
Университет государственной фискальной службы Украины
Fedyna Vita
Lecturer at the Department of Financial Markets
University of the State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-3916-5932

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-4-4867

МІСЦЕ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

МЕСТО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

THE PLACE OF PENSION SUPPLY IN THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню сутності, ознак та місця багаторівневої системи пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення. Акцентується увага на актуальності даної проблеми з огляду на відсутність в науковій літературі досліджень, які б охоплювали вивчення сутності трьохрівневої пенсійної системи з позицій її ролі у системі соціального захисту. Більшість праць присвячені лише загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню (як виду соціального страхування) в системі соціального захисту, що створює перепони для практичного опрацювання даного напряму та пошуку шляхів його вдосконалення.*

Досліджується концепція соціально орієнтованої держави, що означає наявність превалювання інтересів окремого індивіда над інтересами держави, орієнтація діяльності органів влади на усебічне задоволення потреб суспільства й підвищення добробуту кожного його члена.

Систематизуються погляди науковців на трактування поняття «соціальний захист». Доведено, що підходи різних авторів до сутності даного поняття об'єднує розуміння під ним лише обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою. В умовах транзитивної економіки «соціальний захист» від захисту держави трансформується в систему захисту, де його розподіл лягає пропорційно на плечі держави і громадянина відповідно. Це спонукає до появи в складі соціального захисту нового поняття «соціальний самозахист».

Досліджуються складові елементи системи – соціальна допомога, соціальне забезпечення, соціальне страхування. Особлива увага приділяється трьохрівневій системі пенсійного забезпечення в контексті складових підсистем соціального захисту. Визначено, що перехід до трьохрівневої пенсійної системи призвів до виникнення нового поняття – пенсійного самозабезпечення.

Зроблено висновки про те, що дослідження концептуальних засад сутності, ознак та місця багаторівневої системи пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення дасть змогу ефективно вирішувати практичні проблеми сьогодення.

Ключові слова: *соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальний самозахист, система пенсійного забезпечення, пенсійне самозабезпечення.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию сущности, признаков и места многоуровневой системы пенсионного обеспечения в системе социальной защиты населения. Акцентируется внимание на актуальность данной проблемы, учитывая отсутствие в научной литературе исследований, которые охватывали б изучение сущности трехуровневой пенсионной системы с позиций ее роли в системе социальной защиты. Большинство работ посвящено лишь общеобязательному государственному пенсионному страхованию (как вида социального страхования) в системе социальной защиты, что создает препятствия для практической проработки данного направления и поиска путей его совершенствования.*

Исследуется концепция социально ориентированного государства, что означает наличие превалирования интересов отдельного индивида над интересами государства, ориентация деятельности органов власти на всестороннее удовлетворение потребностей общества и повышения благосостояния каждого его члена.

Систематизируются взгляды ученых на трактовку понятия «социальная защита». Доказано, что подходы различных авторов к сущности данного понятия объединяет понимание под ним только объема социальных гарантий, которое непосредственно предоставляется государством. В условиях транзитивной экономики «социальная защита» от защиты государства трансформируется в систему защиты, где ее распределение ложится пропорционально на плечи государства и гражданина соответственно. Это побуждает к появлению в составе социальной защиты нового понятия «социальная самозащита».

Исследуются элементы системы – социальная помощь, социальное обеспечение, социальное страхование. Особое внимание уделяется трехуровневой системе пенсионного обеспечения в контексте составляющих подсистем социальной защиты. Определено, что переход к трехуровневой пенсионной системы привел к возникновению нового понятия – пенсионного самообеспечения.

Сделаны выводы о том, что исследование концептуальных основ сущности, признаков и места многоуровневой системы пенсионного обеспечения в системе социальной защиты населения позволит эффективно решать практические проблемы современности.

Ключевые слова: *социальная защита, социальное обеспечение, социальное страхование, социальное самозащита, система пенсионного обеспечения, пенсионное самообеспечение.*

Summary. *The article is devoted to the study of the essence, features and place of the multi-level system of pensions in the system of social protection of the population. The emphasis is placed on the relevance of this problem in view of the lack of research literature that would cover the study of the essence of the three-level pension system from the standpoint of its role in the social protection system. Most of the works are devoted only to compulsory state pension insurance (as a type of social insurance) in the system of social protection, which creates barriers for the practical elaboration of this direction and the search for ways to improve it.*

The concept of a socially oriented state, which means the prevalence of individual interests over the interests of the state, the orientation of the authorities to the full satisfaction of the needs of society and the welfare of each member, is explored. The views of scientists on the interpretation of the concept of "social protection" are systematized. It is proved that the approaches of different authors to the essence of this concept combines the understanding under it of only the amount of social guarantees that is directly provided by the state. Under conditions of a transitory economy, "social protection" from state protection is transformed into a system of protection, where the distribution falls proportionally on the shoulders of the state and citizen. This leads to the emergence in the social protection of the new concept of "social self-defense."

The folding elements of the system are studied – social assistance, social security, social insurance. Particular attention is paid to the three-level pension system in the context of the components of social protection subsystems. It is determined that the transition to a three-level pension system has led to the emergence of a new concept – pension self-sufficiency.

It is concluded that the research of the conceptual foundations of the essence, features and place of the multilevel system of pensions in the system of social protection of the population will enable to effectively solve practical problems of the present.

Key words: *social protection, social security, social insurance, social self-defense, pension system, pension self-sufficiency.*

Постановка проблеми. Основними тенденціями суспільного розвитку всього цивілізованого світу є зростання уваги до проблем людини, захисту і реалізації її прав та свобод. У цьому аспекті в світлі концепції соціально орієнтованої держави на перший план виступає питання побудови ефективної системи соціального захисту населення. Україна, проголосивши себе у 1996 році соціальною державою та закріпивши відповідний статус у Конституції, поставила перед собою непросте завдання — пошук оптимальної моделі її реалізації [5, ст. 1]. Побудова соціальної держави означає наявність превалювання інтересів окремого індивіда над інтересами держави, орієнтація діяльності органів влади на всебічне

задоволення потреб суспільства й підвищення добробуту кожного його члена.

У період реформування всієї системи соціального захисту населення, і, особливо, в умовах пенсійної реформи, виникає необхідність теоретичного осмислення, оцінки наявного практичного досвіду та поглибленого дослідження цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань соціального захисту населення та місця в ньому системи пенсійного забезпечення висвітлено у наукових працях таких вітчизняних вчених-економістів, як: В. Лисогора [1], О. Войтенка [1], В. Роїка [2], І. Жмурко [3], О. Міндової [4], С. Бандур [13], О. Кучинської [13], С. Прилипка [15], основними об'єктами досліджень яких є сутність пенсійної системи та пенсійного страхування, їх місце та роль в соціальному захисті суспільства. Віддаючи належне досягненню цих учених, слід зауважити, що в науковій літературі бракує досліджень, які б охоплювали вивчення сутності системи пенсійного забезпечення з позицій її ролі у системі соціального захисту. Більшість праць присвячені визначенню місця і ролі лише загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (як виду соціального страхування) в системі соціального захисту.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування сутності, ознак та місця багаторівневої системи пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Нині, в умовах соціально-економічних перетворень, перед Україною постає досить непросте завдання — реалізація на практиці економічної моделі соціально орієнтованої держави, тобто побудова соціальної держави, покликання якої полягає у забезпеченні кожному громадянину належних цивілізованих умов існування.

Соціальна держава — держава, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, що потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості й своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві [6].

Провідна роль держави визначається її зобов'язаннями стосовно захисту прав і свобод кожного громадянина, у тому числі, від можливих негативних наслідків розвитку національної економіки, тобто соціальних ризиків, пов'язаних із втратою роботи, доходу та працездатності. Метою державної соціальної політики визначено створення адекватної цілям економічного розвитку системи соціального захисту населення [7].

На нашу думку, для кращого розуміння сутності пенсійного забезпечення, слід розглянути такі поняття як «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «соціальне страхування». Ці поняття широко вживаються в науковій літературі, проте наявні дослідження або не містять визначення об'єкта, вважаючи його загальновідомим, або ж дають одне чи кілька визначень без обґрунтування доцільності їх вживання. На наш погляд, такий підхід є першопричиною неефективної соціальної політики.

Зокрема, на думку Дідківської Л. І. та Головко Л. С., соціальний захист населення — державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів [8].

Е. І. Холостова, А. С. Сорвіна визначають соціальний захист як сукупність законодавчо встановлених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєдіяльності та існування різних соціальних верств і груп населення, насамперед соціально вразливих [9].

В проекті Соціального кодексу України зазначено, що соціальний захист — це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [10].

Вищенаведені визначення об'єднує те, що під соціальним захистом розуміється лише той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою. Разом з тим, соціальний захист містить як пасивні, так і активні заходи підтримки доходів. Пасивними заходами є соціальна допомога, активними — соціальне забезпечення (тобто забезпечення доходів у випадку втрати працездатності чи роботи), лікування та профілактика хвороб, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації [16].

Державне соціальне забезпечення виконує функцію нагромадження та розподілу коштів соціального захисту, призначених на соціальну допомогу, виплати по соціальному страхуванню тощо. Таким чином, під соціальним забезпеченням розуміють

заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства.

Можна сформувати два структурних блоки соціального забезпечення населення [16]:

– матеріальне забезпечення шляхом соціального страхування в разі безробіття, тимчасової або постійної непрацездатності. Джерелом фінансового забезпечення є державні позабюджетні цільові соціальні фонди;
– соціальна допомога непрацездатним і малозабезпеченим громадянам, підтримання рівня життя в умовах зростання споживчих цін, компенсації та пільги громадянам. Джерелом фінансового забезпечення є державний і місцевий бюджети.

Щодо соціального страхування, то цей термін трактується як з боку зарубіжних, так і вітчизняних науковців досить широко (О. Олефір, Б. Надточій, С. Бандур, О. Кучинська, М. Копєйчиков, С.М. бПрилипко) [11–15]. Аналіз трактувань дає змогу дійти висновку, що поняття «соціальне страхування» є багатогранним, за своїм змістом відображає вужче коло явищ, процесів та механізмів, що пов'язані із запобіганням і подоланням наслідків впливу соціального ризику, ніж «соціальний захист», має страхову основу і є складовою (структурним блоком) соціального забезпечення.

Разом з тим, в умовах транзитивної економіки «соціальний захист» від захисту держави трансформується в систему захисту, де розподіл лягає пропорційно на плечі держави і громадянина відповідно. Дана тенденція відбувається і в світі. Модель соціальної держави, що склалася останнім часом в країнах ОЄСР передбачає, що страхова частина має відповідати лише за соціальні ризики, при настанні обставин «невідворотної сили» (форс-мажорних), при яких громадяни опиняються за межею бідності, стають інвалідами, тривалий час залишаються без роботи, мають низький дохід (особливо в сім'ях з дітьми) на рівні прожиткового мінімуму [17]. Це спонукає до появи в складі соціального захисту нового поняття «соціальний самозахист» через страхові компанії, банки та інші фінансові установи. Самозахист — це дії особи, що вживаються нею для забезпечення своїх прав. Отже, соціальний самозахист — це активні безпосередні дії самих суб'єктів, спрямовані на ненастання або зменшення негативних наслідків соціальних ризиків. Тобто, на перший план виступає принцип особистої відповідальності громадянина в забезпеченні власного добробуту, який полягає у тому, що кожен повинен зробити усе можливе для підтримання свого життєвого рівня. Отже, національна модель соціального захисту виглядає наступним чином (Рис. 1):

Реформування призвело до розуміння необхідності якісних змін і пошуку нових шляхів розвитку існуючих систем соціального захисту, і особливо її складової — пенсійного забезпечення: перехід від фінансування пенсій за рахунок поточних надходжень до системи індивідуальних рахунків та накопичень, підвищення пенсійного віку, перегляд тарифів та вимог щодо управління ризиками в пенсійних фондах. Тому, протягом останніх десятиліть у результаті різноманітних структурних і параметричних реформ конструкція системи пенсійного забезпечення

Рис. 1. Взаємоузгодженість елементів соціального захисту
Джерело: побудовано автором

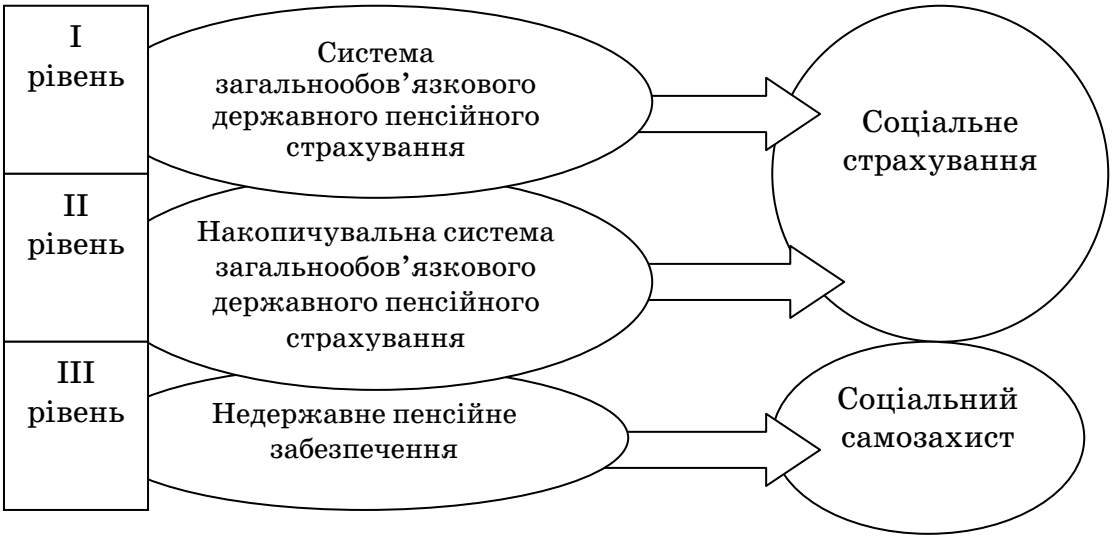

Рис. 2. Приналежність рівнів національної пенсійної системи до елементів системи соціального захисту
Джерело: побудовано автором

стала більш диверсифікованою з посиленням ролі накопичувальної системи і зниженням значимості страхової частини [18].

Не стала винятком і Україна, яка у 2004 році запровадила багаторівневу пенсійну систему, суть якої полягає у диверсифікації демографічних, соціальних і економічних ризиків між її рівнями та орієнтація на накопичувальні принципи її фінансування, так як солідарна система (I рівень) уже вичерпала свій потенціал і не в змозі забезпечувати адекватним рівнем доходу громадян похилого віку. Приналежність рівнів національної пенсійної системи до елементів системи соціального захисту можна зобразити наступним чином (Рис. 2):

Побудова нової багаторівневої системи пенсійного забезпечення з накопичувальними принципами фінансування націлена на виховання фінансової відповідальності громадян за стан власного добробуту і матеріального забезпечення по завершенню своєї трудової діяльності. Даний трансформаційний період і призвів до появи нових понять «соціальний самозахист» і його складової «пенсійне самозабезпечення». Згідно з тлумачним словником «самозабезпечення» означає самостійно забезпечувати себе всім необхідним, тобто самозабезпечуватися. Звідси, пенсійне самозабезпечення можна розглядати через призму самофінансування — це здатність, бажання, намагання забезпечити себе доходом на старості через механізм власних накопичень. Тобто, відповідальність за ступінь забезпеченості в літньому віці несе сама особа. В даному ракурсі основним завданням держави є створення надійних і привабливих умов для можливості здійснення заощаджень з метою самозабезпечення у пенсійному віці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система пенсійного забезпечення посідає ключову роль в системі соціального захисту населення. Перехід на ринкові умови господарювання, складна демографічна ситуація в країні призвели до розуміння необхідності якісних змін і пошуку нових шляхів розвитку існуючих систем соціального захисту, і особливо її складової — пенсійного забезпечення. Результатом стала побудова багаторівневої системи пенсійного забезпечення, яка націлена на виховання фінансової відповідальності громадян за стан власного добробуту і матеріального забезпечення по завершенню своєї трудової діяльності через механізм власних накопичень — пенсійне самозабезпечення.

Слід зазначити, що дослідження різних аспектів багаторівневої системи пенсійного забезпечення слід продовжувати і надалі. Перспективами подальших досліджень є питання створення надійних і привабливих умов для можливості здійснення громадянами заощаджень з метою самозабезпечення у пенсійному віці.

Література

1. Лисогор В. М., Войтенко О. А. Соціальний захист та аспекти пенсійного забезпечення населення як прояв соціальної політики держави [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_3/184-186.pdf

2. Роик В. Д. Социальное страхование: история, проблемы, пути совершенствования / В. Д. Роик. — М.: НИИ-Труда, 1994. — 126 с.

3. Жмурко І. В. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-12_0-pages-303_306.pdf

4. Міндова О. І. Теоретичний аналіз економічної сутності пенсійного забезпечення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_17/4/26.pdf

5. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0.

6. Колот А. М., Герасименко О. О., Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку / А. М. Колот, О. О. Герасименко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2017. № 1. — С. 8–36. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2017_1_3.

7. Герус Ю. В. Економічна сутність і роль медичного страхування в системі соціального захисту населення / Ю. В. Герус // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). — 2014. — Вип. № 3(66). — С. 51–58.

8. Дідківська Л. І., Головко Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. — К.: Знання-Прес, 2000. — 209 с.

9. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 427 с.

10. Українські Закони. Соціальний кодекс України: Проект / В. С. Журавський та ін., Християнсько-демократична партія України. — К.: Логос, 1998. — 319 с.

11. Олефір О. Плюралізм соціального страхування як фактор розвитку економіки // Україна: аспекти праці. — 2002. — № 4. — С. 44–48.

12. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. — 2003. — № 2. — С. 20–24.

13. Бандур С. І., Кучинська О. О. Система соціального страхування в Україні: сучасний стан та шляхи розвитку // Зайнятість та ринок праці. — 2009. — № 9. — С. 98–107.

14. Копєйчиков М. Соціальна держава як політична реальність / М. Копєйчиков // Вісник АПрН України. — 1998. — С. 216–227.

15. Прилипко С. М. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки / С. М. Прилипко // Право України. — 2003. — № 2. — С. 45–48.

16. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. — К.: Вид-во УАДУ, 2003. — 265 с.

17. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: [монографія] / за заг. ред. д. е. н., професора С. В Онишко. — Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. — 452 с.

18. Федина В. В. Роль пенсійного страхування в системі соціального захисту населення / В. В. Федина // Інноваційні напрямки розвитку страхового ринку України: збірник матеріалів III Міжнародної науково — практичної конференції (19–20 квітня 2016 р., м.Київ). К.: КТ «Забєліна — Фільковська Т. С. і компанія Київська нотна фабрика», 2016. — 432 с. — С. 364–367.

References

1. Lysoghor, V. M. & Vojtenko, O. A. (2011). Socialjnyj zakhyst ta aspekty pensijnogho zabezpechennja naselennja jak projav socialjnoji polityky derzhavy [Social protection and aspects of pension provision of the population as a manifestation of the social policy of the state]. Retrieved from: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_3/184-186.pdf. [in Ukrainian].

2. Roik V. D. (1994). Sotsialnoe strahovanie: istoriya, problemyi, puti sovershenstvovaniya [Social insurance: history, problems, ways of improvement]. Moskva: NIITruda [in Russian].

3. Zhmurko, I. V. (2014). Sutnistj pensijnoji systemy ta jiji misce v systemi socialjnogho zakhystu naselennja [The essence of the pension system and its place in the system of social protection of the population]. Retrieved from: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-12_0-pages-303_306.pdf [in Ukrainian].

4. Mindova, O. I. (2017). Teoretychnyj analiz ekonomichnoji sutnosti pensijnogho zabezpechennja [Theoretical analysis of the economic essence of pension provision]. Retrieved from: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_17/4/26.pdf. [in Ukrainian].

5. Konstytucija Ukrajiny [The Constitution of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0 [in Ukrainian].

6. Kolot, A. M., & Gherasymenko, O. O. (2017). Socialjna derzhava: ghenezys ta perspektyvy rozvytku [Social state: genesis and development prospects]. Socialjna derzhava: ghenezys ta perspektyvy rozvytku,1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2017_1_3 [in Ukrainian].

7. Gherus, Ju.V. (2014). Ekonomichna sutnistj i rolj medychnogho strakhuvannja v systemi socialjnogho zakhystu naselennja [The economic nature and role of health insurance in the system of social protection of the population]. Naukovyj visnyk Nacionaljnogho universytetu derzhavnoji podatkovoji sluzhby Ukrajiny (ekonomika, pravo) — Scientific Herald of the National University of State Tax Service of Ukraine (Economics, Law),3, 51–58 [in Ukrainian].

8. Didkivsjka, L. I. & Gholovko, L. S. (2000). Derzhavne reghuljuvannja ekonomiky [State regulation of Economy]. Kyjiv: Znannja-Pres [in Ukrainian].

9. Kholostova, E.Y. & Sorvyna, A.S. (2001). Socyaljnaja rabota: teoryja y praktyka [Social work: theory and practice]. Moskva: YNFRA-M [in Russian].

10. Zhuravsjkyj, V.S. (1998). Ukrajinsjki Zakony. Socialjnyj kodeks Ukrajiny: Proekt [Ukrainian Laws. Social Code of Ukraine: Project]. Kyjiv: Loghos [in Ukrainian].

11. Olefir, O. (2002). Pljuralizm socialjnogho strakhuvannja jak faktor rozvytku ekonomiky [Pluralism of social insurance as a factor of economic development]. Ukrajina: aspekty praci — Ukraine: aspects of labor, 4, 44–48 [in Ukrainian].

12. Nadtochij, B. (2003). Socialjne strakhuvannja u konteksti istoriji [Social insurance in the context of history]. Socialjnyj zakhyst — The social protection, 2, 20–24 [in Ukrainian].

13. Bandur, S.I. & Kuchynsjka, O.O. (2009). Systema socialjnogho strakhuvannja v Ukrajini: suchasnyj stan ta shljakhy rozvytku [The social insurance system in Ukraine: the current state and ways of development]. Zajnjatistj ta rynok praci — Employment and labor market, 9, 98–107 [in Ukrainian].

14. Kopjejchykov, M. (1998). Socialjna derzhava jak politychna realjnistj [Social state as a political reality]. Visnyk Nacionaljna akademija pravovykh nauk Ukrajiny — Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

15. Prylypko, S. M. (2003). Pravo na pensijne zabezpechennja ta jogho realizacija v umovakh rynkovoji ekonomiky [The right to retirement and its implementation in a market economy]. Pravo Ukrajiny — The law of Ukraine, 2, 45–48 [in Ukrainian].

16. Skurativsjkyj, V., Palij, O. & Libanova, E. (2003). Socialjna polityka [Social policy]. Kyjiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].

17. Onyshko, S. V. Kovalenko, Yu.M. and Oleshko, A.A. (2016), Rehuliatyvnyj potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobal'nykh vyklykiv [Regulatory potential of the financial market in the context of global challenges], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy, Irpin [in Ukrainian].

18. Fedyna, V.V. (2016). Rolj pensijnogho strakhuvannja v systemi socialjnogho zakhystu naselennja [The role of pension insurance in the system of social protection of the population]. Innovacijni naprjamky rozvytku strakhovogho rynku Ukrajiny — Innovative directions of development of the insurance market of Ukraine: Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (pp. 364–367). Kyiv: KT «Zabelina — Filkovskaya T. S. and the Kyiv Music Factory « [in Ukrainian].

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ К.Е.Н., ДОЦЕНТА КОЛОМІЄЦЬ В. М. «РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД»

Потреба в створенні базових передумов переходу національної економіки на новий якісний рівень проявляється, перш за все, у стрімкому розвитку людського капіталу. Особливого значення при формуванні теорії і практики розвитку людського капіталу набуває інституціональний підхід. Адже саме інститути виступають провідниками та глибинною субстанцією створення інституціональної моделі розвитку людського капіталу.

В існуючих теоріях поки не знайшлося гідного місця для сучасного розуміння інтелектуальної сутності людського капіталу, як базового інституту, цілі і змісту його соціального розвитку. Необхідність виходу за межі неокласичного методологічного індивідуалізму та інших подібних підходів в дослідженнях та визначення нових шляхів трансформації людського капіталу з використанням методології інституціонального аналізу визначає актуальність монографії Коломієць В. М.

Опублікована монографія Коломієць В. М. «Розвиток людського капіталу національної економіки: інституціональний підхід» — цікаве і ґрунтовне одноосібне дослідження, яке має теоретичне і практичне значення.

Перевагами рецензованої монографії є чітко сформульовані мета та задачі проведеного дослідження. Автором пропонується новий підхід щодо процесу формування людського капіталу та розроблено теоретичні, методологічні й практичні основи інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки. Людський капітал розглядається як найважливіший ресурс та суттєвий чинник економічного розвитку.

У монографії запропоновано інституціональну парадигму розвитку людського капіталу національної економіки як інтелектуальної складової нової економіки на основі аналізу історичного розвитку змісту людського капіталу.

У першому розділі наукової роботи досліджено теоретико-методичні основи еволюції людського капіталу. Результати дослідження дозволили проаналізувати ґенезу теорій розвитку людського капіталу національної економіки; визначити зміст людського капіталу та його розвитку й категоріальний апарат дослідження.

У другому розділі монографії проведено дослідження інституціональної методології аналізу людського капіталу. За результатами дослідження визначено методологію та методи аналізу розвитку людського капіталу національної економки; запропоновано інституціональну систему розвитку людського капіталу, що охоплює ядро (людський капітал) і оболонку у вигляді таких складових інституціональної системи як інформаційне, освітнє, правове, наукове, культурне, релігійне, гуманістичне середовища, які забезпечують умови для функціонування цієї системи.

Третій розділ наукової роботи, що рецензується, присвячено дослідженню складових елементів системи розвитку людського капіталу національної економки з використанням методів інституціонального аналізу. У цьому контексті сформульовано інституціональну парадигму розвитку людського капіталу національної економіки; визначено інституціональну структуру та чинники розвитку людського капіталу.

У четвертому розділі представленої монографії проведено моделювання інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки в Україні. Результати дослідження дали змогу здійснити аналіз показників і динаміки розвитку людського капіталу, здійснити аналіз практики функціонування людського капіталу в Україні та розвинених країнах, розробити інституціональну модель розвитку людського капіталу національної економіки.

П'ятий розділ монографії присвячено розробленню перспективних векторів інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки. У результаті проведених досліджень

запропоновано шляхи та методи забезпечення інституціональних змін розвитку людського капіталу національної економіки; прогнозовано якісні зміни людського капіталу під впливом інституціональних перетворень; здійснено оцінку можливостей і чинників впливу на розвиток людського капіталу в Україні.

Отже, можна зазначити, що матеріали досліджень, які наведено у монографії, відображають результати наукових пошуків стосовно системи розвитку людського капіталу національної економки та опубліковані раніше в наукових фахових виданнях. Монографія Коломієць В. М. «Розвиток людського капіталу національної економіки: інституціональний підхід» має наукову новизну. У процесі роботи над монографією опрацьовано вітчизняні та іноземні публікації за напрямом дослідження. У представленій монографії здійснено апробацію запропонованих теоретико-методичних положень у практичній діяльності на рівні національної економіки.

Застосування практичних рекомендацій та розроблених методичних положень дослідження рекомендовано керівництву підприємств, науковим працівникам, викладачам, органам державного управління та місцевого самоврядування, аспірантам і студентам вищих навчальних закладів економічних напрямів підготовки.

Рецензент:
Професор, доктор економічних наук,
професор кафедри політичної економії
обліково-економічного факультету
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»
Якубенко Валерій Дем'янович

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 4 (24)

Головний редактор — *Камінська Т. Г.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 20.05.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 16,28. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.